

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

DIN ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNILOR CU ALTE POPOARE

SOLIDARITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, A FORTELOR
PROGRESISTE ȘI DEMOCRATICE DIN ROMÂNIA CU LUPTA COMUNIȘ-
TILOR GERMANI

ION SPĂLĂȚELU

EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI MARI ÎNTRE 1919—1939 ÎN VIZI-
UNEA DIPLOMAȚIEI S.U.A. (II)

NICOLAE DASCĂLU

REAȚII ÎN ROMÂNIA FAȚĂ DE ATACAREA BELGIEI ÎN ANUL 1914

AUREL FILIMON

RELAȚIILE ROMÂNNO-SPANIOLE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI
AL XVII-LEA

EUGEN DENIZE

OCTAVIANUS ȘI RHOLES, GETARUM REX

VASILE LICA

DOCUMENTAR

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ȘI NEGUSTORII DIN TRANSILVANIA
PAUL BINDER

O CARTE CU PECETEA LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ÎN COLEC-
ȚIILE BIBLIOTECHII CENTRALE UNIVERSITARE DIN BUCUREȘTI

DORU BĂDĂRĂ

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

5

TOMUL 42

1989

MAI

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef-adjunct*), NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12—201. Telex 10376 prsfi r — București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției :
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71247 — București, tel. 50 72 41.

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 42, NR. 5
Mai 1989

S U M A R

DIN ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNILOR CU ALTE POPOARE

ION SPĂLĂȚELU, Solidaritatea Partidului Comunist Român, a forțelor progresiste și democratice din România cu lupta comuniștilor germani	435
NICOLAE DASCĂLU, Evoluția economică a României Mari între 1919—1939 în vizuina diplomației S.U.A. (II)	453
AUREL FILIMON, Reacții în România față de atacarea Belgiei în anul 1914	471
EUGEN DENIZE, Relațiile româno-spaniole în prima jumătate a secolului al XVII-lea	487
VASILE LICA, Octavianus și Rhodes, getarum rex	499

DOCUMENTAR

PAUL BINDER, Constantin Brâncoveanu și negustorii din Transilvania	505
DORU BĂDĂRĂ, O carte cu pecetea lui Constantin Brâncoveanu în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București	509

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Activitatea Institutului de Istorie „N. Iorga” în anul 1988; Călătorie de studii în S.U.A. (Ion Stanciu)	513

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ANASTASIE IORDACHE, <i>Originile conservatorismului politic din România și rezistența sa contra procesului de democratizare (1821—1882)</i> , Edit. Politică, București, 1987, 312 p. (Stelian Popescu)	521
KARL DIETRICH ERDMANN, <i>Die Ökumene der Historiker. Geschichte der International n Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques</i> , Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 492 p. (Dan Berindei)	523
ALEKS BUDA, <i>Skkrime Historike</i> (Scrieri istorice), vol. I II, Tirana, 1987, 708 p. (Gelcu Măksutovici)	528
RICHARD E. NEUSTADT, ERNEST R. MAY, <i>Thinking in Time. The Uses of History for Decision-Makers</i> , The Free Press. A division of Macmillan Inc., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1986, 329 p. (Nagy Pienaru)	529

REVISTA DE ISTORIE

TOME 42, N° 5
Mai 1989

SOMMAIRE

IIISTOIRE DES RELATIONS DES ROUMAINS AVEC D'AUTRES PEUPLES

ION SPĂLĂȚELU, La solidarité du Parti Communiste Roumain, des forces démocratiques de Roumanie avec la lutte des communistes allemands pour la liberté et le progrès	435
NICOLAE DASCĂLU, L'évolution économique de la Grande Roumanie entre 1919—1939 selon la diplomatie des États-Unis (II)	453
AUREL FILIMON, Réactions en Roumanie provoquées par l'agression contre la Belgique en 1914.	471
EUGEN DENIZE, Les relations roumano-espagnoles dans la première moitié du XVII ^e siècle	487
VASILE LICA, Octavianus et Rholes, getarum rex	499

DOCUMENTAIRE

PAUL BINDER, Constantin Brancovan et les marchands de Transylvanie	505
DORU BĂDĂRĂ, Le sceau de Constantin Brancovan apposé sur un livre relevant des collections de la Bibliothèque Centrale Universitaire de Bucarest	509

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

L'activité de l'Institut d'Histoire „N. Iorga” en 1988; Voyage d'études aux États-Unis (Ion Stanciu)	513

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

ANASTASIE IORDACHE, <i>Originile conservatorismului politic din România și rezistența sa contra procesului de democratizare (1821—1882)</i> (Les origines du conservatisme politique en Roumanie et sa résistance contre le processus de démocratisation. (1821—1882)), Edit. Politică, București, 1987, 312 p. (Stelian Popescu)	521
KARL DIETRICH ERDMANN, <i>Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques</i> , Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 492 p. (Dan Berindei)	523
ALEKS BUDA, <i>Skkrime Historike</i> (Écrits historiques), vol. I—II, Tirana, 1987, 708 p. (Gelcu Maksutovici)	528
RICHARD E. NEUSTADT, ERNEST R. MAY, <i>Thinking in Time. The Uses of History for Decision-Makers</i> , The Free Press. A division of Macmillan Inc., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1986, 329 p. (Nagy Pienaru)	529

DIN ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNILOR CU ALTE POPOARE

SOLIDARITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN, A FORȚELOR PROGRESISTE ȘI DEMOCRATICE DIN ROMÂNIA CU LUPTA COMUNIȘTILOR GERMANI

ION SPĂLĂȚELU

S-au împlinit nu de mult șapte decenii de la făurirea Partidului Comunist German, — conducător încercat al clasei muncitoare germane, al luptei pentru eliberarea tuturor celor ce muncesc de exploatare și asuprire, împotriva celor mai nocive forțe ale reacțiunii și fascismului, pentru pace și socialism —, ale cărui bogate tradiții de luptă sînt continuate și dezvoltate pe un plan superior de către Partidul Socialist Unit din Germania.

După cum se știe primul război mondial imperialist, dezlănțuit de marile puteri în scopul reîmpărțirii lumii, a dus la intensificarea luptei maselor muncitoare pentru schimbări profunde, înnoitoare în viața popoarelor. Astfel au fost prefăcute în ruine imperiile țarist și austro-ungar. Previziunea lui Engels făcută socialistului român Ion Nădejde, încă din 1888: „Dacă miine despotismul din Petersburg ar cădea, poi miine n-ar mai fi în Europa nici o Austro-Ungarie”¹, se adevărase. Triumfase Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Se constituiseră sau își definitivaseră unitatea națională, statele suverane și independente ale popoarelor din centrul și sud-estul Europei.

Pretutindeni, acționînd într-o strînsă unitate, detașamentele revoluționare ale clasei muncitoare, forțele progresiste și-au concentrat eforturile pentru a imprima un curs nou dezvoltării propriilor popoare. Corespunzător cerințelor obiective ale progresului istoric s-au constituit în diferite țări primele partide comuniste.

În vîltoarea evenimentelor din Germania, dominate în acel timp de activitatea revoluționară a sfaturilor muncitorilor și soldaților, elementele înaintate ale proletariatului german au organizat între 30 decembrie 1918 și 1 ianuarie 1919 congresul de constituire a Partidului Comunist din Germania, eveniment de însemnătate istorică în viața poporului și a țării.

Partidul Comunist German și-a consacrat întreaga sa existență apărării intereselor fundamentale ale clasei muncitoare și poporului german, luptei pentru dreptate socială și libertate națională, împotriva forțelor reacționare, fascisto-hitleriste, pentru pace și înțelegere între popoare, triumfului socialismului și comunismului.

Drumul de luptă al P.C.G. s-a aflat permanent sub semnul eroismului și jertfei; de la asasinarea la puține zile după constituirea sa de către elemente contrarevoluționare aflate în slujba claselor exploatare la 15 ianuarie 1919 a lui Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg, conducători

¹„Revista de istorie”, tom 42, nr. 5, p. 435—451, 1989

de frunte ai săi și pînă către sfîrșitul îndelungatei nopți naziste, cînd, la 18 august 1944, din ordinul expres al lui Hitler a fost ucis în curtea crematorului lagărului de la Buchenwald, eminentul fiu al poporului german, conducător neînfricat al partidului comunist — Ernst Thälmann, care s-a adăugat nenumăratelor jertfe date de poporul german în lupta pentru propria salvare de sub ororile nazismului, ale hitlerismului.

Lupta eroică a Partidului Comunist German, a celorlalte forțe democratice din Germania desfășurată înainte — dar mai cu seamă după acapararea puterii de către Hitler — a reținut atenția forțelor sociale și politice din numeroase țări ale lumii, în special din Europa, cu deosebire și din România.

„Mișcarea muncitorească și socialistă din România — subliniază secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu — și-a manifestat încă de la început solidaritatea și sprijinul activ față de lupta proletariatului mondial...”².

Oamenii muncii din România s-au solidarizat cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, zeci de mii de români participînd cu arma în mînă la apărarea primului stat din lume al muncitorilor și țăranilor. De asemenea, la chemarea Partidului Socialist din România în decursul anilor 1918—1920 au avut loc la București, Ploiești, Galați, Reșița și în alte centre muncitorești greve și demonstrații de solidaritate cu revoluțiile izbucnite în Germania, Ungaria, Austria, Finlanda.

În spiritul solidarității revoluționare, militante, a împlinirii unui an de la asasinarea celor doi „vajnici luptători” ai Partidului Comunist German, gazeta românească „Muncitorul socialist” scria: „Liebknecht și Luxemburg au fost omoriți trupește, dar ideile lor trăiesc. Ei continuă să trăiască pentru proletariatul de pretutindeni. Comunismul propovăduit de Liebknecht și Luxemburg cîștigă pe zi ce trece proletariatul german și internațional”³. Periodic, un mare număr de ziare și reviste românești: „Socialismul”, „Știința”, „Cuvîntul liber” ș.a. au omagiat eroii clasei muncitoare germane, lupta Partidului Comunist German.

Transformarea Partidului Socialist din România în Partidul Comunist Român, în timpul Congresului desfășurat la București în mai 1921 „aridicat lupta clasei muncitoare, a forțelor revoluționare și democratice la un nivel superior”⁴, inclusiv pe planul solidarității internaționaliste cu partidele comuniste și muncitorești de pretutindeni, inclusiv din Germania.

Forțele revoluționare și democratice din România în frunte cu Partidul Comunist Român au urmărit cu deosebit interes activitatea Partidului Comunist German pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare în confruntarea cu forțele reacționare ce evoluau tot mai mult pe calea fascismului. Au avut un însuflețitor ecou în România, desprinzîndu-se învățăminte importante pentru unitatea de acțiune, greva generală desfășurată în întreaga Germanie în zilele de 12—14 august 1923, insurecția armată a muncitorilor din Hamburg care a avut loc în perioada 23—25 octombrie, același an, condusă de Ernst Thälmann. O vie impresie a produs demonstrația de 1 Mai 1929 de la Berlin în timpul căreia au căzut sub gloanțele poliției 33 de morți și sute de răniți.

Cu sporită atenție și puternică îngrijorare a fost urmărită în România ascensiunea hitleriștilor către cucerirea puterii politice în Germania. Au fost reținute în această privință semnificațiile pe care le-au avut alegerile pentru Reichstag din 4 mai 1924, dar mai cu seamă cele din 31 iulie și 6 noiembrie 1932 când lipsa de unitate a Partidului Social Democrat și a Partidului Comunist German a facilitat lui Adolf Hitler calea către acapararea puterii și instaurarea dictaturii naziste la 30 ianuarie 1933. La diverse întruniri și mitinguri politice, în coloanele presei progresiste românești⁵ s-a atras atenția asupra pericolului venirii la putere în Germania a nazismului.

Evoluția evenimentelor politice din Germania spre extrema dreaptă, prin căderea guvernului generalului Kurt von Schleicher în ianuarie 1933, sugerau Partidului Comunist Român părerea exprimată în coloanele organului său de presă „Scinteia” că „dizolvarea și ilegalizarea Partidului Comunist și a tuturor organizațiilor revoluționare ale proletariatului german” era destul de apropiată. Cu vădită îngrijorare Partidul Comunist Român adresa chemarea înflăcărată către clasa muncitoare din România ca alături de „partidele comuniste și proletariatul din alte țări... să se ridice pentru apărarea Partidului Comunist German de loviturile ce i le pregătește reacțiunea fascisto-iunkerească, pentru apărarea Partidului Comunist și a organizațiilor revoluționare de masă ale proletariatului german de amenințarea interzicerii și ilegalizării. Comuniștii de pretutindeni — și cei din România — nu trebuie să rămână de o parte, trebuie să mobilizeze organizațiile de masă ale proletariatului pentru demascarea planurilor sîngeroase ale reacțiunii și fascismului german”⁶.

La rîndul său Uniunea Tineretului Comunist din România ținuse să precizeze în organul său de presă că : „Noi, tinerii muncitori din România să nu ne lăsăm. Sub conducerea Uniunii Tineretului Comunist din România, împreună cu frații noștri, tinerii comuniști din Germania, să luptăm împotriva fascismului”⁷.

Interzicerea activității Partidului Comunist German și arestarea lui Ernst Thälmann și dizolvarea în scurt timp a tuturor partidelor politice cu excepția celui nazist, cît și declanșarea celei mai sălbatice prigoane — arestări, torturi și crime — împotriva elementelor progresiste din cele mai diverse categorii sociale și naționale au stîrnit în România un impresionant ecou.

Dat fiind că și în România, la fel ca pretutindeni în Europa, după venirea hitlerismului la putere s-au intensificat acțiunile grupărilor de dreapta, cu deosebire ale Gărzii de fier, organizație teroristă de tip fascist, agentură a hitlerismului în România, Partidul Comunist Român — ținînd seama de soarta forțelor progresiste din Germania, a Partidului Comunist German — părăsind hotărît rigiditatea ce însoțise uneori acțiunile sale și adoptînd o tactică tot mai elastică s-a adresat din nou, printr-un manifest tipărit în martie 1935, Partidului Social-Democrat, Partidului Socialist Unitar, sindicatelor afiliate la Confederația Generală a Muncii din România, prin care avertiza asupra faptului că „un bloc imperialist fascist central european sub comandă Germaniei hitleriste e în grabnică formare”⁸.

Partidul Comunist Român insista asupra necesității încheierii unor acorduri de front unit la orice nivel. „Imense sînt puterile unite ale mase-
lor. Formidabilă e puterea unită a proletariatului — se arăta. Rolul nostru
de proletari, rolul partidelor noastre de partide muncitorești este să fie în
fruntea acestei lupte ! Succesul ei atîrnă numai și numai de unitatea pro-
letară, de unitatea maselor. Această unitate e în curs și nimic nu o va
putea opri. Să ajutăm, să grăbim realizarea ei !”⁹. Pe această linie s-au
obținut într-adevăr unele succese remarcabile cum au fost acordurile
de Front Popular Antifascist încheiate în 1935 la București, Băcia și Te-
bea, victoria în alegerile parlamentare parțiale de la Hunedoara și Mehe-
dinți în 1936, organizarea unor mari demonstrații antifasciste în 1936,
1937 în întreaga țară, în timpul cărora a fost condamnat cu tărie fas-
cismul.

Antifascismul poporului român, puternic afirmat în toți acei ani de
restricte, s-a constituit într-o stavilă serioasă în calea pericolului fascist,
fapt care a făcut ca România să fie printre ultimele țări din Europa în
care fascismul a cucerit puterea tirziu, abia în septembrie 1940 și atunci
sub presiunile brutale și directe ale Germaniei hitleriste.

O explicație încărcată de semnificații în legătură cu această situație
constă în faptul că, în virtutea bogatelor sale tradiții de luptă pentru pace,
libertate și independență națională, poporul român, clasa muncitoare, for-
țele democratice și progresiste din România s-au încadrat activ, permanent
în acțiunea vastă, de dimensiuni mondiale, de solidaritate cu lupta celor
mai hotărîte forțe ale opoziției antihitleriste din Germania. Acțiunile
acesteia, ale Partidului Comunist German, cît și agravarea continuă a
situației pe scena politică germană erau îndecaproape urmărite și de către
oficialitățile bucureștene. Într-o informare secretă, datată 1 septembrie
1933, deținută de Serviciul Siguranței Române din surse ale Poliției ber-
lineze se făcea constatarea că în ciuda „sentințelor de condamnare la
moarte pronunțate în ultimele săptămîni” era evident faptul că „Partidul
Comunist German desfășoară, ca și pînă în prezent, o acțiune foarte vie
prin cele mai diverse ramuri ale organizației sale”¹⁰.

Activitatea plină de sacrificii desfășurată de Partidul Comunist
German, aruncat în adîncă ilegalitate și supus celor mai sîngeroase repre-
siuni, a fost remarcată și cu ocazia plebiscitului din 12 noiembrie 1933 de
către șeful legației române la Berlin, N. Petrescu-Comnen care informa
guvernul de la București că : „printre membrii fostelor partide politice
singurii care au mai avut curajul de a nu vota pentru plebiscit și pentru
lista guvernamentală au fost comuniștii cărora li se atribuie cele 3—4
milioane voturi anulate”¹¹. Mișcarea antifascistă din România, Partidul
Comunist Român au primit cu satisfacție veștile despre atitudinea cura-
joasă a clasei muncitoare germane, a elementelor democratice și progre-
siste care în timpul plebiscitului „în ciuda teroarei... și a masacrelor
naziste, aproape trei milioane de antifasciști germani, deși cu trăgaciul
brutei cafenii în coastă, înfruntînd moartea, au răspuns chemării avan-
gardei proletare manifestînd contra guvernului nazist”¹².

Analize pertinente, de ținută științifică, în lumina concepției știin-
țifice despre lume și viață a clasei muncitoare au fost întreprinse asupra
realităților din Germania, de către P.C.R. și organele sale de presă, încă
din primele luni de existență la putere a hitlerismului. La 12 februarie

1933, revista independentă de orientare comunistă intitulată „Stînga” avertiza : „Să nu ne înșelăm : o parte a Germaniei de astăzi este cuprinsă de un soi de fanatism pe care nu i-l poate tempera nici măcar viziunea catastrofei ce se anunță. Sînt oameni care au pentru Hitler un fel de cult ce ia forme periculoase. În seara cînd a fost numit cancelar, o parte din mulțimea berlineză a năpădit străzile . . . și nu s-a retras pînă cînd nu și-a văzut și aclamat idolul”¹³.

Situația deosebit de grea în care se afla poporul german era astfel descrisă de către gazeta „Proletarul”, organ de presă al Partidului Socialist Unitar, încît să determine nu numai îngrijorare firească, ci și un spirit de solidaritate cît mai activ față de „prăbușirea proletariatului german sub călcîiul celei mai grozave exploatări, căderea unei clase formidabile la cea din urmă treaptă a înjosirii și a umilirii”¹⁴. Asemenea aprecieri își aveau temeiuri în faptele istorice concrete, în realitățile tot mai grave pe care hitlerismul le rezerva întregului popor german : suprimarea drepturilor și libertăților democratice, prigoana sălbatică, singeroasă împotriva oamenilor cu vederi progresiste, interzicerea și suprimarea presei comuniste, ocuparea sediilor Partidului Comunist German și întemnițarea comuniștilor social-democraților, a tuturor adversarilor regimului nazist, sute de cămine muncitorești și tipografii ocupate.

Imaginea tragică a primelor luni de „guvernare” a lui Hitler și reacțiunii fasciste au fost astfel descrise de ziarul „Scînteia” sub titlul „Să sprijinim lupta proletariatului german împotriva dictaturii fasciste și a antisemitismului” : „Zeci de mii de muncitori sînt aruncați în pușcării și în lagăre de concentrare. Deputații comuniști, între care și conducătorul Partidului Comunist German — Thälmann, funcționari (activiști — n.a.) ai Partidului Comunist și ai Partidului Social-Democrat, intelectuali, simpatizanți ai mișcării revoluționare sau antifasciști sînt arestați în masă”¹⁵. Față de toate acestea, față de calvarul suferințelor nesfîrșite la care erau supuși toți cei care întruchipau mîndria și demnitatea poporului german, Partidul Comunist Român chema clasa muncitoare, întregul popor român la organizarea de „întruniri de protest și demonstrații în fața ambasadei și a consulatelor germane (din România — n.a.), a autorităților (românești — n.a.), împotriva teroarei fasciste și a prigoanei antisemite din Germania”¹⁶. O atitudine similară, de înfierare a hitlerismului, adopta în același timp, și Partidul Social Democrat din România prin articolul intitulat : „Hitlerismul — creațiunea capitalismului” publicat în organul său central de presă — „Lumea nouă”¹⁷.

Cu toate că activitatea Partidului Comunist Român se afla interzisă de către virfurile claselor dominante, încă din 1924, comuniștii români reușeau să îndeplinească în cadrul luptei desfășurate cu abnegație și hotărîre, propriile interese cu cele în sprijinul solidarității cu Partidul Comunist German, cu victimele nazismului. Astfel, Instrucțiunile C.C. al P.C.R. adresate maselor cu prilejul zilei de 1 Mai 1933 preconizau necesitatea organizării unei puternice campanii politice împotriva dictaturii fasciste din Germania, pentru solidaritate cu poporul german.

Faptul că încă la 7 aprilie 1933, Konstantin von Neurath, ministru de externe hitlerist declara că obiectivul hitlerist principal rămîne revizuirea frontierelor răsăritene, mărturisindu-i deschis, peste puțin timp lui Nicolae Petrescu-Comnen, șeful diplomației române la Berlin că luptînd

pentru desființarea Tratatului de la Versailles, Germania în mod firesc este silită de a da sprijinul său moral tuturor celor ce luptă pentru revizuirea tratatelor — făcea ca autoritățile române să fie îngăduitoare cu anumite manifestări antihitleriste organizate de forțele patriotice, implicit de comuniști în diferite locuri din țară, chiar și în București. O asemenea atitudine era determinată și de faptul că o serie de organizații hitleriste apărute în România „ca ciupercile după ploaie” în urma venirii hitlerismului la putere: „Frontul unității germanilor din România”, condus de Hans Otto Roth, „Deutsche Volkspartei in Rumänien”, în frunte cu Fritz Fabritius, „Hitler Jugend”, „Evangelischer Frauenverein”, „Österreichischer club”, „Reichsdeutsche Frauenschaft” ș.a., care se manifestau ca purtătoare ale intereselor revanșarde ale hitlerismului în România, să fie tolerate în contrapondere acțiunile patriotice antihitleriste organizate de reprezentanți cu vederi democratice din rindurile partidelor burgheze Național Țărănesc, Național Liberal, inclusiv ai Partidului Social-Democrat și chiar comuniști.

Astfel a fost posibil ca o serie de chemări ale Partidului Comunist Român, care au polarizat forțe sociale și politice de diferite orientări să se concretizeze în acțiuni de amploare, de o profundă semnificație politică. La loc de frunte s-au situat în această privință luptele muncitorimii române din 1933, de un răsunător ecou internațional, fiind prima mare ridicare la luptă după venirea hitlerismului la putere în Germania.

Numeroase alte acțiuni revoluționare concrete stau mărturie a solidarității active a poporului român, a forțelor sale înaintate avându-i în frunte pe comuniști cu Partidul Comunist și poporul german. Atunci când viața lui Ernst Thälmann și a altor comuniști germani se afla în pericolul de a fi suprimată de către brutele hitleriste, în România au fost organizate energice acțiuni de protest cum au fost cele desfășurate la 5 martie 1933 în fața consulatului german din Cluj, ale cărui geamuri au fost sparte cu pietre ¹⁸, demonstrația din București în fața Legației germane, când, dintre manifestanți „6 dintre ei au fost arestați” ¹⁹, la Timișoara, în seara zilei de 22 septembrie 1933, unde demonstrații au aruncat asupra clădirii Consulatului german pietre învelite în hirtii pe care era scris: „Jos cu fascismul și hitleristii!” ²⁰ și tot în aceeași seară în fața viceconsulatului german din Oradea, apoi la 24 septembrie demonstrația din fața Teatrului din Tg. Mureș etc. Au reținut atenția, totodată, manifestările de solidaritate cu proletariatul german ale muncitorilor din porturile dunărene și maritime ale României — Constanța, Brăila, Galați — care au refuzat să descarce sau să încarce vapoare aflate sub pavilionul Germaniei hitleriste.

Impresionante adunări, mitinguri, demonstrații de solidaritate cu Partidul Comunist German și poporul german s-au desfășurat în 1933 pretutindeni în România, la București, Brașov, Cluj, Timișoara, Rădăuți, Vatra Dornei, Gura Humorului, Cimpulung Moldovenesc etc. ²¹.

Multe din aceste acțiuni concrete au fost organizate de comuniștii români alături în ilegalitate prin intermediul unor organizații de masă legale aflate sub conducerea P.C.R. cum au fost „Ajutorul Roșu din România”, „Comitetul Național Antifascist”, „Liga Muncii”, „Blocul Democratic”, „Amicii U.R.S.S.” ș.a.

În același timp, la Congresul internațional contra fascismului desfășurat la Paris în iunie 1933, reprezentantul României, profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași, alături de protestul viguros al celor 3 500 de delegați din lumea întreagă și pe acela al mișcării antifasciste din România împotriva ororilor regimului hitlerist²². Trebuie reținut faptul că amplul front al solidarității românești cu forțele antinaziste din Germania s-a bucurat de aportul unor oameni de știință valoroși ca : Nicolae Iorga, C. I. Parhon, Petre Andrei, Virgil Madgearu, Gheorghe Marinescu, Petre Constantinescu-Iași, Radu Cernătescu, Traian Săvulescu, Iorgu Jordan, Mihail Sanielevici ș.a.; scriitori și poeți ca : Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Alexandru Sahia, Victor Ion Popa, Demostene Botez, George Mihail Zamfirescu, Victor Eftimiu, N. D. Cocea, Zaharia Stancu, Șerban Cioculescu etc.; compozitori și artiști renumiți ca George Enescu, V. Maximilian, Maria Filotti, Toni Bulandria, Sică Alexandrescu; avocați de prestigiu : Mihai Macavei, Ella Negruzzi, Radu Olteanu, Petre Pandrea ș.a. ziaristi — Gheorghe Dinu, George Ivașcu, Geo Bogza, Scarlat Callimachi, Ion Felea, Alfred Margul Sperber ș.a.

Totți aceștia și mulți alții au făcut să vadă lumina tiparului numeroase luări de poziție, articole, studii și lucrări menite să străpungă întunecimea fascistă, să dezvăluie nocivitatea concepțiilor social-politice fasciste. Pe această linie s-au înscris și broșurile tipărite sub egida „Ajutorului Roșu din România” : *Crimele naziste din Germania*, apărută în iunie 1933 și *Ciuma brună în Germania*, editată în noiembrie același an, în mii de exemplare²³.

Tot prin intermediul „Ajutorului Roșu din România” s-a acționat în sprijinul unui număr însemnat de refugiați politici prigoniti de regimul hitlerist, au fost deschise la apelul Internaționalei Socialiste din Zürich liste de subscripții pentru ajutorarea lor.

Apreciind tradițiile îndelungate ale solidarității militante a clasei muncitoare române și germane, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania, tovarășul Erik Honecker sblinia la 12 mai 1972 : „În focul luptei de rezistență s-a născut și s-a afirmat alianța de luptă a clasei muncitoare germane și române. Ne amintim de acele timpuri grele, când fascistii l-au pus în lanțuri pe conducătorul Partidului Comunist al Germaniei, neuitatul nostru tovarăș Ernst Thälmann. Ne amintim de numeroasele acțiuni curajoase cu care oamenii muncii din România, la chemarea partidului lor comunist, și-au afirmat solidaritatea lor pentru a apăra și salva pe Ernst Thälmann de călăii săi”²⁴.

Consecvent spiritului său de solidaritate, sentimentelor profunde internaționaliste, C.C. al P.C.R. transmitea în februarie 1934 „un călduros salut proletar” și urarea de a purta în continuare „falnic și neșovăitor steagul revoluției proletare”, dînd asigurări hotărîte că „P.C.R., care lucrează de ani de zile în cea mai adîncă ilegalitate, iar în ultimul timp sub permanentul regim al stării de asediu, înțelege cu atît mai mult lupta eroică pe care P. C. German o duce.

Proletariatul din România, sub conducerea P.C.R. își are ochii ațînți asupra proletariatului german și își încordează forțele pentru sprijinirea luptei eroice a maselor exploatate din Germania”²⁵.

Acest înflăcărat salut revoluționar se baza pe conștiința puternică a intereselor majore ale celor două partide, al idealului comun de luptă în interesul popoarelor român și german. „Noi, muncitorii României — seria „Scinteia” — sărim în frontul solidarității. Și pentru noi luptați, tovarăși germani, succesul vostru e și al nostru. Iar alături de voi sintem și noi”²⁶.

Poziția profund patriotică de apărare a independenței și suveranității naționale promovată consecvent de Partidul Comunist Român a fost pusă cu putere în evidență de hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din februarie 1935 cu privire la realizarea Frontului Unic Muncitoresc și a Frontului Popular Antifascist. Studiind atent evoluția ansamblului factorilor externi și interni, experiența proprie acumulată, Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. desfășurată în zilele de 7—9 iulie 1936, apreciind că „România poate deveni obiect de reîmpărțire nouă, imperialistă a Europei, iar nu subiect”, releva că hitlerismul va duce în mod cert la „desmembrarea României în folosul țărilor vecine fasciste și la înrobirea poporului român, la acapararea bogățiilor țării de către imperialismul german”. În acest context, plenara definea sarcina principală ce îi revenea P.C.R. de „a organiza rezistența față de un atac posibil din partea fascismului german și ungar asupra României”. Exprimînd spiritul profund patriotic al comuniștilor, plenara arăta că ei „vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pământ al țării”, aflîndu-se „în primele rînduri ale luptătorilor pentru respingerea agresiunii fasciste”²⁷.

Decizia comuniștilor de a apăra hotarele României a stimulat întregul popor în exprimarea fermă a aceleiași hotărîri atunci cînd, la 1 noiembrie 1936, într-un discurs rostit la Milano, Mussolini se pronunța pentru revizuirea granițelor statelor dunărene. Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, practic toate forțele politice, exceptînd grupările fasciste au condamnat discursul căpeteniei fasciste italiene. De asemenea, C.C. al Uniunii muncitorilor și țăranilor maghiari din România — M.A.D.O.S.Z., dădea publicității un protest de condamnare, exprimînd printre altele hotărîrea ca „împreună cu frații români să lupte pentru apărarea patriei”²⁸. La rîndul ei, populația germană, prin mai mult de 3 000 de reprezentanți întruniți la Carei, declara prin glasul prof. Ștefan Weisser : „Vrem să se știe de toată lumea și mai ales ținem să se audă la Berlin și Roma că nobilul popor român nu urmărește exterminarea populației șvăbești din Ardeal... Șvăbimea din nordul Ardealului nu numai că cere respectarea granițelor de astăzi ale pămîntului românesc, dar declară solemn că va și să-și facă datoria sfîntă de a le apăra alături de poporul român a“unci cînd va fi amenințat de primejdia revizuirii”²⁹.

Pe drept cuvînt apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România : „În perioada ascensiunii fascismului, conștient de pericolul pe care acesta îl reprezenta pentru interesele poporului român, ca și pentru celelalte popoare din Europa Partidul Comunist Român a desfășurat o largă activitate de mobilizare și unire a maselor populare, a forțelor înaintate ale țării în mișcarea antifascistă”³⁰.

Cei mai buni fii ai poporului român au participat, în spiritul bogatelor tradiții de solidaritate la lupta antifascistă a primelor popoare căzute victimă fascismului — popoarele etiopian, spaniol, chinez.

Referindu-se și la eroismul celor aproape 600 de antifasciști români prezenți în brigăzile internaționale la apărarea Republicii Spaniole, tovarășul Erich Honecker arăta că: „În lupta împotriva regimului fascist al lui Franco și pentru libertate și democrație în Spania au stat umăr la umăr antifasciștii români și germani. Comuniștii români și germani au acționat împreună în ilegalitate și în exil, deseori în condiții deosebit de periculoase, în spiritul internaționalismului proletar”³¹.

Pe măsura intensificării agresivității fascismului pe plan internațional, în limita posibilităților de care mai dispuneau, forțele antifasciste din România în frunte cu clasa muncitoare și partidele ei politice au continuat să demaște nazismul, care cum scria o publicație românească a vremii „zvîrle în lagărele de concentrare sute de mii de luptători pentru piine, pace, libertate și cultură”³². În aceste condiții de singeroasă reprimare crescîndă, „Scinteia”, organul de presă al P.C.R., în articolul intitulat: *Din activitatea Partidului Comunist German* constata cu vibrantă admirație că „Partidul Comunist (German) nu numai că n-a fost distrus, dar există și activează ca un mare partid ilegal, organizînd lupta... împotriva tiraniei hitleriste”³³.

Invadarea de către trupele hitleriste în martie 1938 a teritoriului Austriei și impunerea Anschluss-ului a dus, se știe, la „eriza din mai”, cînd Germania nazistă și-a concentrat trupele la granița Cehoslovaciei. Opinia publică românească era insistent avertizată în legătură cu pericolul ce plana tot mai amenințător și asupra României, cum pe drept atrăgea atenția cu atîta teamei P.C.R. În septembrie 1938, cînd Germania, Italia, Franța și Anglia au hotărît dezmembrarea Cehoslovaciei în favoarea revizionismului hitlerist, P.C.R. sublinia că: „România după München e, mai mult ca oricînd — după fericita expresie a lui Iorga — „o țară pîndită”. Și pîndită nu numai de corbii de pradă ai revizionismului maghiar, ci și de sălbateca fiară, îmbătută de sincele jertfelor sfîșiate, care este fascismul german”³⁴.

Ocuparea Cehoslovaciei și desființarea ei ca stat în martie 1939 de către Germania hitleristă au sporit la maximum tensiunea în rîndurile opiniei publice românești. Cîmpul de manifestare a solidarității poporului român cu victimele fascismului a dobîndit dimensiuni și mai ample. „Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia și se găsesc la granița țării noastre — se spunea într-un document al C.C. al P.C.R. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă!... P.C.R. declară: comuniștii vor lupta cu arma în mîină în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și a aliaților lui revizionști”³⁵. Ținînd seama de gravitatea faptelor derulate vertiginos pe arena internațională, de atmosfera apăsătoare și grea, conducerea partidului comunist a dat indicația ca, cei mai mulți comuniști și luptători antifasciști să se înroleze în armată în vederea luptei împotriva agresorului. Totodată Partidul Comunist Român avînd în vedere situația internațională tot mai complexă, cit și starea de spirit antihitleristă a maselor aflată în continuă creștere a trecut la organizarea unor mai demonstrații antifasciste și antirevizioniste cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1939. Atunci, ca în puține

țări din Europa, cu numai patru luni înaintea pustuitoarei conflagrații mondiale dezlănțuite de fascism, poporul român a făcut încă o dată dovada statorniciei sale năzuinți de pace, progres și prosperitate. Zeci de mii de muncitori, funcționari, intelectuali, meseriași, bărbați și femei, vîrstnici și tineri au participat la ample și impresionante acțiuni antirăzboinice și antihitleriste desfășurate în aceeași zi la București, cit și la Alba Iulia, Craiova, Arad, Bacău, Constanța, Cluj, Deva, Galați, Oradea, Timișoara, Tirgu Mureș etc. sub lozincile „Frăiască România liberă și independentă !”, „La ghilotină cu Hitler și Mussolini !”, „Trăiască frontul păcii !” ș.a.

Prezența în Comisia conspirativă de organizare a Partidului Comunist pentru mitingurile și manifestațiile de 1 Mai 1939 a tovarășului Nicolae Ceaușescu, înalta sa capacitate organizatorică, discernămîntul politic și intransigența revoluționară care l-au caracterizat și îl caracterizează au determinat puternicul lor caracter antifascist, antirăzboinic și patriotic. De asemenea, activitatea remarcabilă, de înaltă ținută revoluționară, patriotică desfășurată de tovarășa Elena Ceaușescu în rîndul tîncetului comunist, al muncitorimii din Capitală a contribuit la imprimarea manifestațiilor desfășurate cu prilejul zilei de 1 Mai 1939 a unui intens spirit antifascist și antirevizionist. „1 Mai 1939 — scria ziarul bucureștean „Timpul” — a arătat o dată mai mult că muncitorimea este în toate timpurile și sub orice semn temeiul, paza și substanța națiunii, cheazășia prosperității ei în pace și apărătoarea ei atunci cînd Patria o cere . . .”³⁶.

Evenimentele de la 1 Mai 1939 din România au avut un larg ecou peste hotare, în U.R.S.S., Anglia, Franța etc. Elc s-au bucurat, totodată, de o înaltă apreciere și din partea Congresului internațional pentru democrație, pace și apărarea persoanei umane, desfășurat la Paris între 12—14 mai 1939, în cadrul căruia se arăta că manifestațiile populare din ziua de 1 Mai din România au avut un puternic caracter antifascist și antirăzboinic, „ceea ce este dovadă că poporul român se raliază la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta în mod real împotriva agresorului și fascismului”³⁷.

Puternicele manifestări antifasciste desfășurate în România, ca și în alte țări ale Europei, hotărîrea fermă a popoarelor, a celor mai înaintate forțe care avertizau asupra pericolelor agresiunii fasciste nu au fost luate în seamă de către cercurile guvernante din mai multe țări care au adoptat o politică conciliatoare, de compromis și cedare în fața acțiunilor și pretențiilor teritoriale ale Germaniei hitleriste.

În tunutul contradicțiilor internaționale, voința de pace și libertate ale popoarelor, inclusiv ale poporului român aveau să fie însă grav încălcate mai ales după invadarea de către armatele hitleriste a Poloniei la 1 septembrie 1939 și declanșarea celui de al doilea război mondial. România, guvernele și diplomații săi au încercat în noile condiții stabilirea unor contacte în vederea încheierii unor pacte de neagresiune cu statele vecine și constituirea unui bloc al statelor neutre. Eforturile românești au fost, însă complet anihilate de evoluția, în sens contrar, a situației internaționale. La 30 august 1940 prin Dictatul fascist de la Viena impus României de către Germania hitleristă și Italia fascistă o însemnată parte a pămîntului românesc a fost smulsă din teritoriul țării și predată Ungariei horthyste. Cu potențialul economic, demografic și militar redus substanțial

și cu sistemul de apărare complet dezorganizat după masivele cedări teritoriale, poporul român s-a aflat singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei și lăsat la discreția Reichului nazist.

Sub presiunea directă a Germaniei hitleriste și a Gărzii de fier, care au speculat criza profundă ce a cuprins România, regele Carol al II-lea a capitulat în fața generalului Ion Antonescu, despre care, Fabritius, șeful legației germane la București, telegrafia la Berlin că: „în persoana lui am găsit un om în fruntea guvernului român, care va executa importante noastre cereri de aici”. Astfel a fost posibil ca — la scurt timp după impunerea Dictatului fascist de la Viena la 5 septembrie 1940 — să fie instaurat regimul dictaturii militar-fasciste, urmat de pătrunderea în țară a trupelor germane, România fiind apoi atrasă în războiul hitlerist antisovietic.

În acele momente dramatice pentru destinele țării s-a amplificat și mai mult mișcarea de rezistență din România, ca și din alte țări ocupate sau dependente — pe lângă conținutul său profund patriotic național amplificându-se caracterul internaționalist — relevate de obiectivele majore urmărite: lupta maselor largi populare pentru răsturnarea regimului antonescian, scoaterea țării din războiul purtat alături de Germania hitleristă și alăturarea ei Uniunii Sovietice, celorlalte țări ale coaliției antifasciste.

Corespunzător spiritului pașnic dintotdeauna al poporului român, aspirațiilor majorității populației țării, Partidul Comunist Român, consecvent tradițiilor sale internaționaliste în ciuda cruntei terori dezlănțuite de regimul antonescian, a condus cu eroism și în anii celei de-a doua mari conflagrații mondiale mari acțiuni antirăzboinice, a inițiat forme active de rezistență antihitleristă, a organizat formațiuni de luptă patriotice, lupte de partizani, a condus acte de sabotaj împotriva mașinii de război hitleriste, a organizat forțele sociale și politice în bătălia împotriva dominației hitleriste ³⁸.

Lupta eroică a comuniștilor germani, a antifasciștilor de pretutindeni a reprezentat în tot acel timp un exemplu însufletitor. Fiecare succes obținut de forțele patriotice din țările ocupate de hitleriști a avut o influență pozitivă asupra mișcării de rezistență din România, contribuind la intensificarea acesteia ³⁹. Numeroși patrioți români aflați în timpul celui de al doilea război mondial în diferite țări ale Europei s-au încadrat în lupta antifascistă a popoarelor din țările respective.

„În perioada de cumpănă pentru întreaga omenire a luptei antifasciste — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — comuniștii și patrioții români s-au solidarizat cu popoarele Iugoslaviei, Poloniei, Greciei, Austriei, Albaniei și ale celorlalte țări crotopite de hitleriști. În panteonul rezistenței antifasciste și-au înscris numele și o seamă de comuniști și patrioți români înrolați în detașamente de partizani din Uniunea Sovietică, Franța, Cehoslovacia, Belgia” ⁴⁰.

Printr-o serie de documente elaborate de Partidul Comunist Român în funcție de condițiile interne specifice, de trăsăturile fundamentale ale situației internaționale, documente cum au fost: *Drumul de salvare a poporului român* (decembrie 1940), *Pentru pacea și independența națională a poporului român* (ianuarie 1941), *De la regimul legionar la dictatura militară* (februarie 1941) ⁴¹, Platforma-program intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională* (6 septembrie 1941) ⁴²,

Pieirea sau salvarea poporului român (ianuarie 1942) ș.a. a fost elaborată strategia și tactica de luptă a partidului comunist de creare a unui larg consens național al forțelor sociale și politice pentru răsturnarea regimului antonescian, formarea unui guvern al independenței naționale, ieșirea României din războiul hitlerist și alăturarea ei Națiunilor Unite, alungarea trupelor hitleriste din țară și eliberarea părții de nord-vest a României de sub ocupația horthystă, pentru libertatea și suveranitatea patriei.

P.C.R. a folosit cu discernămint contradicțiile din sinul claselor dominante, opoziția crescîndă a unor grupări ale acestora față de dictatura antonesciană și dominația nazistă. Cunoscînd frămîntările și căutările de soluții pentru ieșirea din situația existentă în rîndurile guvernului, ale liderilor partidelor burgheze Național Țărănist, Național Liberal, ale cercurilor Palatului, cît și starea de spirit dominant antihitleristă din rîndurile întregii armate române, partidul comunist, prin cadrele sale de bază aflate fie în închisori, fie în libertate, sprijinindu-se pe o serie de organizații cum au fost Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor, MADOSZ-ul, Partidul Social-Democrat ș.a. a organizat și condus realizarea actului istoric de la 23 August 1944 — care a marcat începutul unei noi epoci în istoria României.

Țara noastră, încă din momentul declanșării revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, s-a alăturat cu întregul său potențial economic și militar Uniunii Sovietice, celorlalte forțe ale Coaliției Antifasciste, luptînd cu prețul unor uriașe jertfe materiale și umane pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a unei părți din Austria, pînă la victoria finală asupra Germaniei hitleriste, ceea ce a constituit o nouă și puternică manifestare de solidaritate internațională cu forțele progresiste din lumea întreagă pentru încheierea victorioasă a celui de al doilea război mondial.

În noile condiții după înfrîngerea fascismului, bogatele tradiții ale solidarității dintre comuniștii români și germani au înregistrat un nou avînt pe calea dezvoltării lor ascendente. Încă în primul număr al apariției legale a ziarului „Scînteia” tipărit după eliberare a fost publicat în prima pagină un medalion comemorativ dedicat lui Ernst Thälmann, considerat cel mai bun fiu al clasei muncitoare germane, „un simbol al luptei contra hitlerismului”⁴³.

Opinia publică din țara noastră, forțele revoluționare și democratice au luat cunoștință cu deosebit interes imediat după capitularea Germaniei hitleriste de Apelul Partidului Comunist din Germania adresat la 11 iunie 1945 către poporul german, în care era expus programul pentru făurirea unei Germanii antifasciste și democratice.

Pășirea poporului german pe calea reconstrucției, în noile condiții de pace a fost îndeaproape urmărită în România.

Un moment cu ample ecouri în rîndurile poporului român, al partidelor clasei muncitoare din România — Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat — l-a prezentat încheierea în iunie 1945 a Acordului dintre C.C. al Partidului Comunist din Germania și conducerea centrală a Partidului Social Democrat German cu privire la unitatea de acțiune. Evident, învățămintele istoriei au avut un rol determinant în adoptarea hotărîrii respective. Aceasta și explică de altfel, după părerea noastră,

faptul că, s-a ajuns destul de curînd, practic în timpul Congresului din 21—22 aprilie 1946, la *făurirea Partidului Socialist Unit din Germania*, eveniment de însemnătate istorică în viața poporului german, a destinului său socialist, salutat cu vie satisfacție de forțele înaintate ale poporului român în frunte cu Partidul Comunist Român.

Partidul Socialist Unit din Germania a ridicat pe o treaptă superioară tradițiile de luptă ale clasei muncitoare germane, ale solidarității sale cu lupta oamenilor muncii de pretutindeni, pentru dreptate socială și națională, pentru colaborare și pace între popoare. În acest context în care Partidul Comunist Român și Partidul Socialist Unit din Germania acționau ca partide de guvernămînt în țările lor, pentru împlinirea celor mai înalte idealuri ale popoarelor român și german, îndelungatele tradiții de solidaritate dintre forțele înaintate din țările noastre au dobîndit un conținut calitativ nou, s-au amplificat și aprofundat continuu pe baza transformărilor revoluționare socialiste înlăptuite în toate domeniile — politic, economic, social, cultural.

Proclamaarea la 7 octombrie 1949 a *Republicii Democratice Germane* — moment important în istoria postbelică a Europei — și intrarea în vigoare a Constituției primului stat al muncitorilor și țăranilor pe pămînt german au determinat în România ample și însuflețitoare manifestări de satisfacție, România s-a numărat printre primele țări, stabilind relații diplomatice cu Republica Democrată Germană la 22 octombrie 1949, relații întemeiate trainic pe stimă și respect reciproc, deplină egalitate, independență și neamestec în treburile interne, pe principiile și idealurile nobile ale socialismului.

Relațiile de prietenie și colaborare multilaterală dintre Republica Socialistă România și Republica Democrată Germană s-au dezvoltat și amplificat an de an, în interesul și spre binele ambelor popoare. Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre România și R.D.G., semnat la 12 mai 1972, are o influență deosebită asupra desfășurării conlucrării continue și rodnice pe plan politic, economic și tehnico-științific, cultural, în făurirea noii orînduiri, în cele două state. Forța motrice a acestei ample și trainice colaborări se dovedește a fi permanent conlucrarea tovarășească, plină de încredere, statornicită între Partidul Socialist Unit din Germania și Partidul Comunist Român.

În asigurarea evoluției ascendente a relațiilor dintre țările și partidele noastre un rol determinant îl au întîlnirile și convorbirile la nivel înalt, înțelegerile convenite, care au asigurat pe parcursul anilor un cadru juridic corespunzător desfășurării și dezvoltării colaborării în diverse ramuri de activitate. În mai 1985, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România și tovarășul Erich Honecker, secretar general al Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania, președintele Consiliului de Stat al Republicii Democratice Germane au semnat la Berlin : *Programul de lungă durată privind dezvoltarea colaborării economice și tehnico-științifice, a specializării și cooperării în producție dintre Republica Socialistă România și Republica Democrată Germană, pînă în anul 2000*. Potrivit acestui program au fost încheiate programe de ramură în domeniile construcțiilor de mașini, electrotehnicii și electronicii, industriilor chimică și petrochimică, metalurgică și ușoară.

Pe baza hotărîrii adoptate la nivel înalt în octombrie 1987 la București, primii miniștri ai celor două țări au semnat în mai 1988 la Berlin *Programul special de adîncire a cooperării și specializării în producție în domeniile construcțiilor de mașini, electrotehnicii și electronicii, industriei metalurgice, industriei chimice și petrochimice, industriei ușoare*. Rezultatele deosebite ce se obțin în toate aceste domenii, în care se allă în derulare peste 100 de acțiuni bi și multilaterale de cooperare și specializare, reprezintă o dovadă grăitoare a calității superioare a conlucrării dintre cele două țări.

Un impuls nou, superior s-a dat relațiilor bilaterale româno-germane pe toate planurile prin vizita tovarășului Nicolae Ceaușescu la invitația tovarășului Erich Honecker, efectuată în zilele de 17—18 noiembrie 1988 în Republica Democrată Germană. Așa după cum s-a relevat și în Comunicatul comun dat publicității la încheierea vizitei: „Partidul Comunist Român și Partidul Socialist Unit din Germania și-au reafirmat voința fermă de a dezvoltă și în viitor relațiile dintre ele, în spiritul prieteniei sincere și al colaborării multilaterale, spre binele păcii, securității internaționale și socialismului”⁴¹.

Tradiționalele relații de solidaritate ale clasei muncitoare și partidelor revoluționare din cele două țări — Republica Socialistă România și Republica Democrată Germană — înregistrează, prin eforturile creatoare ale propriilor popoare, succese remarcabile în dezvoltarea orînduirii socialiste în condițiile relațiilor de prietenie și colaborare cu țările membre ale Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), cu toate țările socialiste. În acest cadru, partidul și statul nostru acordă o atenție deosebită relațiilor cu Partidul Socialist Unit din Germania, cu Republica Democrată Germană.

Rezultatele obținute de poporul român în realizarea prevederilor celui de al VIII-lea cîncinal, a obiectivelor Congresului al XIII-lea al Partidului Comunist Român și activitatea pe care oamenii muncii din Republica Democrată Germană o desfășoară pentru înfăptuirea hotărîrilor celui de al XI-lea Congres al Partidului Socialist Unit din Germania, a programelor de dezvoltare economico-socială a țărilor noastre, creează condiții tot mai favorabile pentru obținerea de succese mereu mai mari.

Dînd expresie voinței comune de a extinde și multiplica raporturile bilaterale pe toate planurile, spre binele popoarelor român și german, al cauzei socialismului și păcii în lume, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Noi considerăm că succesele obținute de țările noastre, de toate țările socialiste constituie o dovadă că socialismul și-a dovedit pe deplin superioritatea față de orice altă orînduire, că numai dezvoltarea pe calea socialistă poate asigura, într-adevăr, progresul societății, lichidarea inegalităților și a înjosirii omului, garantarea echității sociale, făurirea bunăstării și fericirii oamenilor”⁴⁵.

Întregul nostru popor cinstește bogatele tradiții de solidaritate militantă, internaționalistă dintre proletariatul român și german, dintre forțele democratice ale celor două popoare, tradiții a căror strălucită continuare și îmbogățire este ridicată pe trepte tot mai înalte prin politica de priete-

nie satornică și colaborare rodnică promovată consecvent de către Partidul Comunist Român și Partidul Socialist Unit din Germania, de Republica Socialistă România și Republica Democrată Germană.

NOTE

- ¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865-1900), partea I (1865-1889), Edit. Politică, București, 1964, p. 188-190.
- ² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. Politică, București, 1968, p. 400.
- ³ „Muncitorul socialist” din 28 ianuarie 1920.
- ⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința comună a Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a organismelor democratice și organizațiilor de masă și obștești, 28 noiembrie 1968*, Edit. Politică, București, 1988, p. 18-19.
- ⁵ Printre mijloacele variate și numeroase folosite de P.C.R. în activitatea de strângere a lezăturilor cu masele de oameni ai muncii, un rol de importanță excepțională l-a avut editarea de către P.C.R. în perioada 1921-1944 a unui număr de peste 500 de ziare și reviste, care au desfășurat o vastă activitate, ducând în masă și făcând cunoscut cuvântul partidului și, în același timp, oglindind năzuințele și frământările lor, inclusiv acțiunile de solidaritate militantă antifascistă a poporului român cu popoarele amenințate sau lovite de pericolul fascist.
- ⁶ „Scnteia”, an III, nr. 3 din 1 februarie 1933.
- ⁷ „Tinărul leninist”, an VI, nr. 8, din ianuarie 1932.
- ⁸ *Sarcinile apropiate ale P.C.R.*, Edit. C.C. al P.C.R., martie 1935, p. 11 și urm.
- ⁹ Arhiva Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R., (în continuare Arh. I.S.I.S.P.), cota A.XIX-19, inventar 812.
- ¹⁰ Cf. Marin Badea, *Germani împotriva lui Hitler*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 49.
- ¹¹ Arh. Ministerului Afacerilor Externe, București, fond 71/Germania, vol. 337/1933, f. 265.
- ¹² „Buletinul mișcării antifasciste”, an 1, nr. 3, din 3 decembrie 1933.
- ¹³ „Slinga” din 12 februarie 1933.
- ¹⁴ „Proletarul” din 24 iulie 1932.
- ¹⁵ „Scnteia” din 15 aprilie 1933.
- ¹⁶ Ibidem.
- ¹⁷ „Lumea nouă” din 30 aprilie 1933.
- ¹⁸ „Rundschau”, nr. 5 din 18 martie 1933, p. 115.
- ¹⁹ „Descătușarca”, mai 1933.
- ²⁰ Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dosar 4193, f. 11.
- ²¹ Vezi „Scnteia” din 1 aprilie 1933, „Tinărul Leninist”, an VII, nr. 10, din octombrie 1939.
- ²² Petre Constantinescu-Iași, *Pagini de luptă din trecut*, Edit. politică, București, 1972, p. 234.
- ²³ Arh. I.S.I.S.P., cota Eb XV II-1.
- ²⁴ „Scnteia” din 13 mai 1972.
- ²⁵ „Buletinul Comitetului Central al Partidului Comunist din România”, an IV, nr. 16-17, ianuarie-martie 1934.
- ²⁶ „Scnteia” din 15 septembrie 1934.
- ²⁷ Arh. I.S.I.S.P., Cota Ab XX-3, inv. 956.
- ²⁸ „Adevărul”, an 50, nr. 16218 din 5 decembrie 1936.
- ²⁹ „Universul”, an 51, nr. 341 din 10 decembrie 1936.
- ³⁰ Nicolae Ceaușescu: *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 10, Edit. Politică, București, 1974, p. 600.
- ³¹ „Scnteia” din 29 mai 1985.
- ³² „Păreți”, an III, nr. 5, februarie 1936, p. 3.
- ³³ „Scnteia” din 24 ianuarie 1938.
- ³⁴ „Scnteia”, an VIII, nr. 14 din 25 noiembrie 1938.

³⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond 239, dosar 61, f. 138.

³⁶ „Timpul” din 3 mai 1939.

³⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 211, f. 169.

³⁸ *Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, Edit. politică, București, 1984, p. 38.

³⁹ *Rezistența europeană în anii celui de al II-lea război mondial. 1938—1945*, vol. II, Edit. militară, București, 1976, p. 313.

⁴⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 400.

⁴¹ *Culegere de documente și materiale privind istoria României (1940—1944)*, p. 83—90

⁴² Arh. I.S.I.S.P., Cota Ab XXV-2.

⁴³ „Scinteia” din 21 septembrie 1944.

⁴⁴ *Încheierea vizitei de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu în Republica Democrată Germană. Comunicat Comun*, în „Scinteia”, anul LVIII nr. 14386 din 19 noiembrie 1988, p. 5.

⁴⁵ „Scinteia”, anul LVIII nr. 14386 din 19 noiembrie 1988, p. 3.

LA SOLIDARITÉ DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN, DES FORCES DÉMOCRATIQUES DE ROUMANIE AVEC LA LUTTE DES COMMUNISTES ALLEMANDS POUR LA LIBERTÉ ET LE PROGRÈS

Résumé

Les riches traditions de la solidarité que les forces révolutionnaires et patriotiques de Roumanie ont manifestée le long du temps en faveur de la lutte pour la liberté nationale et la justice sociale des peuples et des forces politiques de partout sont relevées d'une manière prégnante dans le cas de l'activité du Parti Communiste Allemand aussi, qui s'est constitué il y a sept décennies.

La présente étude met en évidence des aspects plus saisissants de la solidarité active, militante du P.C.R., des forces politiques et sociales les plus avancées de Roumanie, avec la lutte menée par le P.C.A. pour la liberté et le progrès, contre les forces réactionnaires, fascistes, pour la paix et le socialisme. On présente les actions entreprises en Roumanie pour la défense de Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Ernst Thälmann, les assemblées et les meetings impressionnants, les démonstrations organisées partout en Roumanie contre l'hitlérisme, qui devaient culminer par la grande démonstration du 1er Mai 1939, la stigmatisation de la terreur hitlérienne par les représentants du peuple roumain dans le cadre des congrès antifascistes internationaux de Paris (1933), Bruxelles (1936), Prague (1938) etc. ; de même, on mentionne la participation des meilleurs fils du peuple roumain, aux côtés de ceux d'autres peuples, y compris du peuple allemand, à la lutte à main armée contre les envahisseurs fascistes qui étaient entrés dans plusieurs pays comme l'Éthiopie, l'Espagne, la Tchécoslovaquie, la Yougoslavie, l'Union Soviétique, la France, la Belgique etc.

Après la défaite du fascisme, la solidarité entre les communistes roumains et allemands a enregistré un nouveau progrès dans la voie de son développement ascendant. À cet égard, les moments extrêmement importants furent la création du Parti Socialiste Uni d'Allemagne (21—22 avril 1946), la proclamation de la République Démocratique Allemande (7 octobre 1949), l'établissement des relations diplomatiques entre la Rou-

manie et la R.D.A. (22 octobre 1949), la conclusion du Traité d'amitié, de collaboration et d'assistance mutuelle entre les deux pays (12 mai 1972).

Les rencontres devenues traditionnelles entre le camarade Nicolae Ceaușescu, secrétaire général du P.C.R., président de la République Socialiste de Roumanie et le camarade Erich Honecker, secrétaire général du C.C. du P.S.U.A., président du Conseil d'État de la R.D.A., ont joué un rôle déterminant pour le développement sur de multiples plans des relations bilatérales. On réalise avec succès le Programme de longue durée concernant le développement de la collaboration économique, technique et scientifique, de la spécialisation et de la coopération dans la production entre les deux pays, signé en mai 1985.

Les traditions de la solidarité durable entre les deux peuples, de l'amitié constante et de la collaboration fructueuse sont élevées à des degrés supérieurs par la politique de principe menée constamment par le Parti Communiste Roumain et le Parti Socialiste Uni d'Allemagne, par la République Socialiste de Roumanie et la République Démocrate Allemande.

EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI MARI ÎNTRE 1919—1939 ÎN VIZIUNEA DIPLOMAȚIEI S.U.A. (II)

NICOLAE DASCĂLU

Imaginea diplomației americane asupra politicii economice românești este organic completată cu datele privind *situația economică generală* în diverse momente ale perioadei interbelice. Atașatul comercial al S.U.A., L. E. van Norman consemna în primăvara anului 1919 că România își concentra toate energiile pentru obținerea recunoașterii internaționale a frontierelor etnice. Pe plan economic, resursele naturale bogate permiteau formularea unor proiecte optimiste. Pentru moment însă situația economică era gravă, efecte negative avînd mai ales carențele mijloacelor de transport: din cele aproximativ 3 000 locomotive pe care le avea România antebelică, mai funcționau doar 200. Bunurile de larg consum erau absente, leul era depreciat iar circulația monetară în general dificilă datorită numărului mare de bancnote diferite aflate în circulație pe teritoriul noii României ⁷⁹.

Atașatul comercial al Statelor Unite la Constantinopol nota și el, în ianuarie 1920, că România dispunea de bogate resurse naturale dar acestea nu erau pe deplin valorificate ca urmare a lipsei unei politici comerciale și financiare constructive. Mai ales deprecierea leului greva redresarea economică ⁸⁰. Situația nu se ameliorase nici la începutul lunii aprilie 1921: transporturile erau deficitare, finanțele țării erau instabile; Poloniei i s-au acordat însă mari concesiuni prin tratatul comercial care tocmai fusese încheiat. Marele eveniment economic al lunii martie 1921, consemna atașatul militar american la București, a fost retragerea concesiunilor de căi ferate acordate străinilor. Cu toate acestea comunicațiile erau încă într-o stare haotică iar condițiile de muncă erau nesatisfăcătoare. Rata de schimb a leului era foarte redusă, un dolar S.U.A. valorînd 73 lei. Viitorul era încă incert mai ales pentru că retragerea concesiunilor acordate străinilor descuraja investițiile externe ⁸¹.

Consulul american E. Palmer analiza, în aprilie 1922, situația economică a României mai ales prin prisma industriei de automobile. Conjunctura făcea ca vînzarea automobilelor pe piața românească să se mențină la un nivel scăzut. Taxele fiscale de tot felul erau în creștere, salariile erau foarte mici, se pare cele mai mici din Europa, de unde și menținerea standardului de viață la nivelul scăzut de la terminarea războiului. Existența unui surplus de forță de muncă făcea ca organizarea muncitorilor în sindicate să fie restrînsă și influența comunistă redusă. Reforma agrară a dus la restrîngerea marii proprietăți dar șeptelul era în creștere. Poziția țăranului s-a consolidat în urma reformei agrare deși utilizarea mașinilor agricole evolua lent. În domeniul navigației consulul american sublinia

importanța crescîndă a porturilor Constanța, Brăila, și Galați. Căile ferate însă aveau mari deficiențe de material rulant de unde și afectarea gravă a valorii acestui mijloc de comunicație ⁸².

Pentru lunile mai-noiembrie 1922 locotenent-colonelul Poillon, atașatul militar al S.U.A., înregistrează în rapoartele sale periodice și principalele elemente ale conjuncturii economice. Astfel, în luna mai au fost inițiate negocieri franco-române pentru realizarea unui împrumut de consolidare. Acesta nu avea șanse a se realiza, de vreme ce oamenii de afaceri străini se loveau de tot felul de piedici ridicate de guvernul român care controla strict chiar și comerțul extern al țării. Recolta părea a fi foarte bună. Totodată s-a inițiat o activă propagandă în S.U.A. pentru a sprijini cererea pentru un împrumut deși nu erau cunoscute cauzele pentru care inițiativa românească era deosebit de agresivă ⁸³.

Totuși, în iunie V. Brătianu a anunțat consolidarea bonurilor de tezaur românești la Paris, dar un membru al legației franceze la București l-a informat pe colonelul american că valorile respective se vindeau în Franța doar la 60% din valoare. O delegație japoneză a sosit în România la 12 iunie pentru a analiza situația economică a țării probabil existînd o cerere pentru un împrumut pe piața niponă ⁸⁴. În iulie A. Poillon consemna că România Mare, grație bogatelor resurse naturale, avea mari șanse pentru refacerea economică dar progresele concrete în acest sens erau minime. Exportul de petrol de pildă nu atinsese încă în acel moment nivelul antebelic. Problemele existente derivau din situația transporturilor, necesitatea de a așeza industria pe baze eficiente ca și din restricțiile impuse comerțului. Situația financiară era foarte complicată deși fusese adoptată o lege pentru un împrumut extern de 2,5 milioane pentru dezvoltare ⁸⁵. Principalul eveniment economic al lunii august a fost legat de efortul guvernului de a-i determina pe țărani să vîndă mare parte din recolta lor statului. Pentru a reține în țară majoritatea producției s-au impus taxe mari la exportul de porumb. Statul român avea nevoie de mari cantități de grâu pentru a plăti în acest fel un împrumut la stabilizare. Cota leului era foarte scăzută datorită speculațiilor la care luau parte și bancheri români. În aceste condiții prețurile erau stabilite în funcție de valoarea francului-aur iar Ministerul de Finanțe continua efortul de a stabiliza moneda. Doar consolidarea leului putea duce la redresarea economică ⁸⁶.

Pentru a realiza acest obiectiv în lunile septembrie-octombrie 1922 Ministerul de Finanțe negociază cu Banca Națională față de care statul român avea o datorie de 13 miliarde în timp ce pe piață se aflau 15 miliarde. Existau senne că guvernul pregătea o nouă emisiune monetară. La sfîrșitul lunii octombrie a sosit la București B. Zaharoff, francez de origine, președintele concernului Vickers, pentru a negocia un împrumut solicitat de guvernul român. A. Poillon crede că împrumutul, de 3 milioane lire sterline, nu se va putea realiza fără acordarea unor concesiuni importante. România mai negocia în acel moment plata despăgubirilor pentru distrugerea instalațiilor petroliere din țară la cererea Antantei, la sfîrșitul anului 1916. Încoronarea lui Ferdinand ca rege al României Mari a costat circa 200 milioane lei, fastul serbărilor fiind în dezacord cu criza țării. Problemele financiare dominau deci conjunctura economică românească și păreau a se menține la o cotă importantă și pe viitor ⁸⁷.

La sfârșitul anului 1922 exportul românesc era încă limitat la petrol, vite, cherestea și vinuri. Cu Elveția tocmai se încheiase un acord pentru exportul a 7 500 vagoane de porumb. Vizita marelui industriaș și financiar B. Zaharoff nu a dus decît la obișnuitele dineuri, înmînări de decorații și promisiuni pentru un împrumut. Consolidarea bonurilor de tezaur, anunțată cu cinci luni în urmă, nu se realizase încă. Condițiile grele de muncă și viață au determinat o grevă de două zile a muncitorilor din Arad la care au participat circa 30 000 persoane ⁸⁸.

Raportul general privind economia românească în 1924 aprecia că nu s-a înregistrat încă pasul decisiv pentru refacerea economică a României atît de grav afectată de război. Bugetul unei țări reflectă, în general, puterea economică și situația materială a cetățenilor. În cazul României bugetele postbelice au fost în evidentă creștere : 66 milioane \$ în 1921 ; 63 în 1922 ; 75 în 1923 și 118 în 1924. Cu toate acestea, ele au fost mereu depășite ca urmare a unor cheltuieli neprevăzute. Lipsa de credite și dobînzile exagerate au creat condiții financiare nefavorabile pentru economia românească afectată de o datorie publică de 17 miliarde și o datorie flotantă de 14 miliarde lei. Așadar un total de 31 miliarde (circa 155 milioane \$) la care se adăuga datoria externă care, în parte, era consolidată, ajunsă la 55 milioane franci și 32,5 milioane lire sterline. În bugetul pentru 1924 fusese de altfel înscris și capitolul ce prevedea plata dobînzilor pentru datoria externă și amortizarea datoriei flotante. Fluctuațiile mari ale cursului leului generau mari dificultăți și comerțului exterior, de unde și eforturi mari ale guvernului, la care s-a asociat și Banca națională, pentru consolidarea monedei ⁸⁹.

Criza economică precum și condițiile atmosferice nefavorabile, au afectat profund și situația agriculturii românești în 1924. Ca urmare, se părea că România nu putea redobîndi locul important antebelic în producția de cereale. În acest sens conluera și opțiunea țaranului român de a cultiva de preferință porumbul și plantele industriale. Șeptelul era în creștere, deși era handicapat de restricțiile la export care afectau în egală măsură valorificarea pe piața externă a celorlalte produse agricole. Situația agriculturii era influențată masiv de aplicarea legii reformei agrare — pînă la 15 septembrie 1924 fiind expropriate 5,7 milioane hectare de terenuri — ca și de adoptarea altor acte normative în domeniu ⁹⁰.

Industria românească a evoluat în 1924 sub semnul efectelor noii legi a minelor, a legii pentru comercializarea întreprinderilor de stat și a legii privind rezervele naționale energetice. Toate acestea au vizat : naționalizarea resurselor subsolului, a petrolului în primul rînd, ca și descurajarea investițiilor de capital străin. Societățile românești au căpătat prioritate la acordarea de concesi de terenuri petroliere care aparțineau statului (circa 500 hectare) dar ele nu au putut valorifica deplin această poziție din lipsă de capitaluri. Industria petrolieră atinge totuși, în 1924, nivelul antebelic dar exportul este încă grevat de o serie de restricții. Industria lemnului trece printr-o fază de criză de vreme ce consumul era redus pe plan intern iar exportul a fost restrîns de guvern. Prin taxe prohibitive, la exportul stejarului mai ales, se urmărea stimularea producției interne. Dificultățile generate de transport făceau de altfel imposibilă satisfacerea necesităților acestei ramuri. Extracția cărbunelui a înregistrat o creștere simțitoare mai ales ca urmare a exploatarii resurselor din Transilvania.

Industria românească avea, conform statisticii oficiale, 3298 întreprinderi importante în 1924, cu 182 491 muncitori. Resursele interne bogate făceau necesar doar importul de fier și bumbac. O serie de ramuri însă, petrolieră și forestieră în principal, evoluau însă doar în funcție de export, industria alimentară era condiționată de situația recoltelor iar metalurgia și industria textilă erau corelate cu importul respectiv de materii prime. Prin toate caracteristicile ei, economia românească își menținea caracterul esențial agrar⁹¹.

Transporturile erau, în 1924, într-o stare mai bună ca în anii anteriori. Numărul zilnic al trenurilor în circulație crește de la 1 122 în 1921 la 1 734 în timp ce numărul locomotivelor în serviciu sporește de la 1 151 (1921) la 1 870 (1924), când existau și circa 100 000 vagoane de toate tipurile. Căile ferate încasaseră, în 1924, aproape 4 miliarde lei din diverse taxe. Totuși, orice ameliorare suplimentară părea a depinde doar de noi investiții de capital străin. Transportul naval era însă sub nivelul antebelic, pe Dunăre în special, ca urmare a unor deficiențe tehnice de navigație și a lipsei de nave⁹².

Trecând în revistă, într-un amplu raport, situația economiei românești în 1925, consulul american E. Palmer aprecia că manifestările de criză erau în contrast cu aparenta prosperitate a finanțelor românești. Pentru prima dată de la război, bugetul anului 1924/1925 a înregistrat un surplus de 5 miliarde lei. Totuși, instabilitatea leului se menținea și crea probleme guvernului. Au fost reglementate și plățile datoriei de război față de S.U.A. și Marea Britanie, iar moratoriul pentru plata datoriei particulare a fost prelungit. Agricultua a evoluat în condiții satisfăcătoare deși exportul cerealelor a fost afectat negativ de situația de pe piața mondială ca și de taxele mari menținute încă de guvern. Șeptelul a înregistrat o scădere dar exportul de porci și oi a atins un nivel superior anului precedent. Legislația agricolă a continuat a fi foarte cuprinzătoare⁹³.

Industria românească a beneficiat în anul 1925 de condiții favorabile. Doar lipsa de materii prime și a facilităților de transport a împiedicat atingerea unui ritm mai înalt al producției industriale. La cei doi factori trebuie adăugată lipsa de credite ca și protecționismul vamal inadecvat. Industria metalurgică, cele alimentară, textilă și de pielărie, ating cote superioare anilor precedenți. Exportul de petrol și cherestea crește în volum sub impulsul noilor investiții și a creării de noi companii. Anul 1925 a înregistrat o producție de petrol cu 81% mai mare ca în anul precedent, fiind cea mai mare de până atunci în istoria românească. Legea minelor părea a-și releva efectele pozitive așa încât la finele anului 1925 perspectivele industriei românești erau dintre cele mai optimiste⁹⁴.

Transporturile, deși ameliorate, mai ridicau încă probleme în 1925. C.F.R. tocmai primise autonomia, dar efectele măsurii încă nu se percepeau. Navigația pe Dunăre a crescut ușor dar se simțea din plin necesitatea unor noi investiții. Condițiile externe defavorabile au handicapat comerțul exterior românesc care era afectat și de taxele vamale mari și ca de legislația ce impunea multiple prohibiții. Rezultatul a fost balanța pasivă a comerțului exterior în anul 1925⁹⁵.

Cursul ascendent de ansamblu inaugurat în 1925 a fost brutal întrerupt de marea depresiune declanșată în 1929. Astfel anul 1932 oferea o imagine dezastruoasă a economiei românești. Țară agrară, cu peste 70%

din populație angajată în agricultură, România gravita în jurul chestiunilor agricole. Recolta anului 1931 a fost foarte bună dar prețurile de vânzare au fost extrem de reduse, sub prețul de producție. Consecința a fost o criză acută de bani pentru majoritatea micilor proprietari care erau în imposibilitate de a-și plăti datoriile. Alături de speranța creșterii prețurilor, singura soluție era adoptarea unei legi de conversiunii datoriilor agricole, care era de altfel studiată de guvern. În sfera industriei se remarcă mai ales creșterea producției petrolului dar cu efecte reduse de vreme ce prețul acestuia pe piața mondială era în scădere. Același fenomen s-a înregistrat și în industria lemnului unde 60% din firme au închis porțile iar celelalte au redus producția la minimum. Producția de fier și oțel era în scădere sensibilă, chiar marile uzine Reșița fiind nevoite a produce doar cu 70% din capacități. Industria textilă, care avea o bună piață de desfacere în mediul rural, era într-o situație foarte dificilă. În schimb industria pielăriei părea a fi mai puțin afectată în timp ce construcțiile treceau chiar printr-o fază de avânt. Numai în București au fost avansate peste 4 miliarde lei în diverse proiecte ⁹⁶.

Sistemul bancar a fost din plin afectat de criză : cinci mari bănci au dat faliment în 1931. Banca națională părea totuși a fi solidă, avînd un acord cu Banca Franței pentru a asigura permanent acoperirea de 36,2% în aur, legală, a leului. Bugetul de 36 miliarde pentru 1931 s-a soldat cu un deficit de 2 miliarde, în ciuda economiilor drastice, ca urmare a încasărilor reduse. Guvernul practica o politică de austeritate financiară, reducînd la minimum orice cheltuială și fixînd un buget de numai 25 miliarde pentru anul următor ⁹⁷. Deși sub nivelul anului anterior, comerțul exterior a înregistrat o balanță activă grație creșterii exportului de petrol mai ales. Iar transporturile au cunoscut o scădere de 8% în condițiile în care navigația comercială maritimă a înregistrat un spor, fiind principala cale de export a cerealelor și a petrolului ⁹⁸.

Caracterul agrar al economiei românești a făcut ca efectele crizei să fie prelungite mai mult. În 1934 însărcinatul cu afaceri al S.U.A. constata că economia românească întîrzie a releva semnele refacerii. Astfel, în 1934 volumul comerțului exterior era încă la jumătatea nivelului din 1930 iar beneficiul balanței active era redus cu 90%. Totuși, individual românii nu mai păreau a fi afectați de criză. Țăranii, care de obicei aveau un nivel de trai scăzut, își asigurau singuri cele necesare. Grație capacității de reasimilare a agriculturii practic nu exista nici problema șomajului. Petrolul, cerealele și lemnul formau încă 80% din exportul țării în timp ce textilele, produsele din fier și mașinile constituiau 50% din importuri. Recolta anului 1934 a fost slabă, cu excepția porumbului, atingînd global valoarea de circa 220 milioane \$ față de 300 milioane \$ înainte de criză. A crescut însă producția de petrol, atingînd 8,4 milioane din care 6,4 milioane tone au fost exportate, deși prețurile erau încă foarte scăzute. Anul 1935 părea a arăta semne optimiste : recolta dădea semne a fi mare iar producția de petrol se putea menține la un nivel ridicat. Restricțiunile la export ca și controlul de către stat a devizelor împiedicau refacerea mai rapidă, dar în acest sens nu erau de așteptat modificări substanțiale. Existau baze temeinice pentru o economie sănătoasă așa încît era de așteptat o reacție rapidă de refacere. Era clar că România nu va contribui la redresarea economiei

mondiale dar va beneficia de aceasta, aprecia însărcinatul cu afaceri al S.U.A. Finanțele publice românești erau grevate de plata datoriei externe ce se ridica, fără datoriile de război, la 781 milioane \$⁹⁹.

Economia României în 1938 oferea o imagine confuză diplomaților americani: măsurile antisemite inițiate de guvernul Goga-Cuza ca și conjunctura internațională dificilă din primăvara și toamna anului 1938 au creat o atmosferă care a dus la această concluzie. Sub influența evenimentelor interne și externe tranzacțiile comerciale au atins un nivel scăzut. Prin crearea Ministerului Economiei Naționale regimul dictaturii regale a promovat politica de controlare a economiei de către stat. Pentru a obține o piață mai bună pentru produsele românești, noul ministru al Economiei, Mitiță Constantinescu a inițiat modificarea convențiilor comerciale cu Marea Britanie, Olanda, Elveția, Franța, Italia și Germania. În ciuda eforturilor depuse, nu s-a obținut o balanță comercială activă. Scăderea producției și creșterea consumului intern au dus la diminuarea cu 7% față de 1937 și cu 24% față de 1936 a exportului petrolului¹⁰⁰.

Statul a pus un accent sporit pe dezvoltarea agriculturii, în 1938, în cadrul planului de refacere a economiei. Recolta a fost de altfel foarte mare și în mai toate subramurile s-au înregistrat progrese însemnate. Guvernul a intensificat propaganda pentru creșterea productivității pe loturile țărănești care reprezentau 60% din suprafața arabilă a țării. Prin rechiziții masive statul controla prețurile la cereale mai ales. Industria se afla în plin avânt. Susținută prin mari comenzi de stat, industria metalurgică s-a extins deși producția în sine de fier și oțel a scăzut cu 10% față de 1937 ca urmare a confuziei generate de situația politică. S-au investit încă 1,1 miliarde lei în diverse ramuri industriale ceea ce duce la o însemnată creștere a producției industriale cu caracter militar. Crește și traficul pe căile ferate mai ales datorită lărgirii comerțului intern. Acordarea de credite de către stat a fost o pirghie importantă de control a dezvoltării industriei.¹⁰¹

Politica internă, reacționară, a guvernului Goga-Cuza a generat și scăderea plății impozitelor de unde a rezultat și un însemnat deficit bugetar. Încheiat la 31 martie 1938, exercițiul bugetar era ne-echilibrat, transferând noului buget sarcini sporite. Pe de altă parte a fost mărit bugetul militar cu 4,6 miliarde. Cu toate acestea, Ministerul de Finanțe dădea periodic anunțuri optimiste deși evita detaliile. Criza politică internațională a determinat pe bancherii români a refuza acordarea de credite așa încît noul regim s-a văzut nevoit a acorda credite de stat sporite. În acest fel regimul încerca a-i câștiga pe țărani mai ales. Pe de altă parte, problemele satului ocupau un loc important în declarațiile guvernamentale. Muncitorii au fost organizați în corporații, fiind vehiculată ideea că statul și nu individul prezentau importanță. Țăranii însă, ca și majoritatea celorlalte clase sociale, nu acceptau avansurile propagandistice ale regimului care, lipsit de o bază de masă, urma a se prăbuși inevitabil. Așadar în România anul 1938 a fost larg influențat de conjunctura internațională. Nivelul economiei naționale s-a menținut totuși la un nivel satisfăcător prin mari comenzi de armament ca și prin scăderea cursului leului. Pentru comerțul exterior a fost însă un an dezastruos ca urmare a supraproducției și a prețurilor scăzute. Impozitele au fost sporite dar cheltuielile au depășit cu mult încasările, de unde și dezechilibru financiar. Subvenționată masiv

de stat industria, cea metalurgică mai ales, face progrese vizibile. Acestea sînt limitate totuși de situația haotică din Europa care, prin cele trei momente de mare tensiune ale anului, a generat un sentiment de nesiguranță în cercurile de afaceri din România¹⁰².

În afara acestor tablouri generale, anuale de obicei, diplomații americani au urmărit și consemnat unele caracteristici ale principalelor ramuri ale economiei românești. *Agricultura*, ramura de bază, a stat neîndoielnic sub semnul reformei agrare din 1921. Efectele acesteia au fost evaluate de diplomații americani mai ales prin prisma influenței asupra producției de cereale care era de așteptat a scădea în urma dispariției marii proprietăți. Se estima, în martie 1927, că reducerea producției de cereale va fi de 20%, deoarece țărani urmău a cultiva mai ales pentru nevoi proprii. Un alt factor de diminuare a producției era deficiența mijloacelor de transport care, în mediul rural, putea fi compensată prin transportul cu căruțe ceea ce, pe de altă parte, urma a reține din forța de muncă agricolă. În aprecierea legației S.U.A., mulți țărani urmău a-și vinde din diverse cauze loturile primite, ceea ce contribuia la menținerea problemei agrare.¹⁰³ Dincolo de asemenea aprecieri, unele de profunzime, diplomații americani au subliniat că reforma agrară a avut un caracter revoluționar prin amploarea sa.¹⁰⁴

Redresarea dificilă a economiei românești în general după război, a agriculturii mai ales, l-au făcut pe atașatul comercial L. E. van Norman să aprecieze că România va redobîndi foarte greu poziția antebelică de mare țară agricolă. Deși suprafețele arabile ale României Mari erau sensibil sporite, micii proprietari apăruiți în urma reformei agrare nu puteau obține recolte la nivelul marilor moșii care foloseau și mașinile. În plus, producția agricolă era handicapată, în opinia aceluiași diplomat, de poziția nesănătoasă a guvernului de a stabili prețuri maximale. Pentru moment cel puțin, respectiv în mai 1921, România era nevoită a importa grâu, ceea ce nu era un semn bun pentru viitor.¹⁰⁵ Asemenea aprecieri nu s-au împlinit în bună parte, România ajungînd în scurt timp a exporta mari cantități de produse agricole, de cereale în special. Consulul american E. Palmer recomanda, în aprilie 1922, și exportul nucilor românești pe piața americană mai ales.¹⁰⁶ Iar consulul american la Constanța atrăgea atenția asupra marilor rezerve de șeptel ale Dobrogei.¹⁰⁷

Situația agriculturii românești era sensibil ameliorată în anul 1923 chiar, producția mare obținută fiind sursa unui optimism justificat¹⁰⁸. Doar în anii marii depresiuni agricultura românească a ajuns într-o situație extrem de critică datorită scăderii dezastruoase a prețurilor. O serie de legi adoptate în anii 1930—1932 au încercat a soluționa problemele agricole, cele financiare, mai ales, dar cu rezultate minime.¹⁰⁹

Atașatul comercial american considera, în 1931, că sudul României era o zonă importantă pentru producția de bumbac, singurul handicap fiind vara prea scurtă. Încercările făcute încă din 1927 de a cultiva bumbac nu au înregistrat mari succese tocmai datorită acestei cauze. În 1930 erau cultivate mai multe sute de hectare cu bumbac, dar recolta se anunța slabă, nejustificînd eforturile depuse.¹¹⁰ Un ultim aspect legat de agricultură, care se cere a fi menționat, este acela privind mișcarea cooperatistă în România. Mai multe rapoarte diplomatice americane, primul din 1913,¹¹¹

analizează începuturile, datînd din 1891, ale cooperativelor de credit mai ales din România ca și evoluția lor ulterioară, legislația în domeniul și mai ales ponderea lor economică.¹¹²

Aspecte diverse ale evoluției *industrii* românești au fost înregistrate de diplomații americani, dar fără îndoială că cele legate de exploatarea resurselor naturale, a petrolului în primul rînd, s-au bucurat de cel mai mare interes.¹¹³ În mai 1922 consulul general al S.U.A. evidențiază resursele mari de bauxită, antimoniu, azbest, crom, aur, grafit, fier, argint, zinc, gaz metan și piatră ale României Mari dar care nu erau valorificate pe deplin mai ales datorită lipsei de capital.¹¹⁴ Resursele de lemn ale țării erau extrem de importante, exportul acestui produs ocupînd un loc important în relațiile comerciale externe: în 1920 au fost exportate 63 271 tone de cherestea iar în 1921 peste 138 000 tone.¹¹⁵ Extinderea capitalului străin în industria lemnului era limitată de guvernul liberal care, în același timp, nu depunea nici un efort pentru educarea opiniei publice asupra valorii pădurii și a necesității controlului public asupra resurselor forestiere ale țării.¹¹⁶

Industria zahărului avea ca nucleu nouă mari fabrici, dominate de capital belgian, care produceau circa 30 000 tone anual.¹¹⁷ Industria cauciucului era practic inexistentă în 1922, unica fabrică din domeniu fiind foarte mică. Tot necesarul de cauciuc de circa 1 400 tone anual era importat. Piața românească era obiect de dispută între producătorii de cauciuc din Franța, Anglia și Statele Unite care, după 1921, sînt concuși competitiv de fabricanții germani¹¹⁸. Cea mai mare întreprindere metalurgică din România era cea din Reșița care atinge o importanță europeană în momentul în care concernul Vickers a cumpărat un stoc important de acțiuni (circa 20% din total, atîngînd aproape 100 milioane lei). Era de altfel cea mai importantă întreprindere metalurgică din Estul european care producea mai ales utilaj petrolier, locomotive și vagoane de cale ferată. Grupul Reșița dispunea și de mine de cărbune și fier ca și de păduri ce se întindeau pe 329 646 acri.¹¹⁹

Pentru apărarea intereselor specifice, în 1923 s-a constituit Asociația industriașilor petroliști din România care reunea reprezentanții primelor 25 companii din bransă¹²⁰. Stimulată și de prevederile legii minelor, producția de petrol a țării a început a crește rapid după 1924 cînd se extrăgeau 500 vagoane cotidian pentru ca în anul următor să se ajungă la 750 vagoane. Doar criza mijloacelor de transport făcea ca beneficiile României din exportul petrolului să fie încă limitate în 1925.¹²¹

Ca una din cele mai bogate țări agrare din lume, în raport cu suprafața și cu un subsol bogat, România putea realiza cultivarea intensă a pămîntului obținînd producții maxime cu un efort redus în măsura în care utiliza tractoarele și mașinile anexe. România nu dispunea, în 1923, de o industrie care să producă tractoare care de altfel, erau puțin folosite și pentru că divizarea marilor moșii în mici loturi, în urma reformei agrare, împiedica utilizarea mijloacelor tehnice moderne. Pe de altă parte, animalele de tracțiune existau în mare număr și erau ieftine. Totuși, în 1923 erau folosite în România circa 5 000 tractoare dintre care 80% erau de proveniență americană. Statul român încerca a stimula folosirea tractoarelor.

încă din 1920 fiind creată o comisie de anchetă în această direcție. Pe de altă parte, taxele vamale erau reduse, așa încît România era o bună piață de desfacere pentru tractoare.¹²²

Industria textilă ocupa locul patru ca importanță în economia românească la sfîrșitul anului 1936 avînd un capital de 6,6 miliarde lei iar la începutul anului 1938 peste 8 miliarde. Numai în 1937 s-au deschis 16 noi fabrici textile. Multe din întreprinderile textile erau controlate de capitalul străin : francez (cinci fabrici); german (4); cehoslovac (4); austriac (4); elvețian (5); italian (2) etc.¹²³ După marea depresiune progrese remarcabile a făcut industria bumbacului deși materia primă era integral importată. Ca în toate țările în curs de industrializare, sublinia un diplomat american, industria producătoare de bunuri de larg consum înregistra ritmuri mai înalte de dezvoltare. În acest context, în România industria de prelucrare a bumbacului ocupa un loc important. Bumbacul era importat mai ales din Egipt unde România exporta în special cherestea. De altfel, în 1938 cultivarea bumbacului în țară a dus la o recoltă de 18 000 chintale, ceea ce însemna 8% din necesarul industriei prelucrătoare.¹²⁴

Situația financiară a României a fost analizată permanent de diplomații americani și datorită interesului direct în formularea modalităților de plată a datoriei de război sau private, față de S.U.A.¹²⁵ În aprilie 1920 ministrul plenipotențiar al Statelor Unite, Vopicka, era informat de Ministerul de Finanțe că în România Mare erau în circulație : 5 miliarde lei, 2,5 miliarde lei emiși de autoritățile germane de ocupație în anii războiului, 9 miliarde de coroane și 1 miliard de ruble. Ca urmare, s-a încheiat un contract pentru imprimarea unei noi emisiuni monetare, în S.U.A., și s-a organizat retragerea monedei străine.¹²⁶ În primăvara anului 1921 Titulescu, ministrul de Finanțe, a pregătit primul proiect de buget al României întregite precum și reformarea sistemului fiscal prin introducerea impozitului progresiv pe venituri.¹²⁷

Plata datoriilor externe a grevat serios finanțele românești. În noiembrie 1921 presa a publicat un comunicat al Președinției Consiliului de Miniștri care anunța respingerea moratorului plății datoriei externe și necesitatea găsirii unor împrumuturi externe pentru soluționarea problemei.¹²⁸ Călătoria în Occident a ministrului de Finanțe al României, din octombrie 1921, a avut ca scop tocmai sondarea perspectivelor unor asemenea împrumuturi. Doar pe piața elvețiană s-a oferit posibilitatea unui împrumut de 40 milioane franci.¹²⁹ Atașatul militar al S.U.A., colonelul Poillon, respingea în mai 1922 ideea că România se străduia sincer a căuta modalități de plată a datoriei de război mai ales, așa cum afirmase Ch. U. Clark într-un articol publicat în „New York Times”. Profesorul Clark era taxat de diplomatul american” a lucra pentru propaganda românească”¹³⁰ ceea ce era de altfel adevărat.

În iunie 1922 atașatul comercial american aprecia că situația financiară a României era mai favorabilă decît părea deși leul era depreciat la 20% din valoarea în aur. Grav era doar faptul că Banca națională nu mai avea practic rezerva de aur de unde și dificultăți în plata dobinzilor la datoriile externe.¹³¹ Încercarea de a negocia un împrumut de consolidare, cu Sir B. Zaharoff, în noiembrie 1922, nu a reușit deoarece guvernul român nu a acceptat a garanta plata cu concesionarea căilor ferate.¹³²

O delegație financiară germană a discutat, la sfârșitul anului 1922, compensarea emisiunilor în lei de ocupație și restituirea depozitelor private românești, evaluate la 80 milioane mărci, blocate în băncile din Germania. Negocierile nu au reușit, declara șeful misiunii germane în fața unui diplomat american, „datorită caracterului semi-oriental al românilor” ca și în urma modificării permanente a bazei discuțiilor.¹³³

Proiectul de lege privind sistemul fiscal, discutat în Parlamentul român în ianuarie 1923, a fost apreciat de legația americană ca defavorizând cetățenii străini.¹³⁴ Votată de Parlament, legea a fost sancționată de rege la 23 februarie 1923 și stabilea într-adevăr o discriminare între cetățenii români și străini, aceștia din urmă fiind obligați la plata unui impozit suplimentar de 15%. În esență însă, quantumul impozitelor fixate prin noua lege, era mai mic ca cel din S.U.A. și Marea Britanie.¹³⁵

Întors în țară după o călătorie în Occident întreprinsă cu scopul de a obține un împrumut de consolidare și de refacere a C.F.R., ministrul de Finanțe, V. Brătianu, a recunoscut în fața corespondenților de presă eșecul tentativei.¹³⁶ Știrea că în noiembrie 1923 România a plătit o cotă din datoria față de Canada, în timp ce amîna plata ratelor datoriei față de S.U.A., a dus la intervenția legației la Ministerul de Finanțe al României. Răspunsul primit a fost totuși vag, însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite subliniind că negocierile financiare ale României erau întotdeauna învăluite de mister.¹³⁷

Bugetul României, pe anul 1924, a fost lansat în decembrie 1923 și avea două inovații : începea la 1 ianuarie (și nu la 15 aprilie ca anterior) și includea un capitol special privind plata dobînzilor la datoria externă. În acest context Jay sublinia că experiența evidențiază inutilitatea elucidării sau înțelegerii bugetelor românești atît timp cît evidențele Ministerului de Finanțe nu erau supuse controlului public. Declarațiile bugetare oficiale aveau o simplă valoare de evidență documentară și doar o relație incidentală cu faptele.¹³⁸ Vintilă Brătianu a anunțat, în iunie 1925, inițierea unei reforme monetare care începea cu consolidarea datoriei externe flotante și schimbarea bugetului. Totodată, în Parlament au fost depuse două proiecte de acord cu Banca națională pentru consolidarea datoriei flotante interne care vizau lichidarea datoriei statului față de B.N.R. și extinderea autorității B.N.R. asupra întregii Români Mari pe următorii 30 de ani. Prin aceste acorduri, aprecia un diplomat american, liberalii urmăreau a obține controlul asupra finanțelor țării, prin intermediul B.N.R., în următoarele decenii.¹³⁹

Încă înainte de a prezenta scrisorile de acreditare în calitate de ministru plenipotențiar, Culbertson a avut cu oficiali români mai multe discuții în problema plății datoriei României. „Păreră mea, nota diplomatul american, este că guvernul român nu vrea nici acum să admită cererea noastră de plată în baza capacității de plată ci speră să profite de un acord general vizînd toate obligațiile internaționale”.¹⁴⁰ Aflat în Franța, la odihnă, Vintilă Brătianu s-a întîlnit cu Culbertson care a încercat a preciza poziția Statelor Unite în problema plății datoriei de război mai ales. Demnitarul român a menționat doar că o comisie analiza capacitatea de plată a țării și că o delegație condusă de N. Titulescu va pleca în S.U.A. pentru a reglementa problema datoriei.¹⁴¹ Culbertson sublinia

că a consacrat o mare parte din timpul său analizei capacității de plată a României și a ajuns la concluzia că existau posibilități multiple de achitare a datoriei față de S.U.A. mai evidente ca în cazul altor state de pe continent. În consecință propunea impunerea unor condiții mai bune decât termenul de 62 de ani și dobînda de 3% care se negociau.¹⁴² De altfel, guvernul american a făcut din plata datoriei un obstacol în calea acordării de noi împrumuturi românești pe piața Statelor Unite.¹⁴³

Acordul încheiat la 1 decembrie 1925 a preluat însă condițiile deja acceptate de ambele părți: plata datoriei românești, 44,5 milioane \$ în 62 de ani cu o dobîndă de 3% în primii zece ani și de 3,5 în următorii. Sancționat de președinte, acest acord a dus la relaxarea relațiilor bilaterale.¹⁴⁴ Se deschidea astfel calea lansării de noi împrumuturi românești pe piața americană dar Culbertson sublinia că guvernul român nu dorea a acorda nici o garanție, existînd o adevărată reacție de respingere la tot ceea ce putea fi interpretat ca un control în treburile interne. Deși era clar că România se va opune oricărei propuneri de a garanta împrumuturile externe prin veniturile de stat, Culbertson trecea în revistă aceste surse și aprecia că cele mai profitabile pentru garanții erau taxele pe tranzacțiile petroliere, cele vamale și cele provenind din monopolul statului.¹⁴⁵ Pe de altă parte, diplomatul american aprecia că raporturile financiare cu România nu se puteau rezolva pe calea acordurilor deoarece românii erau pe jumătate orientali, puternic influențați de tradițiile bizantine: de aici, între altele, și o surprinzătoare putere a relațiilor personale.¹⁴⁶

În primăvara anului 1927 orașul București negocia un împrumut de 10 milioane dolari cu un grup franco-american, în timp ce guvernul discuta cu bănci germane posibilitatea unui împrumut de 40 milioane dolari.¹⁴⁷ În același timp, Parlamentul dezbătea proiectul legii de ratificare a unui împrumut acordat de o firmă petrolieră italiană. Majoritatea necesară a fost obținută, deși se preconiza plata datoriei în țitei, a cărui export era prohibit (doar produsele petroliere, deci țiteiul prelucrat, erau admise la export).¹⁴⁸

În mai 1927 Culbertson revine asupra chestiunii garantării împrumuturilor externe cu veniturile statului, apreciînd că a sosit momentul de a determina guvernul de la București să înțeleagă că numai cu asemenea garanții mai putea obține capital extern. În acest context sînt din nou trecute în revistă toate sursele de venituri ale statului român.¹⁴⁹ Analiza nu era inoportună deoarece nevoia de capital a României era foarte presantă așa încît chiar Vintilă Brătianu părea a fi, în toamna lui 1927, mai puțin intransigent, mai rezonabil în legătură cu condițiile realizării unui împrumut extern.¹⁵⁰ În ianuarie 1928 proiectul unui împrumut de stabilizare a leului era discutat la Paris și părea a avea șanse de reușită.¹⁵¹ În fine, la 1 februarie 1929 a fost semnat acordul guvernului român cu un grup bancar internațional și cu Societatea suedeză de chibrituri pentru împrumut de stabilizare și dezvoltare economică de 100 milioane \$. Consulul american la București aprecia că acest acord putea deschide o eră nouă în dezvoltarea economică a României.¹⁵²

Această posibilitate a fost anihilată de declanșarea mării depresiuni care a zguduit brutal și sistemul financiar al României. Între alte soluții de remediere, s-a discutat și posibilitatea reducerii taxei de scont; dar principalii bancheri, reuniți la 28 ianuarie 1930 la Ministerul de Finanțe,

au declarat că nu pot acorda credite cu o dobândă mai mică de 16%.¹⁵³ În condițiile externe dificile a fost suspendată și plata datoriilor statului de vreme ce România nu a mai încasat nimic din cota cuvenită în cadrul reparațiilor.¹⁵⁴ Pentru a remedia situația financiară B.N.R. a intrat direct sub controlul guvernului la sfârșitul anului 1931, dar măsura nu a dat rezultate.¹⁵⁵ Față de falimentele unor bănci importante s-a încercat formarea unui sindicat bancar care să asigure acoperirea reciprocă a necesarului de fonduri.¹⁵⁶

Nici una din aceste măsuri nu a generat remedii reale așa încît situația financiară a țării s-a agravat mereu. A rezultat un buget dezechilibrat de vreme ce scăderea veniturilor a redus încasările iar guvernul a trecut prea lent la restrîngerea cheltuielilor. „B.N.R. este condusă bine și cu precauție, nota un diplomat american, dar poziția ei nu era suficient de puternică pentru a face față crizei financiare ce avea proporții naționale ca urmare a stării proaste a finanțelor publice. Semnele existente nu indicau că o asemenea criză se va declanșa, dar încrederea publică în stabilitatea finanțelor țării s-a clătinat ușor în urma urgenței financiare generale”.¹⁵⁷ Guvernul Iorga, pentru a redresa situația, a făcut apel la guvernul Franței care a trimis în România o misiune condusă de F. Rist.¹⁵⁸ Raportul întocmit de acesta era gata la începutul lunii iunie 1932 și consta în analiza cauzelor situației financiare nesănătoase și în formularea unor propuneri de remediere.¹⁵⁹ Unul din membrii misiunii Rist i-a declarat unui diplomat american că dificultățile financiare a României derivă în principal din evaziunile fiscale, neplata taxelor vamale, prevederi legislative neadecvate ca și din corupția financiară generală.¹⁶⁰

Redresarea financiară după 1933 a fost foarte lentă. Statul a menținut controlul strict asupra devezelor și a încercat a crea un nou regim pentru comerțul exterior în paralel cu negocierea de împrumuturi pe piața externă.¹⁶¹

Regimul dictaturii regale a dispus de mai multe posibilități pentru a controla finanțele țării. Numirea ministrului de Finanțe și în funcția de guvernator al B.N.R. a fost interpretată de legația Statelor Unite ca un indiciu al dorinței regelui de a realiza unitatea de conducere a politicii financiare a țării. Ameliorarea de ansamblu era vizibilă de vreme ce rezerva de aur a B.N.R. era în creștere, datoria externă era în scădere (la 104 127 milioane în 1939 față de 112 100 în aprilie 1938), bugetul era excedentar la încasări cu 4% deși era mai mare față de cel din 1938/1939.¹⁶²

Aspecte variate ale evoluției comerțului exterior al României sînt înregistrate cu aceeași atenție în documentele diplomatice americane. Imediat după încheierea războiului mondial, ca urmare a dezorganizării economice, comerțul exterior aproape a fost stopat. Deprecierea leului ca și deficiența mijloacelor de transport erau alte cauze ale reducerii apreciabile a volumului schimburilor externe ale României. Pentru remedierea situației în anii 1919—1921 au fost adoptate multiple măsuri legislative de reglementare strictă a comerțului exterior care se realiza mai ales în compensație. Cu anul 1923 se înregistrează o învioreare a tranzacțiilor comerciale deși acestea sînt încă grevate de nevoia stringentă de credite.¹⁶³

O parte din acordurile comerciale ale României au fost treptat denunțate de guvern în anii 1919—1920 iar cele rămase au fost anulate în bloc în aprilie 1921. În locul lor, în așteptarea normalizării conjuncturii și a

elaborării unui tarif vamal adecvat, au fost negociate și semnate convenții comerciale care asigurau aplicarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate. Legația Statelor Unite a solicitat, în decembrie 1925, copii ale acestor convenții ale României cu Franța, Anglia, Danemarca, Suedia și Spania.¹⁶⁴ În baza lor s-a elaborat o notă cu valoare de *modus-vivendi* comercial, între S.U.A. și România, în februarie 1926.¹⁶⁵ Guvernul român a ezitat mult timp a încheia tratate comerciale ca urmare a dezacordului dintre factorii de decizie în legătură cu linia politicii economice în ansamblu.¹⁶⁶ După adoptarea noului tarif vamal, în 1929, a început negocierea de tratate comerciale cu majoritatea partenerilor externi ai țării. În anii 1930—1932 România a semnat mai multe asemenea tratate comerciale.¹⁶⁷

Un loc mereu mai important în comerțul exterior românesc a fost ocupat de Germania care, în preajma celui de-al doilea război mondial, a devenit principalul partener. Mai multe condiții speciale făceau ca schimburile de mărfuri cu Germania să fie mai facile deși legația americană constata preferința României pentru exportul pe piețe libere în locul clearingului cu Reichul.¹⁶⁸

În primii ani postbelici, așa cum am mai subliniat, o dificultate economică majoră a fost generată în România de carența *mijloacelor de transport*. În februarie 1920 ministrul Statelor Unite aprecia că 3/4 din locomotivele aflate în România au fost distruse în război, de unde și paralizarea traficului. Pentru remedierea situației erau necesare cel puțin 200 de locomotive.¹⁶⁹ În februarie 1921 guvernul român a negociat cu Austria împrumutarea a 2 000 vagoane de cale ferată și a 100 de locomotive.¹⁷⁰ Totodată, s-a încheiat un contract în Canada pentru cumpărarea a 300 de locomotive iar cu un consorțiu franco-englez se negocia un contract pentru repararea materialului rulant.¹⁷¹ Acesta din urmă nu s-a finalizat datorită condițiilor grele puse de firmele respective. Oricum în aprilie 1921 România avea deja în serviciu 700 de locomotive care asigurau urgențele de trafic.¹⁷² Mai ales transportul pasagerilor s-a ameliorat deși trenurile erau încă foarte aglomerate.¹⁷³

România dispunea în martie 1922 de 11 678 km. de cale ferată din care peste zece mii ei au proprietatea statului. O rețea de drumuri și șosele ca și mijloacele navale, fluviale sau maritime, completau rețeaua de transport a țării.¹⁷⁴ Mijloacele de comunicații erau asigurate și de rețeaua de poștă, telegraf și telefon aflată în extindere lentă.¹⁷⁵

Diplomația Statelor Unite a urmărit, așadar, cu toată atenția și evoluția economică a României Mari. Numeroase rapoarte pregătite mai ales de legație și de consulatul general din București, au înregistrat principalele procese și evenimente de natură economică, conturând un tablou de ansamblu cuprinzător și realist. Dincolo de date și fapte, diplomații americani au formulat aprecieri personale, au evaluat resursele și potențialul economic al țării, au estimat perspectivele economiei românești. Trebuie subliniat faptul că multe din asemenea aprecieri sînt corecte în esența lor deși adesea domină nota excesiv de critică. Așa de pildă, a fost corect evaluat caracterul radical, „revoluționar” cum l-au numit, al reformei agrare din 1921, dar efectele de perspectivă ale acesteia au fost schițate în culori negative. Diplomații americani s-au îndoit că agricultura

românească, lipsită de marea proprietate, va mai putea asigura României un loc important pe piața mondială a cerealelor și că țărănul român, ale cărui calități le-au subestimat mai ales datorită necunoașterii lor, nu va fi în măsură să lucreze eficient loturile primite.

Pe de altă parte, diplomații americani au supraevaluat politica economică a național-țăranștilor deși au sesizat motivațiile de bază ale acesteia. Formarea guvernului Maniu, la sfârșitul anului 1928 a fost interpretată ca aducând „modificări revoluționare” și pe plan economic. În fapt, așa cum este bine știut, național-țăranștii ajunși la putere au realizat o deplasare de accent, de la industrie la agricultură, în politica economică tocmai cu scopul de a-și promova mai bine interesele de partid. În asemenea evaluări se simte mai ales influența intereselor proprii ale Statelor Unite. De aici și critica permanentă a politicii liberale bazată pe lozinca „prin noi înșine”, a cărei esență a fost corect înregistrată de diplomații americani, critică generată mai ales de latura naționalistă a acesteia și apologia liniei național-țăraniste care a deschis părțile capitalului străin.

Interpretată mai ales prin prisma intereselor Statelor Unite, ceea ce era firesc de altfel, evoluția economică a României Mari este totuși schițată cu claritate și realism de diplomația americană, care a conturat astfel o imagine cuprinzătoare a unui fenomen de maximă importanță.

NOTE

- ⁷⁹ Ibidem, rola 649, c. 586—588, U. S. Legation, Bucharest, April 25, 1919, L. E. van Norman.
- ⁸⁰ Ibidem, c. 593, U. S. Embassy, Constantinople, January 13, 1920, no. 19, Mac Flewce.
- ⁸¹ Ibidem, rola 648, c. 358—360, U. S. Legation, Bucharest, April 5, 1921, no. 10, A. Poillon.
- ⁸² Ibidem, c. 1049—1052, American Consulate, Bucharest, April 12, 1922, no. 273, E. Palmer.
- ⁸³ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 648, c. 713—717, U. S. Legation, Bucharest, June 5, 1922, no. 16, A. Poillon.
- ⁸⁴ Ibidem, c. 718—722, U. S. Legation, Bucharest, July 7, 1922, no. 17, A. Poillon.
- ⁸⁵ Ibidem, c. 723—726, U. S. Legation, Bucharest, August 8, 1922, no. 18, A. Poillon.
- ⁸⁶ Ibidem, c. 727—730, U. S. Legation, Bucharest, September 5, 1922, no. 20, A. Poillon.
- ⁸⁷ Ibidem, c. 736—738, U. S. Legation, Bucharest, November 6, 1922, no. 21, A. Poillon.
- ⁸⁸ Ibidem, c. 742—743, U. S. Legation, Bucharest, December 4, 1922, no. 22, A. Poillon.
- ⁸⁹ Ibidem, rola 649, c. 535—541, American Consulate, Bucharest, April 24, 1925, no. 1845, E. Palmer.
- ⁹⁰ Ibidem, c. 542—546.
- ⁹¹ Ibidem, c. 547—558.
- ⁹² Ibidem, c. 559—561.
- ⁹³ Ibidem, rola 659, c. 1178—1211, American Consulate, Bucharest, July 7, 1926, no. 2298, E. Palmer.
- ⁹⁴ Ibidem, c. 1212—1229.
- ⁹⁵ Ibidem, c. 1230—1262.
- ⁹⁶ Ibidem, rola 651, c. 108—111, U. S. Legation, Bucharest, January 6, 1932, no. 26, K. Hill.
- ⁹⁷ Ibidem, c. 112—113.
- ⁹⁸ Ibidem, c. 114—115.
- ⁹⁹ Ibidem, rola 661, c. 113—127, U. S. Legation, Bucharest, January 25, 1935, no. 222, L. Harrison.
- ¹⁰⁰ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 649, c. 624—631, U. S. Legation, Bucharest, February 8, 1939, no. 43, G. Richardson.
- ¹⁰¹ Ibidem, c. 632—638.

- ¹⁰² Ibidem, c. 639—653.
- ¹⁰³ Ibidem, rola 648, c. 535—540, U. S. Legation, Bucharest, March 22, 1921, no. 682, Greene.
- ¹⁰⁴ Ibidem, c. 541—554, diverse rapoarte privind prevederile legislației pentru reforma agrară.
- ¹⁰⁵ Ibidem, rola 651, c. 28—29, U. S. Legation, Bucharest, May 1, 1921, no. 17, van Norman.
- ¹⁰⁶ Ibidem, rola 648, c. 860—862, American Consulate, Bucharest, April 28, 1922, no. 138, Palmer.
- ¹⁰⁷ Ibidem, rola 651, c. 71—75, U. S. Consulate, Constantza, December 1, 1924, no. 216, Richard B. Haven.
- ¹⁰⁸ Ibidem, rola 649, c. 471—490, American Consulate, Bucharest, April 10, 1925, no. 1835, Palmer.
- ¹⁰⁹ Ibidem, rola 651, c. 54—69; 357—371 diverse rapoarte privind situația agriculturii în anii 1930—1932.
- ¹¹⁰ Ibidem, c. 42—50, U. S. Legation, Bucharest, August 10, 1931, no. 8, S. Fouche.
- ¹¹¹ Ibidem, rola 660, c. 140—147, U. S. Legation, Bucharest, June 12, 1913, no. 378, indescifrabil.
- ¹¹² Ibidem, c. 174—175, American Consulate, Bucharest, August 30, 1921, no. 465, F. Colc; Ibidem, rola 651, c. 35—40, U. S. Legation, Bucharest, October 4, 1929, no. 27, S. Fouche (în 1928 erau peste 9 000 cooperative agricole în România cu peste 1,7 milioane membri; din total, 4 810 erau instituții de credit).
- ¹¹³ Ibidem, rola 648, c. 969—1009, rapoarte diverse privind petrolul românesc; Ibidem, rola 680, c. 546—623, un amplu raport din 1923, privind industria petrolieră în România.
- ¹¹⁴ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 648, c. 956—968, American Consulate, Bucharest, May 26, 1922, no. 356, Palmer.
- ¹¹⁵ Ibidem, c. 863—864, American Consulate, Bucharest, May 29, 1922, no. 359, Palmer.
- ¹¹⁶ Ibidem, c. 865—876, American Consulate, Bucharest, November 17, 1922, no. 663, Palmer.
- ¹¹⁷ Ibidem, c. 1053—1059, American Consulate, Bucharest, June 3, 1922, no. 369, Palmer.
- ¹¹⁸ Ibidem, c. 1026—1048, American Consulate, Bucharest, July 27, 1922, no. 416, Palmer.
- ¹¹⁹ Ibidem, c. 840—842, American Consulate, Bucharest, August 15, 1922, no. 483, Palmer.
- ¹²⁰ Ibidem, rola 649, c. 314—321, U. S. Legation, Bucharest, January 18, 1924, no. 522, L. Dennis.
- ¹²¹ Ibidem, rola 647, c. 973—980, U. S. Legation, Bucharest, November 14, 1925, no. 800, Culbertson.
- ¹²² Ibidem, rola 651, c. 5—26, U. S. Legation, Bucharest, November 3, 1928, no. 433, J. L. Child.
- ¹²³ Ibidem, rola 649, c. 618—623, American Consulate, Bucharest, November 1, 1938, S. T. Milles (în 1919 în industria românească capitalul străin atinge cifra de 500 milioane lei).
- ¹²⁴ Ibidem, rola 651, c. 100—106, U. S. Legation, Belgrade, March 3, 1939, no. 2, H. Richter; Ibidem, c. 157—166, U. S. Mission, Bucharest, September 7, 1945, C. E. Wipple, *Cotton Production, Trade and Industry in Romania*.
- ¹²⁵ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 648, c. 411—475, diverse acte legate de stabilirea cuantumului datoriei României față de Statele Unite.
- ¹²⁶ Ibidem, c. 298, U. S. Legation, Bucharest, April 19, 1920, no. 167, Vopicka.
- ¹²⁷ Ibidem, c. 385—393, U. S. Legation, Bucharest, April 9, 1921, no. 700, Greene.
- ¹²⁸ Ibidem, c. 399—400, U. S. Legation, Bucharest, November 4, 1921, no. 94, P. Jay.
- ¹²⁹ Ibidem, c. 394—395, U. S. Legation, Bucharest, October 21, 1921, no. 82, Jay.
- ¹³⁰ Ibidem, c. 710—712, U. S. Legation, Bucharest, May 3, 1922, no. 15, A. Poillon.
- ¹³¹ Ibidem, c. 786—788, U. S. Legation, Bucharest, June 9, 1922, no. 216, L. E. van Norman.
- ¹³² Ibidem, c. 774—776, U. S. Legation, Bucharest, November 27, 1922, no. 313, Marriner.
- ¹³³ Ibidem, c. 779—792, U. S. Legation, Bucharest, December 11, 1922, no. 322, Marriner.
- ¹³⁴ Ibidem, rola 649, c. 81—82, Memorandum of conversation with Mr. Duca, Minister for Foreign Affairs, by Mr. Marriner, Bucharest, January 31, 1923.
- ¹³⁵ Ibidem, c. 83—107, U. S. Legation, Bucharest, March 3, 1923, no. 361, Marriner.
- ¹³⁶ Ibidem, c. 108—118, U. S. Legation, Bucharest, July 21, 1923, no. 434, Marriner.
- ¹³⁷ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 649, c. 127—135, U. S. Legation, Bucharest, December 21, 1923, no. 504, Jay.

- ¹³⁶ Ibidem, c. 32—47, U. S. Legation, Bucharest, December 21, 1923, no. 503, Jay.
- ¹³⁹ Ibidem, c. 575—577, U. S. Legation, Bucharest, June 2, 1925, no. 614, G. Redfer.
- ¹⁴⁰ Ibidem, rola 647, c. 38—42, U. S. Legation, Bucharest, August 1, 1925, Culbertson.
- ¹⁴¹ Ibidem, c. 49—63, Genève, August 19, 1925, Culbertson.
- ¹⁴² Ibidem, c. 64—66, U. S. Legation, Bucharest, September 8, 1925, Culbertson.
- ¹⁴³ Ibidem, c. 67—68, U. S. Legation, Bucharest, September 11, 1925, Culbertson ; Ibidem, rola 680, c. 624—642 ; 670—706 diverse rapoarte ale lui Culbertson privind chestiunea datoriei românești.
- ¹⁴⁴ Ibidem, rola 647, c. 69, Department of State, Washington, December 2nd 1925, no. 68, Kellogg.
- ¹⁴⁵ Ibidem, c. 1073—1078, U. S. Legation, Bucharest, December 10, 1925, no. 89, Culbertson.
- ¹⁴⁶ Ibidem, c. 70—74, U. S. Legation, Bucharest, January 22, 1926, no. 112, Culbertson.
- ¹⁴⁷ Ibidem, c. 167—168, U. S. Legation, Bucharest, April 18, 1927, no. 403 Culbertson ; Ibidem, c. 182—186 ; 780—815, diverse rapoarte privind evoluția negocierilor care, în final, au eșuat, Primăria capitalei neacceptând condițiile puse de finanțarii străini.
- ¹⁴⁸ Ibidem, c. 175—181, U. S. Legation, Bucharest, May 2, 1927, no. 410, Culbertson.
- ¹⁴⁹ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 647, c. 195—201, U. S. Legation, Bucharest, May 14, 1927, no. 417, Culbertson.
- ¹⁵⁰ Ibidem, c. 310—311, U. S. Legation, Bucharest, October 22, 1927, no. 492, Culbertson.
- ¹⁵¹ Ibidem, c. 581—584, U. S. Legation, Bucharest, January 13, 1928, no. 519, Culbertson.
- ¹⁵² Ibidem, rola 660, c. 83—100, American Consulate, Bucharest, March 2, 1929, no. 183, J. Rives Child.
- ¹⁵³ Ibidem, rola 649, c. 616, U. S. Legation, Bucharest, February 3, 1930, no. 458, C. C. Frick.
- ¹⁵⁴ Ibidem, rola 662, c. 209—212, U. S. Legation, Bucharest, July 17, 1931, no. 614, L. Sussdorff.
- ¹⁵⁵ Ibidem, rola 660, c. 768—770, U. S. Legation, Bucharest, August 1, 1931, no. 718, Wilson.
- ¹⁵⁶ Ibidem, rola 662, c. 218—221, U. S. Legation, August 29, 1931, no. 732, L. Sussdorff.
- ¹⁵⁷ Ibidem, c. 214—216, U. S. Legation, Bucharest, September 10, 1931, no. 740, Wilson.
- ¹⁵⁸ Ibidem, rola 660, c. 810—823, diverse rapoarte privind situația financiară în vara lui 1932 și chemarea misiunii Rist.
- ¹⁵⁹ Ibidem, rola 662, c. 232—248, U. S. Legation, Bucharest, June 10, 1932, no. 900, Wilson.
- ¹⁶⁰ Ibidem, c. 223—230, U. S. Legation, Bucharest, June 30, 1932, no. 911, Wilson.
- ¹⁶¹ Ibidem, rola 651, c. 52—57, American Consulate, Bucharest, October 15, 1934, no. 216, S. T. Milles.
- ¹⁶² Ibidem, rola 662, c. 45—46, U. S. Legation, Bucharest, August 10, 1939, no. 1026, F. P. Hibbard.
- ¹⁶³ Arh. St. București, microfilme S.U.A., rola 649, c. 499—525, American Consulate, Bucharest, April 10, 1925, no. 1835, Palmer.
- ¹⁶⁴ Ibidem, rola 647, c. 1078—1091, U. S. Legation, Bucharest, December 17, 1925, no. 95, Culbertson.
- ¹⁶⁵ Ibidem, c. 1291—1295, U. S. Legation, Bucharest, March 1, 1926, no. 145, Culbertson.
- ¹⁶⁶ Ibidem, c. 193, U. S. Legation, Bucharest, May 12, 1927, no. 417, Culbertson.
- ¹⁶⁷ Ibidem, rola 651, c. 81—85, U. S. Legation, Bucharest, January 30, 1932, no. 834, Louis Sussdorff ; Idem, c. 86—98, U. S. Legation, Bucharest, July 6, 1931, no. 699, Wilson.
- ¹⁶⁸ Ibidem, rola 662, c. 47—48, U. S. Legation, Bucharest, August 10, 1939, no. 1026, Hibbard.
- ¹⁶⁹ Ibidem, rola 648, c. 300—301, U. S. Legation, Bucharest, February 16, 1920, no. 1216, Vopicka.
- ¹⁷⁰ Ibidem, c. 674—675, U. S. Legation, Bucharest, February 5, 1921, no. 643, Greene.
- ¹⁷¹ Ibidem, c. 676—679, U. S. Legation, Bucharest, February 16, 1921, no. 661, Greene.
- ¹⁷² Ibidem, c. 705—709, U. S. Legation, Bucharest, April 26, 1921, no. 713, Greene.
- ¹⁷³ Ibidem, c. 371—373, U. S. Legation, Bucharest, August 4, 1921, no. 25, Greene.
- ¹⁷⁴ Ibidem, c. 1059—1060, American Consulate, Bucharest, March 24, 1922, no. 286, Palmer.
- ¹⁷⁵ Ibidem, c. 1061—1062, American Consulate, Bucharest, July 18, 1922, no. 452, Palmer.

L'ÉVOLUTION ÉCONOMIQUE DE LA GRANDE ROUMANIE ENTRE 1919—1939 SELON LA DIPLOMATIE DES ÉTATS-UNIS (II)

Résumé

La diplomatie américaine a analysé par de multiples moyens la situation d'ensemble de l'économie roumaine, de même que l'évolution détaillée de ses principales branches. De ce point de vue, le redressement par étapes de l'économie du pays après les immenses dégâts provoqués par „la grande Guerre” et l'essor économique des années '20 sont des phénomènes visibles. Le caractère agraire de l'économie roumaine et l'évolution lente de l'industrie sont les traits spécifiques de tout l'entre-deux-guerres. Selon les diplomates américains, notamment la pénurie du capital et l'instabilité de la monnaie nationale ont été les obstacles redoutables qui ont ralenti le rythme de développement du pays.

De nombreuses informations concernant la situation de l'agriculture, de l'industrie, des finances, du commerce et des transports complètent ce tableau d'ensemble. Toutes ces synthèses ou informations courantes ont permis aux officiels américains de connaître correctement l'essentiel sur la situation et les tendances de l'économie roumaine. De là la possibilité d'opter pour une attitude réaliste vis-à-vis des problèmes économiques bilatéraux. La richesse des informations recueillies par la diplomatie américaine ne fait que refléter l'intérêt des milieux des États-Unis pour la Roumanie qui, après l'union, est devenue un facteur économique important dans l'est européen.

REAȚII ÎN ROMÂNIA FAȚĂ DE ATACAREA BELGIEI ÎN ANUL 1914

AUREL FILIMON

După cum se știe în vara anului 1914, ca urmare a unei îndelungate crize în relațiile dintre marile puteri, a izbucnit primul război mondial. Ca și alte state mici, Belgia a fost angajată, fără voia ei, în acest conflict, încă din primele zile. Deși protejată de tratatul din anul 1839, ultimul din seria celor care prevedeau neutralitatea ei perpetuă, în noaptea de 3—4 august 1914, Belgia a fost invadată de trupele germane. Luată ca atare acțiunea pare o surpriză. Cercetările au dovedit însă că atacul a fost premeditat. „Încă de la 29 iulie, reprezentantul german la Bruxelles primise textul ultimatumului ce urma să fie remis guvernului belgian, cerind aprobarea trecerii trupelor germane prin teritoriul belgian : în caz că se opune rezistență Belgia urma să fie tratată ca țară dușmană”¹. Ultimatumul a fost remis în seara zilei de 2 august, după mobilizarea franceză, care a fost anunțată în ziua de 1 august. În aceste condiții Belgia a fost obligată să se apere. În intervalul 4—7 august 1914 s-a dat bătălia de la Liège unde mica armată belgiană, comandată de generalul Leman, a rezistat eroic. Beneficiind de o incontestabilă superioritate numerică, Germania a înfrânt această rezistență. Cu tot eroismul armatei belgiene, trupele germane au înaintat și după bătăliile de la Dinant, Namur și Charleroi, la 20 august 1914, au intrat în Bruxelles. Pentru patru ani Belgia va avea o situație care-i amintea de istoria ei dinainte de revoluția din anul 1830. O descriere a acestei situații a fost făcută și de diplomatul român T. G. Djuvara, ministrul plenipotențiar al României la Bruxelles². Evident nu ne vom angaja în prezentarea lucrării diplomatului român. Din aceasta am desprins câteva sublinieri care se constituie în adevărate dovezi ale primelor reacții românești față de invadarea Belgiei. Prima remarcă a diplomatului a fost aceea că, în fața pericolului comun, belgienii și-au amintit vechea deviză „Unirea face forța” și au hotărât să reziste cu orice preț³. Timp de patru ani rezistența belgienilor n-a putut fi înfrântă deși s-au făcut multe presiuni. Apelînd la aceeași sursă, lucrarea diplomatului român, să menționăm două momente surprinse de el. În primul caz se referă la intrarea germanilor în Bruxelles. „La 20 august 1914 germanii au intrat în capitala belgiană. În fruntea lor guvernatorul von Bissing s-a dus la Primărie unde îl aștepta primarul... El (guvernatorul n.n.) s-a instalat la birou și a plasat brutal, în fața lui, revolverul ; D-ul Ad. Max, mai târziu încarcerat în Germania, calm, dar hotărât, a scos stiloul și la plasat chiar în fața revolverului. Acesta, continuă Djuvara, au fost două simboluri care caracterizează admirabil cele două popoare ; și va veni ziua cînd revolverul va fi redus la tăcere de micul stilou”⁴. Al doilea exemplu

este oferit de rezistența muncitorilor belgieni, o rezistență pasivă, care a constat în refuzul lor de a merge pe șantierele militare. În raportul din 8 septembrie 1916 — citat în cea mai mare parte în lucrare — Djuvara scria „Am semnalat, de mai multe ori, ordonanța guvernatorului general von Bissing, prin care-i obliga pe muncitorii belgieni la muncă forțată, contrar prevederilor convenției de la Haga; în admirabila lor rezistență pasivă, nefericiții muncitori belgieni preferă închisoarea decît concursul indirect operelor de război a implacabililor lor dușmani”⁵.

Invadarea Belgiei a produs o profundă indignare a opiniei publice din România și a determinat reacția acesteia. Reacțiile au fost consemnate de presa timpului care a publicat gânduri și opinii față de război în general, sentimente de dragoste și prețuire față de eroicul popor belgian. Aceste reacții au fost spontane, născute din atitudinea antirăzboinică a poporului român, manifestată în decursul îndelungatei sale existențe. Ele au apărut acum și din sentimentele de stimă față de poporul belgian cu care românii au avut relații bune în permanență, făcînd apel la îndelungata istorie a poporului nostru am putea spune că nu se putea să nu fie dezaprobată invadarea unui popor mic de un alt popor care a cunoscut asemenea momente. În cele ce urmează ne propunem deci să evidențiem cîteva din luările de poziție din România față de situația impusă belgienilor, în anul 1914, prin atacul Germaniei.

În această trecere în revistă a celor mai semnificative luări de poziție vom menționa, mai întîi, ceea ce s-a exprimat în Parlamentul țării. În ședința Camerei deputaților, din ziua de 3 decembrie 1914, deputatul Constantin Mille (fost student al Universității din Bruxelles), după ce a făcut un rezumat al rezistenței românești, al încercărilor la care a fost supus poporul român, își exprima credința că nu există nimeni care ar „putea să privească ca Belgia vitează să fie ocupată de Germania, ca Belgia care luptă mai puțin pentru un principiu să fie ștearsă de pe fața pămîntului”⁶. Deputatul elogiază rezistența belgiană și tot ceea ce a întreprins guvernul ei. „Aclamați și aplaudați domnii mei această tragedie admirabilă a acestei țări martire, a acestui rege fără regat, dar care refugiat într-un colț al țării lui, totuși, luptă eroic și luptă de atîtea luni de zile”⁷ — sînt cuvintele cu care își încheie C. Mille discursul său. În ședința de a doua zi, despre situația Belgiei a vorbit deputatul N. Fleva. Cunoscutul om politic a făcut o apropiere între situația acestei țări și situația României. (Nu era prima dată cînd se făceau asemenea comparații). După ce a citit apoi în adunare discursul scriitorului belgian Maeterlinck, ținut la recepția de la școala din Metania, a adăugat; „Iată, d-lor, un exemplu care trebuie să ne împingă la realizarea cît mai grabnică a idealurilor pe care le avem cu toții”⁸.

Urmărind evenimentele încă de la începutul războiului, presa română indiferent de orientarea politică, a fost purtătoarea altor gânduri și luări de poziții față de situația Belgiei. Primul fapt care trebuie menționat, ca urmare a cercetării presei timpului, este redarea, uneori cu lux de amănunte, a evenimentelor și încadrarea lor în ansamblul general al informațiilor despre război. Situația specială a țării dintre Ardeni și Marea Nordului presa română a avut-o, tot timpul războiului, în atenția sa. Începutul a fost făcut cu prezentarea politicii Germaniei față de Belgia. Urmează apoi o serie de amănunte privind pregătirea atacului din noaptea

de 3—4 august 1914. În acest sens, preluând știrile de la Agenția Havas, încă de la 23 iulie 1914, ziarul *Adevărul* arăta „Germania a adresat Belgiei un ultimatum, întrebând-o dacă este hotărâtă să înlesnească operațiunile militare germane. Belgia a refuzat cu indignare”⁹. Ziarul nu comenta deloc această știre dar, prin publicarea ei, atrăgea atenția asupra unui pericol care pîdea Belgia.

După declanșarea atacului presa română a fost preocupată de prezentarea situației create. Opinia publică din țara noastră a fost informată cu exactitate despre tot ce a urmat. Este cazul însă să menționăm că presa a fost pu-tătoare a unor gânduri și reacții față de această situație. Articolul *Incazia germanilor în Belgia*, publicat de ziarul „Adevărul”, o dovedește cel mai bine. Făcînd o prezentare a situației internaționale și a regimului asigurat de tratate și analizînd contextul în care a fost adresat ultimatumul, articolul respinge ideea susținută de către cancelarul Bethmann Holweg că Belgia ar fi fost invadată ca să nu cadă în mina francezilor care doreau „să violeze neutralitatea și să pătrundă pe această cale în imperiul german”. „Tratatele, dreptul internațional, nu mai au nici o valoare pentru guvernul imperial — se spune în continuare — și numai dreptul forței hotărâște și comandă. Și totuși trebuie luat în considerație cel puțin ca un fapt al istoriei trecutului, căci se pare că o nouă istorie, cu alte baze internaționale, începe din anul 1914 pentru Europa . . .”¹⁰. Informînd cititorii despre modalitatea de încheiere a tratatului de la Londra, din 19 aprilie 1839, prin care marile puteri îi garantau Belgiei independența și neutralitatea, articolul aducea argumente logice pentru a dovedi marea schimbare produsă în relațiile internaționale, insistînd asupra a două aspecte; motivația pentru Belgia de a se apăra cu armele și obligația pentru marile puteri de a-i respecta neutralitatea. Autorul articolului (nu-i cunoaștem numele) are în vedere însă și valoarea generală a Belgiei despre care spunea „Tot din punct de vedere internațional și în mod mai general, Belgia este o țară care reține de mult atenția publică prin activitatea ei multiplă, căci e țara cea mai mică și cea mai mare, cea mai veche și cea mai tînără, cea mai liberă și cea mai dependentă, bogată fără belșug, locuită de un popor compact, inteligent, activ și econom . . . Dar ea contează prin flora și fauna ei, prin descoperirile ei antropologice, prin producțiunile ei miniere, prin industria și comerțul ei, prin literatură sa, prin artele sale, prin știința sa legislativă și politică. Păstrînd proporțiile, se spune în continuare articolului, nu există altă țară care va fi dat pe toate tărîmurile o pleiadă așa de compactă de oameni de mare valoare”¹¹. În același context aproape că nu s-a putut să nu se vorbească despre valoarea ei ca centru informațional. „Capitala Belgiei, Bruxelles are avantajul, în vremurile normale, să fie la o foarte mică distanță de cele trei mari capitale ale lumii: Londra, Paris, Berlin; 4 ore pînă la Paris, 8 ore pînă la Londra, 12 ore pînă la Berlin. Ea formează astfel un fel de centru al acestei mari rețele internaționale”¹².

Problema neutralității este tratată și de ziarele „Dimineața” și „Epoca”. Acesta din urmă mai ales, deși ziar conservator și progerman, se preocupă mult de această chestiune. Sub semnătura lui G. A. Stoianovici, în ziua de 21 august 1914, apărea articolul *Germania și neutralitatea Belgiei*. După ce face o prezentare a tratatelor din anii 1833, 1839 și 1869, autorul ajunge firesc la concluzia că „Belgia a avut o atitudine corectă”

și tocmai de aceea" atitudinea Germaniei a fost o greșeală" care duce la crearea unei atmosfere internaționale de mare complexitate. „Astăzi — se spune în continuare — oricare ar fi rezultatele războiului european, atitudinea corectă și energică a Belgiei va fi însăși granița independenței și integrității teritoriului ei”¹³.

Din momentul începerii războiului presa română a acordat atenția cuvenită desfășurării operațiunilor militare informând cu date exacte opinia publică din România. În ziua de 17 august 1914, „La Roumanie” publica articolul *L'héroïsme belge*, în care făcea un prim elogiu eroismului cu care belgienii, civili și militari, au rezistat invadatorilor. Articolul respectiv ne-a reținut atenția și pentru că este o vădită condamnare a războiului ca metodă de rezolvare a diferendelor dintre state și cu atât mai mult este condamnată impunerea lui unor state mici și pașnice. Pentru a avea imaginea acestei condamnări este suficient să cităm câteva fraze din articolul respectiv. „Si nous n'avons pas assez des mots pour stigmatiser les hommes d'Etat des tous les pays qui n'ont pas trouvé le moyen d'épargner à l'Europe cette hecatombe humaine et ce monstrueuse retour à la barbarie, toute notre admiration émue va aux braves de toutes les nations qui tombent sur les champs de bataille. Certes, la plupart sont convaincue de l'inutilité de ce carnage, mais, fideles à leur patrie, ils se sacrifient en héros. Gloire à eux ! Pitié pour eux !”¹⁴ Eroismului belgian, în mod special, îi este consacrată partea a doua a articolului, de fapt cel mai mare spațiu. Evidențierea acestei rezistențe se face prin recurgerea la comparații din trecutul poporului belgian. Pe aceste baze se ajunge la concluzii interesante și impunerea unei atitudini favorabile rezistenței actuale. „Mais de tous ces héroïsme — se spune în articol — celui que tout homme de coeur doit admirer le plus, c'est héroïsme belge. Les soldats des autres nations tombent parce que leurs propres gouvernements ont déchaîné ou exépté la guerre. Les Belges se font touer parce qu'ils n'ont pas voulu de la guerre”¹⁵. Apelând în continuare la istorie autorul articolului (al cărui nume nu apare însă) găsește suficiente exemple pentru a dovedi că imediat după căderea lui Napoleon, belgienii au devenit campioni ai înțelegerilor, dar acum sînt obligați să se bată pentru a exista. Tocmai de aceea ei sînt considerați un bun exemplu pentru toate popoarele mici, iubitoare de pace. Concluzia generală a articolului este că eroismul belgian a determinat o vie admirație a acestor popoare. „... l'héroïsme, avec lequel se battent ces amants passionné de la paix, se spune în finalul articolului, araché des crir d'admiration au vainqueur. En ce moment toute l'humanité consciente rend hommage à l'héroïsme belge”¹⁶.

Presa română a folosit foarte des acest exemplu al eroismului belgian pe care l-a admirat și l-a prezentat ca semn al stimei poporului român față de acest încercat popor. La cele prezentate de ziarul „La Roumanie” se mai pot adăuga încă multe altele. În articolul la care ne-am referit sînt, de asemenea, multe asemenea referiri. Rămînînd în același cadru vom menționa ultima parte a articolului în care se spunea „Jadis il était de bonne plaisanterie de dire de la Roumanie qu'elle était la Belgique de l'Orient. Aujourd'hui ce ne serait plus une plaisanterie, mai un grand honneur, que d'être comparé à la Belgique”¹⁷.

Mersul războiului pe teritoriul Belgiei a fost urmărit, așa cum am spus, pas cu pas. Ziarele timpului au informat opinia publică din România

cu toate detaliile necesare. În același timp s-a continuat cu publicarea acestor articole care exprimau păreri față de situația specială a acestei țări. La 6 septembrie 1914 același ziar „La Roumanie” publica câteva interesante date suplimentare despre luptele date. În nota intitulată *Les Allemands en Belgique* erau oferite toate detaliile despre componența armatei germane trimisă aici. Peste două zile pagina întâi a aceluiași ziar era rezervată articolului intitulat *L'Infamie* care reținea atenția pentru modul cum au fost primite justificările din presa germană pentru atacarea Belgiei. S-ar putea spune, având în vedere data apariției, că este prea târziu, că a trecut mult timp de la declanșarea războiului. Articolul merită însă toată atenția pentru că este foarte bine scris de cineva (necunoscut nouă) care cunoștea situația. Apelând mai ales la surse diplomatice, atît cît s-a putut, articolul începe cu prezentarea politicii Germaniei subliniindu-se intenția acesteia de a încălca neutralitatea Belgiei încă din anul 1906. Nu putem discuta acum veridicitatea acestei informații, dar putem spune că a fost, pentru autorul articolului, un argument și o bază solidă pentru a afirma că „Toute l'échafaudage que construisent la presse allemande pour couvrir l'ignominie de la politique de son gouvernement vis-à-vis de la Belgique, et, parlâ, vis-à-vis de toutes les petites nations, reste une viclenie”¹⁸. Această viclenie nu a dus la rezultatele scontate ei doar la o nouă manifestare a ceea ce s-a chemat *real politik*, „qui ne tiend compte d'aucun de ces sentiments de loyauté et d'honneur...”¹⁹ și care nu va putea duce la rezultate morale și materiale pe care presa de la Berlin caută să le prezinte.

După cum se știe, contrar așteptărilor, armata germană s-a lovit de rezistența belgienilor. La început a fost rezistența armată de la Liège și din alte locuri, a urmat apoi rezistența generală a populației. A fost nevoie de mai multe zile de luptă pînă a ajunge armata germană la Bruxelles, ceea ce a însemnat, desigur, multe jertfe și o reală contribuție a belgienilor la întirzieră desfășurării acțiunilor concepute de Marele stat major german. De la pătrunderea trupelor germane pe teritoriul Belgiei, presa română, preluînd informațiile de la agențiile internaționale de presă, a oferit interesante detalii despre aceste lupte. Atenția specială, după cum era și normal, a fost acordată bătăliei de la Liège. Într-o notă din ziarul „Conservatorul”, intitulată *Liège n-a căzut*, se arată că „Ceea ce este incontestabil e că Belgianii (se pare că a fost scris intenționat cu literă mare — n.n.) se apără cu toată bravura și cu o vigoare pe care germanii nu au bănuț-o și din acest punct de vedere acest mic popor merită toată admirația”²⁰. Același bătăliei ziarul „Adevărul”, din 20 august 1914, i-a consacrat un spațiu mai mare în care se oferă mai multe amănunte. În partea din articol intitulată „Rezistența înverșunată a belgienilor” sînt descrise fortificațiile de la Liège, făcute de generalul Brialmont, „același care a lucrat la fortificațiile Bucureștiului”. Rezistența dîră este pusă însă pe seama întregii populații a Belgiei, indiferent de grupările etnice. Textual se spune „...însăși populația civilă din Belgia participă la lupta împotriva năvălitorilor. Bătrîni, femei, adolescenți, au căutat să se înarmeze și atacă unde pot și cum pot pe germani. O participare a masei, prin urmare, care dovedește nu numai un spirit războinic, dar o adevărată ură contra năvălitorilor”²¹. Această ridicare de masă este explicată prin două cauze: încălcarea neutralității Belgiei și obligarea unci țări pașnice

să se apare, și posibilele consecințe ale reușitei depline a germanilor. În acest din urmă caz este situată mai ales gruparea flamandă care, deși de neam germanic, s-a ridicat la luptă pentru că, se arată în articol, „știe prea bine că ei sînt meniți să plătească cheltuielile războiului, și dacă Germania iese învingătoare, nordul flamand ar putea să fie încorporat imperiului german, care de mult rivnește la portul Anvers”²². Această perspectivă nu este acceptată și tocmai de aceea întregul popor belgian a format un singur tot antigerman. Unitatea belgienilor este ideea principală și a articolului *Belgia în fața pericolului*, publicat de ziarul „Conservatorul” în ziua de 5 august 1914. Pornind de la sublinierea admirației față de rezistența belgiană a poporului român, argumentată și cu ceea ce s-a publicat în alte ziare, articolul respectiv face câteva sublinieri deosebit de importante și la obiect, despre încercarea Belgiei de a evita situația respectivă. Între altele se arată că „atunci cînd Belgia a fost somată de guvernul de la Berlin, de a lăsa liberă trecerea armatelor imperiale, pe teritoriul regalului, ea n-a ezitat de a respinge propunerea ce i se făcea și pericolele la care se expunea . . . Toate sentimentele de dreptate și conștiință națională, de demnitate și patriotism s-au deșteptat în inimile acelor destinați să fie reduși la robie și admirația a crescut și mai mult, cînd alătura cu mica armată, care își făcea datoria, am văzut întreg poporul belgian ridicîndu-se ca un singur om în contra năvălitorilor”²³.

Pentru cine parcurge ziarele românești din vara anului 1914 sînt deosebit de evidente accentele puse pe rodarea situației grele a Belgiei prin urmărirea succesivă a evenimentelor. Din șirul acestora aproape toate ziarele s-au oprit asupra intrării trupelor germane în Bruxelles — intrare descrisă, după cum am văzut, și de către diplomatul T. G. Djuvara. Toate ziarele care apăreau în acel timp au relatat evenimentul, unele din ele în chenar negru. Sub diferite titluri au fost înfățișate opinii publice din România momentele mai importante privind ocuparea capitalei Belgiei, urmate de comentariile de rigoare prin care acțiunea germană era condamnată. *Germanii la Bruxelles* este articolul prin care ziarul „Adevărul” din 10 august 1914 făcea o descriere a acestui mare oraș, prezentînd muzeele și monumentele mai importante²⁴. Articolul face apoi un nou apel la trecutul acestei țări, la acele timpuri cînd Napoleon Bonaparte a invadat acest teritoriu, cînd, de asemenea, au fost destule acte de eroism. „Faima multor localități vestite în istoria războaielor de altădată va reinvia acum, iar pămîntul însingurat de atîtea ori, cu sînge de eroi va primi din nou jertfa atîtor vieți omezești. Și în vremea aceasta—se arată în continuare —frumoasa capitală a Belgiei, străbătută poate de ularii Kajszerului, va înscrie în istoria sa zile triste de ocupațiune străină în așteptarea victoriilor de aiurea care să-i redea splendoarea și veselia de pînă acum . . .”²⁵. Nu peste mult timp, în ziua de 13 septembrie, „Conservatorul” publică articolul *Popoare mici dar puternice* în care face un adevărat rechizitoriu trupelor germane și războiului în general. „Popoarele mici — se spune între altele — sînt mari în durerea lor; ele, după ce s-au deprins cu o viață liberă și proprie națională nu pot consimți să fie ușor desființate ci preferă mai bine să piară cu cinste pînă la ultimul om, decît să cadă sub stăpînirea străină. Exemplul sîrbilor și al belgienilor va fi o pagină glorioasă în istoria popoarelor Europei, care luptă pentru a-și păstra matură ființa lor chiar cînd sînt mici față de popoare mari cotropitoare”²⁶.

În înaintarea lor prin Belgia armatele germane au cunoscut și rezistența civililor. Exemplul cel mai elocvent este rezistența populației orașului Louvain. Datorită rezistenței acestora orașul a fost distrus în întregime. Fapta respectivă a reținut, în mod firesc, atenția presei române care a publicat toate comunicatele privind situația vechiului oraș. Astfel, în ziua de 20 august, a fost publicat comunicatul Legației germane de la București în care se vorbea despre distrugerea respectivă. Evident, comunicatul a căutat să motiveze acțiunea și fără jenă se spunea că „Toată responsabilitatea evenimentelor cade asupra populației belgiene, care s-a purtat în mod nedrept și nelegal, și asupra guvernului belgian, care cu ușurință criminală și contrar dreptului internațional a dirijat populația sa cu tot avizul repetat după cazul Liège, el n-a făcut nimic pentru a determina o purtare mai pașnică a populației belgiene”²⁷. Comunicatul respectiv a fost urmat, în toate ziarele în care a apărut, de foarte multe semne de întrebare. Că nu erau crezute cele afirmate de Legația germană o dovedește cel mai bine publicarea, în același număr (p. 1) a ziarului „Adevărul”, pentru a lua numai un exemplu, a articolului *Ce a fost Louvain*. Cititorul român găsește în acest articol o prezentare succintă a vechiului oraș cultural cu valoare recunoscută pentru întreaga Europă. Este subliniată mai ales contribuția adusă la dezvoltarea culturii belgiene și a celei europene. În mod deosebit este reamintită mișcarea literară care s-a născut aici la care au contribuit Max Waller, Emile Verrhoren, J. Gilkin, A. Giraud și Emile van Breuberghe. Se arată apoi că distrugând orașul armatele germane au distrus de fapt importante construcții și monumente cu care Louvain-ul se mândrea.

Distrugerea orașului Louvain a provocat un val de indignare și a determinat o luare de poziție a intelectualității române. Presa a fost prima purtătoare a acestei reacții și ea rămâne peste veacuri o dovadă în acest sens. Din seria articolelor care înfierează acțiunea germană ne-a reținut atenția, în primul rând, cel al cunoscutei poete Elena Văcărescu. Articolul ei, intitulat *Bietul Louvain*, publicat de ziarul „Adevărul”, merită a fi citat în întregime deoarece este o altă dovadă de condamnare a războiului și, în același timp, de exprimare a simpatiei față de poporul belgian adus într-o stare de disperare. Ca orice om de cultură poeta nu găsește explicația războiului și nici aceea de ce este nevoie ca un popor pașnic, cum este cel belgian, să sufere. „Se pare că nu poți înțelege — se spune în articol — că o asemenea nebunie de nimicire să poată insufla o națiune la care ne-ar fi plăcut încă să lăudăm brazda aiurea luminoasă a lui Goethe, zimbetul cereștilor chipuri ale lui Peter Vischer. Nu înțelegem ce ceață de ură și de fatală trufie împinzește în depărtare și pe Bach, și pe Beethoven, și Rinul făuritor de legende, și suava siluetă a Nürenbergului în seninul cerului”²⁸. Exprimând sentimentele simțite ale poporului român, al cărui spirit antirăzboinic îl cunoștea, poeta le prinde în articol în câteva frumoase cuvinte” . . . poporul gânditor al României, latin și el, a primit izbirea de la Louvain. O simte în mândria lui tânără în care înviază grija pentru cultura strămoșilor, ce sporește pe fiecare zi cu noua avere ce vine”²⁹. Din aceste considerente culturale, în primul rând, distrugerea orașului belgian este considerată o crimă care avea să se simtă tocmai pentru că este vorba de o contribuție la dezvoltarea civilizației, o contribuție a unei populații care avea de suferit pentru că se apăra, pentru că își apăra opera creată de ea și de înaintașii ei. „Crima făptuită sub zidurile Belgiei — se spune în continuare — răsună în toate inimile românești, căci nu e nimic

mai sfânt decît ce nu se apără; femeii, copiii, visul, ideea, adică munca plîpîndă și afirmativă pe care omul o închide în filele unui manuscris și pe care vremea o apără, mișcată, desigur, că descoperă în ce e plîpînd o dovadă de nemurirea sa”³⁰. Articolul este impresionant, în continuarea lui, pentru cum reușește poeta să surprindă imaginea unei distrugerii, pentru acel strigăt de alarmă parcă adresat întregii omeniri civilizate. „Mai cruzi decît vremea au fost niște soldați. Un oraș uimitor, o veche universitate fărîmată de veacuri, de nevoia de a-și spori vechea înțelepciune, biserici locuite de nenumărate rugăciuni și de picturi neasemuite, un focar de viață studioasă și de reculegere, o întreagă frază din frumoasa litanie pe care ne-o cîntă trecutul, toate acestea nu mai sînt. O Louvain! cetate ce ai pierit sub valurile sîngeroase ale nebulii, neînfrinate, cum pieureau odinioară, în cutele undelor, orașele magice, ale căror clopote, înmormîntate de aceea zi, vibrînd numai în amurg — în lințoiul milei noastre dormi dureros și stins. Louvain dormi...!”³¹.

La 31 octombrie 1914 „La Roumanie” publica articolul *Hommage à la Belgique* în care se făcea din nou o referire la situația deosebită a acestei țări despre care se spunea, pe bună dreptate, că este „en cet moment, la martyre de la cause de la liberté et de la dignité humaines”³², ceea ce îi atrage admirația tuturor ca și dorința de a-i vedea pe belgieni trecînd și peste acest moment greu. „Nous sommes surs — se arată în continuare — que le vainqueur imposera à ceux qui ont violé la Belgique des réparations matérielles dont ils se souviendront pendant un siècle”³³. Pentru ca aceste reparații morale să fie „achitate” se face și propunerea ca viitorul congres de pace să se țină la Bruxelles. „Pour l’honneur de l’humanité — se arată în continuare — c’est à Louvain que devrait être signé le traité de paix qui consacrerait la légitimité revanche du droit et de la décence contre la barbarie...”³⁴.

Indignarea față de distrugerile făptuite la Louvain este deosebit de evidentă și în manifestul protest intitulat „Contra barbariei de la Louvain”, publicat în ziarul „Dimineața” din 20 august 1914. Și acesta ar merita să fie reprodus în întregime. Ne limităm aici la un pasaj care dovedește că a fost cel mai serios protest colectiv împotriva atacării pașnicului oraș. „Protestăm cu indignare și multă energie — se spune între altele — împotriva acestui fel barbar de a duce războiul, de a distruge tot ceea ce a putut aduna în decurs de veacuri civilizația umană. Nu putem concepe asemenea barbarii, în fața cărora acelea comise de hoardele lui Attila sînt nimicuri. În fața civilizației și a generațiilor viitoare, barbarii s-au calificat pentru vecinicie”³⁵. Între semnatarii protestului figurează: C. Mille, doctor în drept la Universitatea Liberă din Bruxelles, deputat, E. D. Fagure, ziarist, G. Millian, ziarist, Paul Botezan, ziarist și avocat, N. D. Cocea, doctor în drept, ziarist, A. Camburopol, ziarist, D. Anghel, literat, Constantin Graur, publicist, Leonida Mavrojemi, doctor în drept la Universitatea Liberă din Bruxelles, M. Vlădescu-Olt, fost deputat, Al. Cazaban, literat, Iosif Nădejde, ziarist, Constantin Cristofor, sculptor, Alexandru A. Hodoș, ziarist, Constantin Radovici, directorul trupei Radovici, C. Xenii, fost deputat, Constanța Hodoș literată, Emil Socor, avocat și publicist, N. Pora, publicist, N. Ionescu, avocat, ș.a.³⁶. În ziua de 24 august 1914 același ziar publica și protestul profesorului universitar ieșean dr. O. Thiron. „Stimate d-le Mille (directorul ziarului n.n.), se spune în protest,

rog să mă treceți printre protestataii contra forței și barbariei prin distrugerea orașului Louvain, arătînd simpatiile ce am pentru cultul civilizației, al Dreptății și al Progresului spiritului omenesc. Trăiască Franța, Anglia, Rusia și martira Belgie”³⁷. La protestul profesorului Thiron se alătură cel al studenților universității ieșene care s-au adunat într-un miting de protest împotriva a ceea ce au comis trupele germane în Belgia. Pentru această manifestare ministrul belgian la București a adresat o telegramă Comitetului studenților ieșeni, care a fost publicată de ziarul „Evenimentul” din 14 septembrie 1914³⁸. În aceeași zi „Evenimentul” a publicat și articolul prof. dr. Leon Cosmovici, intitulat *Probleme grave la ordinea zilei sau Măcelul și Dezastrul European*. Și acesta ar merita să fie citat în întregime mai ales pentru acea stigmatizare a războiului ca metodă de rezolvare a diferendelor. Ne vom limita însă, și în acest caz, la pasajul care, după părerea noastră, evidențiază crezul profesorului în aceste delicate chestiuni politice. Ca și alți oameni de cultură el așează mai presus de orice cultura și civilizația. „Mulți prevedeau, se spune în articol, izbucnirea conflictului actual și mulți sperau, că în secolul civilizațiunii în care ne aflăm, acei puțini care au moștenit acea alotputernicie, ca să hotărască dinșii soarta națiunilor și a popoarelor, vor fi dobîndit acea înaltă cultură, ca să înlătore un măcel, să pună capăt dezastrului. Și cei de întîi și cei din urmă să răzămau pe considerațiuni bine determinate. Din nefericire conflictul a izbucnit, măcelul se desfășoară fără mustrare din partea provocatorilor, ba se decorează reciproc și desastrelor depășesc chiar închipuirile omenirii; exemplu distrugerea vestitului oraș Louvain”³⁹.

În numărul din 24 august 1914 „Neamul românesc” a publicat trei articole referitoare la situația din Belgia, în general, și la distrugerile de la Louvain, în special. Purtînd titlul semnificativ Louvain, primul material face o nouă prezentare a valorii culturale a orașului. După ce se afirmă „Nu e om e un oraș — care a murit la o vîrstă de o mie treizeci de ani, supt tunurile germane, pentru că locuitorii trăsaseră cu disperare asupra străinilor ce se cuibăriseră în trînsul”⁴⁰, în articol se pun cîteva nevinovate întrebări: cum este posibilă o asemenea faptă? și cum poate fi preamărită de niște ziare (e vorba de ziarele germane — n.n.), ale unui stat civilizat?⁴¹. Încercînd să găsească un răspuns la aceste întrebări autorul nu găsește nici o justificare pentru războiul atît de adulat de către responsabilii lui. Nedumerirea este cu atît mai mare cu cît cultura germană are un loc bine definit în cultura universală. Fiind vorba de un prestigiu cultural, pe bună dreptate se va spune că odată cu Louvain-ul „au murit sufletul lui Goethe, cugetarea lui Kant, melancolia mistică a lui Beethoven și Wagner. Toate au murit”⁴² și lumea este îngrozită de proporțiile distrugerii. Parte din presa germană — se arată în articol (fapt subliniat și de noi mai sus) prezintă acestea ca succese. „Calul fantastic al lui Attila — se arată în încheiere — străbate lumea îngrozită. Buletinele victoriei ar îngrozi un barbar nebun și beat”⁴³, dar evident „îi lasă pasivi pe cei care au condus acțiunea împotriva pașnicului popor belgian”⁴⁴. Al doilea articol, intitulat *Napoleon*, îl are ca autor pe savantul Nicolae Iorga⁴⁵. Aici găsim din nou un evident protest împotriva războiului ca principal mijloc de distrugere a unei civilizații. Titlul este semnificativ pentru comparația dintre două perioade, cea a lui Napoleon și cea de la începutul secolului al XX-lea. „Cînd de la 1912 înainte — se spune la începutul arti-

colului — lumea a pornit pe luptă fără păreche, în schimbarea subită petrecută în sufletul ei iubitor de frumuseți, chiar pentru orice gând mi s-a părut că văd trezirea lui Napoleon I-ul. Pare că piatra de poizir de la Invalizi s-ar fi mișcat și patima de biruință și stăpînire a aceluși spirit fîlă margeni și fără friu ar fi apucat furtunos asupra lumii prefăcînd în cîmpii de luptă ogoarele muncii omenestî”⁴⁶. Savantul român ajunge repede la concluzia, formulată desigur și în alte împrejurări, că epoca lui Napoleon nu are însă corespondent și nu poate fi comparată cu acest război. După cum spune Iorga „Napoleon era un ideal, Napoleon era o concepție, Napoleon era o civilizație. Și Napoleon despuietorul de tablouri, de statui, al Italiei, era de ajuns de italian el însuși ca să se închine înaintea pinzei, a pietrei divinizate prin geniul creator . . . Dar, azi, ce idee se răspîndește asupra lumii peste movilele sutelor de mii de morți? Ce respect pentru unitatea omenescă făptuitoare de frumuseți se poate deslăși la fiarele care au distins Louvain, opera a zeci de generații care n-au tras asupra soldaților germani pentru fapta deznădăjduită a unor patrioți reduși la extrem. Napoleon? nu Napoleon! Attila!”⁴⁷. Condamnînd războiul savantul a condamnat ceea ce trupele germane au înfăptuit în Belgia, în apărarea căreia se va ridica mereu. Al treilea articol este intitulat *O pată pentru civilizația germană* și este semnat de Alexandru Lascașov Moldovanu. Articolul acesta a fost prilejuit de distrugerea orașului Louvain și de confirmarea venită de la Berlin prin telegramele de presă. Cititorul român a putut afla multe despre procedeul folosit de trupele germane. În acest sens se arată că orașul a fost ars fiind „uns cu gaz de jur împrejur”, înconjurat cu „gradele puternice ca să nu mai poată fugi nimeni” și i s-a dat foc. După cum se arată în articol faptele acestea au fost prezentate de presa germană ca succese deosebite subliniindu-se în multe ziare că „vechiul oraș Louvain, atît de bogat în comori artistice, nu mai există azi”⁴⁸. Relatînd toate acestea autorul articolului se întreabă intrigat cum a fost posibilă această oroadă din partea unui popor, cel german, civilizat. Deși o spune textual „Civilizație germană! Unde ești tu, mult cîntata civilizație germană?”⁴⁹, pe care nu ascunde că o respectă, autorul articolului nu poate să nu o pună alături de ce s-a înfăptuit în Belgia, în general, și la Louvain, în mod special. „După ce cu cruzime — se spune în continuare — care a mîhnit pe orice om cinstit și drept, din întreaga lume, Germania sfișie neutralitate unui stat, după ce cu aceeași cruzime atacă și caută să distrugă pe un popor care-și apără cu sfortări uriașe, însăși existența lui, după ce neagă cu sfrontare altora aceleași drepturi, pe care, la ea acasă, le ține cu multă sfințenie, tot ea vine acum și, pentru că belgienii, în fanatismul lor, au îndrăznit (cîtă filosofie se desprinde din acest cuvînt — sublinierea aparține autorului articolului) să tragă cîteva gloanțe în brava oștire germană, aceasta să se întoarcă cu atîta furie, împotriva a tot ce se adăpostea în cuprinsul aceluși oraș (ființe nevinovate și comori artistice — paranteza aparține autorului art.) încît să-l distrugă . . . Supt mormanele de ruine și cadavre din Louvain germanii și-au îngropat și faima civilizației lor . . .”⁵⁰.

În ziua de 14 septembrie 1914 „Neamul românesc” a publicat un nou articol cu titlul *Napoleon* semnat de D. Theodorescu. În el se reia ideea lui Iorga că Napoleon a purtat războaie mari și nu poate fi comparat cu Attila „sau cu barbarii de la Louvain”. Toate acestea sînt spuse avîndu-se în vedere distrugerea monumentelor de artă și a operelor create de

atitea secole de cînd dăinuie orașul. „Că Louvain nu ne arată pe Napoleon — se spune între altele — nu încapă vorbă. Napoleon nu a distruș nici o pînză și nici o marmură; era prea artist el însuși pentru a putea avea o asemenea pornire; Luvrul păstrează cu pietate și azi toate acele lucrări de artă, de care cu deosebire galeriile Italiei au fost despuiate”⁵¹. Nu putem crede că jaful făcut de francezii comandați de Napoleon a fost aprobat de autorul articolului, dar el se menține în ideea că operele de artă n-au fost distruse și pot fi admirate într-un colț al lumii. Or, la Louvain nu s-a făcut deosebirea între opere de artă și ceea ce nu era de valoare, totul fiind trecut prin aceeași flacără a distrugerii. Tocmai de aceea se arată, în continuare, în articol „Am fi iertat poate și germanilor de azi acel sentiment, să zicem, de egoism național, dar distrugerea, pierderea pe veșnicie pentru civilizație a unor comori de artă, cum fu Louvain, istoria nu le va ierta niciodată. În cartea existenței popoarelor se va înseria numele unui Attila al vremurilor noi”⁵². Comparația respectivă este susținută, în continuare, cu alte date oferite, de asemenea, de războaiele lui Napoleon și cel actual.

Seria articolelor împotriva războiului, publicate de „Neanul românesc”, se încheie cu un nou articol al lui N. Iorga intitulat *Germania în timpul războiului*, publicat în ziua de 24 decembrie 1914. De data aceasta marele istoric face o expunere succintă a situației Belgiei și a politicii Germaniei față de această țară. Este firesc ca din această analiza Iorga să nu fi găsit motivația încălcării neutralității și este tot așt de firesc ca el să nu accepte cele petrecute și aprobate de presa germană. „Chiar încălcarea neutralității — scrie savantul — pe care ei caută s-o arate înfăptuită de francezi și englezi, cu toate străduințele zilnice ale ziarelor nu se poate dovedi ca impusă, cum zic ei de ceilalți: dacă într-adevăr francezii și englezii erau în Belgia — cărcia mărturisesc că i-au luat înțieie cetăți într-o vreme cînd ele nu erau îndestul apărare — dacă armatele aliate erau acolo, cum tocmai prin Belgia, și nu prin Alsacia, au pătruns așa de repede și de mult în Franța”⁵³. În alt mod, problema pusă de Iorga este prezentată și de ziarul „L'Independance roumaine” din 12 noiembrie 1914. Articolul „Theorie et réalité” prezintă o anumită optică privind dreptul popoarelor mici, mai ales acela de a se apăia, foarte evident în condițiile cînd apărarea înseamnă chiar existența acestor popoare, care, în aceste condiții, sînt tratate cu atîta duritate. Pornind de la multele exemple cunoscute, articolul combate cele scrise de presa germană și respinge mai ales acele motivații inventate în cazul celor două state mici Belgia și Serbia. Demascînd toate acestea, articolul preamărește, în final, actele de eroism, un eroism apreciat de toată lumea, dar pentru care aceste state „sont atrocement punis” și probabil că vor fi în continuare din moment ce „leurs enfants défendent le sol natal”⁵⁴.

Din cele prezentate pînă acum am putea desprinde o singură concluzie; situația din Belgia a determinat o reacție favorabilă ei din partea opiniei publice din România și a cercurilor politice. Pentru a întregi această imagine se impune adăugarea și a altor fapte. Ne gîndim, în primul rînd, la publicarea de către ziarele românești, indiferent de orientarea politică, a tuturor informațiilor și desmințirilor care veneau din partea Legației belgiene la București. Prin acestea opinia publică din România, marea masă a cititorilor, era ținută la curent cu realitatea concretă. Am menționa,

în acest sens, notele publicate de ziarul „Universul” despre situația de la Louvain⁵⁵, folosind pentru aceasta însemnările unui martor ocular, în care este prezentată situația altfel decât o făceau ziarele germane. În aceeași ordine de idei, trebuie menționată și publicarea rezultatelor anchetei din Belgia, realizată pe baza informațiilor primite de la Legația acestei țări⁵⁶. Ziarul „Epoca” a publicat scrisoarea ministrului Franței la București, Blondel, care se referea, de asemenea, la atrocitățile săvârșite de germani⁵⁷. Același ziar a preluat din „Le Temps” articolul, semnat de Roland de Moris, în care se face o expunere asupra situației Belgiei⁵⁸. Cititorul român avea în față informații folosite de presa franceză, care evidențiază calculele greșite ale Germaniei. Între altele se spunea „Germanii s-au înșelat în mod grosolan asupra caracterului și dispozițiilor sufletești ale poporului belgian... contînd mult pe trădarea elementelor flamande. Realitatea însă este alta. Belgia poate fi suprimată, lumea întreagă, obosită în lupta pentru dreptate și adevăr, ar putea să se resemneze față de această crimă, dar ura belgienilor pentru invadatorul german nu se va stinge niciodată. Ea va ține atîta timp cît va ține amintirea acestui groaznic război, ea se va afirma de-alungul secolelor ca singurul lucru care nu se poate să moară, și chiar dacă ar trebui să părăsească în mod definitiv această țară care n-ar mai fi a sa, poporul belgian s-ar duce în lume, strigînd durerea sa și deșteptînd în inimile tuturor națiunilor, din toate rasele, ura contra barbarilor”⁵⁹.

Sustînera materială a poporului belgian este un alt argument notabil privind atitudinea față de Populul în aceste momente grele. Fără a se menționa a cui a fost inițiativa, ziarul „La Roumanie” a publicat la 7/20 noiembrie 1914 o listă cu primii donatori de bunuri materiale în folosul belgienilor. Din cele prezentate de ziar se poate vedea că pe adresa Legației belgiene de la București au fost expediate apoi sume de bani provenind de la persoane particulare, de la societăți și ziare. Prima sumă trimisă a fost de 3000 de lei. Prin intermediul aceluiași ziar se făcea un apel la români să sprijine, în continuare, material cauza belgiană. Apelul se încheia astfel : „On appelé la Roumanie” la Belgique de l’Orient”. Il y a donc un lieu de solidarité tant particulière entre nous et le peuple sur lequel prèse la lourde boite du Kaiser”⁶⁰. Pînă la sfîrșitul anului 1914 asemenea apeluri au mai fost publicate și de alte ziare. Răspunsul a fost concretizat prin alte donații de bani și prin manifestațiile contra războiului și de simpatie pentru Belgia, ceea ce a impresionat personalul Legației de la București care și-a exprimat recunoștința prin notele trimise ziarelor centrale. La acestea se adaugă desigur manifestațiile organizate de către studenții celor două universități, de la București și de la Iași, care au reacționat prompt încă din primele momente ale atacării Belgiei. O atitudine asemănătoare au avut și tinerii români care au studiat în Belgia și pe care declanșarea războiului i-a prins pe loc. În momentele acestea grele ei au fost chemați la Legația română de la Bruxelles și sfătuiți să se întorcă în țară. După cum spune ministrul român T. G. Djuvara, cei mai mulți au preferat să rămînă pe loc, să sufere rigorile războiului alături de colegii lor belgieni, ca apoi să fie deportați în Germania „unde au avut de îndurat o viață grea”⁶¹.

La capătul acestui demers, care nu are pretenția de a fi prezentat toate reacțiile din România față de situația creată prin atacarea Belgiei,

se impune concluzia generală că războiul a apropiat și mai mult cele două popoare. Înțelegînd bine o astfel de situație întrucît au avut de înfruntat în decursul îndelungatei lor istorii multe asemenea momente, românii au reacționat prompt în favoarea belgienilor, condamnînd războiul în general, și suferința celor care n-au avut nici o vină pentru izbucnirea lui, în special. Purtătoare a unor gânduri și idei presa română a fost cea care a dus, și acum, mesajul de revoltă, față de nedreptatea care se făcea unui popor mic și pașnic, și de pacea atît de dorită de toate popoarele mici. Articolele publicate sub semnături ale unor intelectuali de seamă și oameni aparținînd unor cercuri politice, au exprimat dezacordul cu acțiunea Germaniei și întreaga simpatie față de Belgia și cauza ei. Este și aceasta o dovadă că poporul român, care și-a cîștigat independența prin luptă, a înțeles cel mai bine efortul pentru a supraviețui al unui alt popor. Prin toate acestea se ridicau pe o treaptă superioară vechile sentimente de stimă și prețuire care au existat între cele două popoare.

NOTE

¹ Mircea N. Popa, *Primul razboi mondial*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 161; vezi și *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Edit. militară, București, 1988, p. 318

² Vezi F. G. Djuvara, *Mes mis ions diplomatiques*, Paris, 1930, p. 83-127.

³ *Ibidem*, p. 84

⁴ *Ibidem*, p. 87

⁵ *Ibidem*, p. 141

⁶ Monitorul oficial, Camera deputaților, din 5 dec. 1914, p. 18

⁷ *Ibidem*. (Cuvîntarea a fost aprobată de aplauzele asistenței — n.n.)

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Adevărul”, nr. 9828, 23 iulie 1914 (stil nou). Vezi și „Conservatorul”, nr. 162, din 24 iulie 1914, articolul „Ultimatumul adresat Belgiei”, „Dimineața” nr. 3732, 25 iulie 1914, articolul „Ce a cerut Germania Belgiei”, „Epoca”, nr. 204, 27 iulie 1914, articolul „Cum justifică Germania călcarea neutralității Belgiei”, „Epoca”, nr. 207, 30 iulie 1914, articolul „Neutralitatea Belgiei și Luxemburgului”.

¹⁰ „Adevărul”, nr. 9830, 24 iulie 1914 p. 1.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*. În articol se face și o prezentare a sistemului de apărare a Belgiei și a armatei. Sînt oferite date despre cele cinci fortărețe Anvers, Diest, Termonde, Liège și Namur. Vezi și „Dimineața”, nr. 3732, 25 iulie 1914, notele Germaniei *navallesc în Belgia și Ce a cerut Germania Belgiei* și „Epoca”, nr. 204, 27 iulie 1914, și nr. 207, 30 iulie 1914 și nr. 220, 12 august 1914.

¹³ „Epoca”, nr. 229, 21 august 1914, p. 1.

¹⁴ „La Roumanie”, nr. 4551, 17(30) august 1914, Articolul a fost publicat și de ziarul „Adevărul”, nr. 9854, 18 august 1914, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 4567, 6(18) septembrie 1914, p. 2, nr. 4592, 8(20) august 1914, p. 1

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Conservatorul”, nr. 169, 1 august 1914, p. 3

²¹ „Adevărul”, nr. 9838, 2 august 1914, p. 1

²² *Ibidem*.

²³ „Conservatorul”, nr. 172, 5 august 1914, p. 1. În finalul articolului se spunea „Ca români și ca popor mic, care ne-am putea ușor trezi într-aceeași situație, credem că avem multe de învățat de la belgieni și de aceea, odată cu admirația noastră sinceră, exemplul frumos al bărbăției lor admirabile trebuie să ne stea înainte”.

²⁴ „Adevărul”, nr. 9848, 10 august 1914, p. 1

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „Conservatorul”, nr. 194, 3 septembrie 1914, p. 1. Vezi și „Dimineața”, nr. 3740, 2 august 1914, articolul *Situația de la Liège și Altkirch*; „Dimineața”, nr. 3748, 10 august 1914, articolul *Germanii ocupă Bruxelles*, „Dimineața”, nr. 3751, 13 august 1914, articolul *Cum s-a dat asaltul asupra Liège-ului*, „Dimineața”, nr. 3756, 18 august 1914, articolul *Războiul în Belgia. Cetatea Anvers*.

²⁷ „Adevărul”, nr. 9856, 20 august 1914, p. 3

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² „La Roumanie”, nr. 4611, 30 octombrie 1914, p. 1

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ „Dimineața”, nr. 3758, 20 august 1914, p. 1

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, nr. 3762, 24 august 1914, p. 1. În ziua de 21 august a fost publicată nota *Ostaci belgieni* în care se dădeau informații despre luarea de ostateci de către armata germană. Se protestează contra acestui procedeu, cu atât mai mult cu cât au fost luați și unii savanți printre care cunoscutul Ernest Solvay.

³⁸ Vezi „Evenimentul”, nr. 174, 14 septembrie 1914.

³⁹ „Evenimentul”, nr. 163, 22 august 1914, p. 1

⁴⁰ „Neamul românesc”, nr. 33, 24 august 1914.

⁴¹ Ibidem. Aluzie mai ales la știrile apărute în ziarul german „Versische Zeitung”.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, nr. 36, 14 septembrie 1914.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, nr. 50, 21 decembrie 1914. Vezi și „L'Independance roumaine”, nr. 11942, 26 octombrie 1914, nr. 11948, 2 noiembrie 1914.

⁵⁴ „L'Independance roumaine”, nr. 11955, 12 noiembrie 1914, p. 1

⁵⁵ „Universul”, nr. 246, 7 septembrie 1914, p. 1

⁵⁶ Ibidem, nr. 247, 8 septembrie 1914 și ediția specială din 9 septembrie, p. 3

⁵⁷ „Epoca”, nr. 204, 27 iulie 1914.

⁵⁸ Ibidem, nr. 322, 21 noiembrie 1914, p. 1.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ „La Roumanie”, nr. 4617, 7/20 noiembrie 1914, p. 1. Printre primii donatori sînt menționați: Alexandrini, secretar general al ministerului de finanțe, Societatea Colentina, Ziarul „Dreptatea”, dr. Romalo, Aglaia Opreanu ș.a.

⁶¹ T. G. Djuvara, *op. cit.*, p. 85.

RÉACTIONS EN ROUMANIE PROVOQUÉES PAR L'AGRESSION CONTRE LA BELGIQUE EN 1914

Résumé

L'invasion de la Belgique a profondément indigné l'opinion publique de Roumanie. La presse roumaine a publié de nombreuses nouvelles concernant le déroulement des opérations militaires et a exprimé son affection et son estime pour l'héroïque peuple belge, sentiments qui résultaient de l'attitude pacifiste du peuple roumain.

Les premières réactions roumaines après l'agression allemande contre la Belgique, montre l'auteur, furent celles des rapports diplomatiques du ministre plénipotentiaire roumain à Bruxelles, T. G. Djuvara.

Ou mentionne ensuite les prises de position dans le Parlement vis-à-vis des événements de Belgique. Enfin, dans la plus grande partie de l'étude, on analyse l'attitude de la presse roumaine vis-à-vis de ces événements, poursuivis avec intérêt par des quotidiens de prestige („Adevărul”, „Dimineața”, „Epoca”, „Neamul Românesc”) ou par des journaux publiés en français („La Roumanie” et „L'Indépendance roumaine”) où on pouvait lire des articles concernant l'invasion du pays par les Allemands, la bataille de Liège, la prise de Bruxelles, la tragédie de Louvain et où on condamnait la guerre en général et le tort qu'on faisait à un peuple pacifiste entraîné malgré soi dans une guerre dévastatrice. Ces articles ont exprimé le désaccord d'avec l'action allemande et l'entière sympathie des Roumains pour la Belgique et sa cause.

RELAȚIILE ROMÂNNO-SPANIOLE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

EUGEN DENIZE

În istoria relațiilor româno-spaniole prima jumătate a secolului al XVII-lea se caracterizează prin continuitatea contactelor directe și a influențelor politice reciproce, pe firul unei adevărate tradiții ale cărei începuturi se plasează la mijlocul secolului al XV-lea, dar, în același timp, și printr-o slăbire relativă a lor în intensitate, generată de cauze diverse, care vor provoca în a doua jumătate a secolului o întrerupere aproape totală. Practic, după pacea Pirineilor, din noiembrie 1659, și după domnia lui Mihnea al III-lea în Țara Românească (1658—1659), nu mai putem vorbi de relații româno-spaniole în adevăratul înțeles al cuvântului decât odată cu primele decenii ale veacului următor. Dar în prima jumătate a secolului al XVII-lea relații româno-spaniole există, sînt chiar destul de importante, și de aceea considerăm că merită să ne oprim asupra lor pentru a aduce în discuție, pe această cale, anumite aspecte mai puțin cunoscute ale politicii externe dusă de țările române în perioada pe care o avem în vedere.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, evoluția raporturilor bilaterale româno-spaniole a fost determinată de mai mulți factori, principalul dintre ei fiind situația politică a Spaniei, pe de o parte, și cea a țărilor române, pe de altă parte. În prima jumătate a secolului atît Spania, cît și țările române continuă să aibă o situație politică externă bună ceea ce le permite, este adevărat că într-o măsură mult mai mică decît în trecut, să stabilească anumite contacte care, în esență, vîzau continuarea luptei antiotomane. Spania a rămas, pînă la pacea Pirineilor principala putere din Europa apuseană, iar țările române, după marea ridicare la luptă condusă de Mihai Viteazul, căpătaseră un grad mai mare de autonomie în relațiile lor cu Poarta. Oricum, trebuie remarcat de la început că interesul comun al luptei antiotomane, care a stat la baza relațiilor româno-spaniole și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, la fel ca și în perioadele anterioare, era comun în forma de manifestare și nu în esența lui. Dacă pentru țările române lupta antiotomană era defensivă, avînd ca obiectiv final apărarea libertății și neatîrnării lor, pentru Spania ea avea un caracter ofensiv, care se încadra în politica expansionistă promovată de clasele dominante spaniole în Mediterana și Europa, la fel ca și în alte părți ale lumii.

Conjunctura aceasta favorabilă, care ar fi putut să ducă la o relansare pe o scară largă a ofensivei antiotomane, nu a durat, din păcate, decît cîțiva ani la începutul secolului, fiind curmată brusc de declanșarea războiului de treizeci de ani (1618), război care a polarizat atenția tuturor

puterilor creștine și a dus la prăbușirea definitivă a preponderenței spaniole în Europa apuseană.

Dar pînă la declanșarea acestui pustiitor război, în ultimii ani ai secolului al XVI-lea și la începutul celui următor s-a putut constata o tendință generală spre pace manifestată în Europa apuseană, tendință materializată prin păcile de la Vervins (1598), Londra (1604) și armistițiul de la Haga (1609), care au eliberat Spania, pentru moment, de rivalitățile din cadrul lumii creștine, lăsînd deschisă doar problema luptei antiotomane.

În ceea ce privește politica mediteraneeană a Spaniei trebuie remarcat faptul că Filip al III-lea (1598—1621) a încercat să depășească strategia așteptării și a nonangajării care se impusese în ultimii ani de domnie ai predecesorului său, cu o alta nouă, mai energică și bazată pe ofensivă¹. În acest scop, în 1602, el a reușit să încheie o alianță cu regele algerian din Cuco², iar apoi chiar cu șahul Persiei, Abbas (1586—1625)³, dar această alianță, care viza prinderea Imperiului otoman între două focuri nu a funcționat deoarece acțiunile spaniolilor s-au limitat doar la atacarea citorva puncte din Mediterana orientală, cum ar fi Zante, Pathnos și Durazzo (1603)⁴.

În anii care au urmat ciocnirile turco-spaniole din Mediterana s-au intensificat, dar majoritatea lor au avut loc în partea occidentală, numai în două rînduri spaniolii reușind să ajungă în apele otomane, în 1616, cînd căpitanul toledan Francisco de Ribera a devastat coastele Caramaniei și a înfrînt pe turci în trei lupte și, tot în același an, cînd Simón Costa a pătruns pînă în Dardanele⁵.

Deși aceste ciocniri erau reduse ca amploare și nu prevesteau o reluare apropiată, la scară mare, a ostilităților dintre cele două puteri, ele au continuat să alimenteze speranțele popoarelor balcanice supuse dominației otomane, din această zonă ajungînd la curtea spaniolă numeroase chemări de ajutor și proiecte de colaborare antiotomană⁶ dar, din păcate, toate au rămas fără un răspuns hotărît din partea Spaniei. Mai mult decît atît, politica spaniolă din Balcani a avut uneori consecințe nefaste, deoarece a încurajat tendințele spre revoltă fără a le sprijini însă pînă la capăt, ceea ce a provocat represii sîngeroase și inutile din partea autorităților otomane⁷.

Oricum, interesul pe care Spania a continuat să-l manifeste pentru lupta antiotomană, cel puțin în primele două decenii ale secolului al XVII-lea, a facilitat într-o oarecare măsură menținerea contactelor cu factori politici din spațiul românesc. Acest interes este reflectat și de corespondența diplomatică spaniolă, care, pînă la declanșarea războiului de treizeci de ani, conține numeroase referiri cu privire la situația țărilor române, la poziția lor în cadrul ciocnirilor de interese dintre otomani, imperiali și poloni.

Numeroase rapoarte de la sfîrșitul lui 1601 și începutul lui 1602, provenite de la agenții din Constantinopol, informau curtea spaniolă în legătură cu situația foarte tulbură din Țara Românească provocată de lupta pentru tron dintre Simion Movilă și Radu Mihnea, luptă care amenința să ducă la o deteriorare rapidă a relațiilor dintre Poarta otomană și Polonia ca urmare a sprijinului pe care aceste două puteri îl acordau celor doi pretendenți⁸.

În același timp, imperialii aveau și ei un candidat la tronul Țării Românești în persoana lui Radu Șerban, fost colaborator al lui Mihai Viteazul și adept al liniei politice antiotomane inițiată de acesta, candidat care s-a bucurat, prin urmare, și de sprijinul diplomației spaniole și al cercurilor conducătoare de la Madrid. Principalul element care a hotărât, în cele din urmă, victoria lui Radu Șerban asupra celorlalți doi pretendenți nu a fost însă sprijinul extern, pe care adversarii săi îl aveau în și mai mare măsură, ci adeziunea forțelor interne care și-au afirmat fidelitatea față de el încă din octombrie 1601, în adunarea de la Cîrstienești.

Totuși, în tentativele sale de a ocupa tronul Țării Românești, Radu Șerban a apelat și la ajutorul comandantului armatelor habsburgice din Transilvania, Gheorghe Basta, care nu a ezitat să i-l ofere. Astfel, în martie 1602, Radu Șerban a trecut Carpații avînd cu sine și 3 000 de mercenari valoni, conduși de Boulet⁹, între care este posibil să se fi numărat și cîțiva spanioli, dar încercarea sa se va încheia cu un eșec și abia în august el va reuși să ocupe tronul țării. Evenimentul a fost transmis cu promptitudine și în Spania, de către ambasadorul spaniol de la Praga, don Guillén de San Clemente, care în scrisoarea sa nu a uitat să arate legăturile existente între împărat și noul domnitor¹⁰.

În septembrie 1602, atunci cînd Radu Șerban a fost atacat de o puternică grupare moldo-tătără pe care a învins-o la Ogretin și Teiușani, a primit din nou sprijin militar din partea lui Basta și anume 1000 de călăreți valoni conduși de contele Tommaso Cavrioli¹¹.

Constatăm deci, că sprijinul pe care Radu Șerban l-a primit din partea imperialilor a fost format, în principal, din unități de mercenari valoni, unități pe care Spania le-a pus la dispoziția împăratului¹², la fel cum l-a pus și pe comandantul lor, generalul Gheorghe Basta, care își câștigase experiența și renumele în crîncenul război din Țările de Jos. Este posibil ca printre acești mercenari valoni să se fi numărat și cîțiva spanioli, cum a fost cazul lui Juan Lotichio, caporal în armata lui Basta și autorul interesantei lucrări, rămasă din păcate în manuscris, intitulată *Historia de Transilvania y de otras partes de Europa del año 1620*¹³, precum și cel al locotenentului Domenico d'Erasso (Domingo de Erazo) care, în martie 1604 a înminat lui Radu Șerban un steag trimis de Basta în numele împăratului¹⁴.

Chiar dacă numărul spaniolilor care au luptat în această perioadă alături de Radu Șerban a fost foarte redus, important pentru noi este faptul că el, primind ajutorul împăratului s-a bucurat, indirect, și de sprijinul regelui Spaniei, iar prin politica pe care a dus-o de confruntare cu otomanii, a sprijinit interesele Habsburgilor în această parte a Europei, deci și pe cele ale Spaniei.

Acest lucru explică de ce informațiile agenților spanioli din Constantinopol, precum și rapoartele diplomatice din Viena și Praga, urmăresc îndeaproape faptele domnului român. Astfel, la 31 august 1602, deci aproape imediat după ce Radu Șerban preluase tronul Țării Românești, informații spaniole din Viena anunțau că haiducii săi atacaseră Belgradul și-i distruseră împrejurimile provocînd panică în rîndul turcilor¹⁵, iar la 23 martie 1603, se anunța din Constantinopol că muntenii atacaseră Silistra, capturînd mulți prizonieri și multe vite¹⁶. La 17 iulie 1603, Radu Șerban zdrobea lingă Brașov armata lui Moise Székely, știrea despre această victorie fiind trimisă în Spania de San Clemente, care scotea în evi-

dență importanța pe care ea o avea pentru interesele împăratului în Transilvania¹⁷.

Dar Habsburgii nu s-au putut menține în Transilvania pe de o parte datorită propriilor lor slăbiciuni, iar pe de altă parte deoarece ocupația și exploatarea la care a fost supus principatul au provocat o puternică criză economică însoțită de foamete și epidemii¹⁸, ceea ce a intensificat opoziția față de prezența lor și în final i-au obligat să se retragă.

În aceste condiții și Radu Șerban a fost obligat să caute o apropiere față de turci cu care a încheiat pace, obținând în schimb recunoașterea sa în domnie din partea sultanului (decembrie 1604 — ianuarie 1605). Se pare că această reorientare a politicii sale s-a făcut cu acordul lui Rudolf al II-lea¹⁹, care era el însuși în căutarea unei păci cu Poarta, pace pe care o va obține în 1606 la Zsitvatorok²⁰, fapt ce explică atitudinea foarte moderată a diplomației spaniole la adresa lui Radu Șerban, ceea ce nu se întâmplase în cazul lui Mihai Viteazul²¹.

Realizarea păcii în centrul și sud-estul Europei a făcut să scadă mult interesul pentru aceste zone manifestat de ambasadorii și agenții Spaniei, astfel încât, timp de câțiva ani, în rapoartele lor nu mai apar informații privitoare la Radu Șerban. Abia din 1609 șirul lor este reluat, pe de o parte datorită complicațiilor create în zonă de politica expansionistă a principelui Gabriel Báthory, care urmărea să-și impună autoritatea și în Țara Românească și Moldova, iar pe de altă parte de apropierea tot mai evidentă dintre imperiali și domniile celor două țări românești, apropiere care va culmina cu încheierea tratatului de la Roman, din 20 februarie 1611²².

Din păcate ajutorul imperialilor nu a fost suficient pentru a menține domnia lui Radu Șerban, iar reacția Spaniei la informațiile destul de numeroase, provenite din țările române s-a caracterizat printr-o extremă pasivitate. Obligat să-și părăsească țara Radu Șerban a apelat la ajutorul aliaților săi, dar aceștia nu s-au grăbit deloc să i-l acorde, promisiunile care le-au făcut²³ rămânând doar vorbe goale.

Atitudinea plină de răceală a Habsburgilor austriecci, care nu mai vedeau în aliatul lor decât un pribeag în căutare de ajutor l-a făcut pe acesta să apeleze direct la Filip al III-lea, regele Spaniei. În scrisoarea pe care a trimis-o regelui la 7 septembrie 1612, din Tyrnau (Tîrnava), locul unde și-a petrecut o mare parte a exilului, Radu Șerban arăta marile servicii aduse de el creștinătății și îl ruga pe acesta să intervină pe lângă împărat pentru a i se acorda sprijinul necesar în vederea recuperării domniei, adăugînd că și în viitor nu va precupeți nici un efort în lupta împotriva necredincioșilor²⁴.

Se pare că această scrisoare a rămas mult timp fără nici un ecou în Spania, deoarece abia în martie și aprilie 1614 ambasadorul spaniol de la Praga, don Baltasar de Zúñiga, a primit mai multe scrisori din partea suveranului său, printre care se afla și copia uneia trimisă lui Radu Șerban, al cărui conținut, din păcate ne-a rămas necunoscut, scrisori în care era solicitat să dea amănunte în legătură cu situația fostului domn al Țării Românești²⁵. În răspunsul său ambasadorul arăta că el l-a ajutat deja, din cînd în cînd, pe Radu Șerban, ceea ce va face și în viitor, dar nu specifica în ce consta acest ajutor²⁶.

În această perioadă Habsburgii erau dispuși să exercite anumite presiuni asupra turcilor, dar nu pentru a-și susține fostul aliat, ci numai cu scopul de a obține o prelungire a păcii din 1606. În acest sens acțiunile lor a fost favorizată de schimbarea de atitudine a Poloniei față de Poartă și de pretențiile pe care Radu Șerban, Gheorghe Homonnai și Movileștii le aveau la tronurile țărilor române.

În septembrie 1615, Radu Șerban și Gheorghe Homonnai au încheiat un tratat care prevedea declanșarea unei campanii pentru înlocuirea lui Gabriel Bethlen, Radu Mihnea și Ștefan Tomșa²⁷, dar încercarea lor va eșua la hotarele Transilvaniei deoarece Habsburgii încheiaseră, între timp, convenția de la Viena cu turcii care prevedea prelungirea păcii de la Zsitvatorok pentru încă 20 de ani²⁸, și, prin urmare, reușita expediției nu-i mai interesa în aceeași măsură ca înainte. Din această cauză ea va continua numai în Moldova și numai datorită sprijinului polon pentru Alexandru Movilă, și se va încheia abia în 1616, odată cu dezastrul de la Drăceșani (2 august)²⁹.

Cu toate acestea, intervenția polonilor din 1615 și 1616 făcea parte dintr-un plan mai larg, bazat pe colaborarea cu Habsburgii și vizând restabilirea influenței lor în țările române prin înscăunarea lui Gheorghe Homonnai, Radu Șerban și Alexandru Movilă³⁰, ceea ce a făcut ca relațiile polono-otomane să capete un caracter conflictual și a suscitât din nou atenția Spaniei asupra evenimentelor din țările române.

După înfrângerea de la Drăceșani, care a dat o puternică lovitură pretențiilor polone asupra Moldovei, factorii politici poloni și-au îndreptat privirile asupra Transilvaniei, unde prezența pe tron a lui Gabriel Bethlen (1613—1629), principe de religie calvină și aliat al turcilor, oferea destule pretexte pentru o intervenție catolică din afară.

Schimbînd orientarea politică tradițională a Poloniei din secolul al XVI-lea și apropiindu-se de Habsburgi, cu care se și înrudea, regele Sigismund al III-lea Wasa (1587—1632) a hotărît să se adreseze și lui Filip al III-lea cu scopul de a obține din partea acestuia sprijin pentru politica sa față de țările române. În acest sens, la 29 august 1616, el îi scrie recomandîndu-l călduros pe Gheorghe Homonnai, arătînd că acesta face parte dintr-o familie foarte nobilă, este un catolic zelos, se bucură de favoările împăratului și și-a asumat misiunea de a-l alunga pe Gabriel Bethlen lucru pentru care ar fi foarte necesară și trimiterea unor ajutoare din Spania³¹.

Avînd sprijinul Poloniei, însuși Gheorghe Homonnai s-a încumetat să-i scrie lui Filip al III-lea, la 19 noiembrie 1616, cerîndu-i ajutor împotriva lui Bethlen acuzat de erezie și de alianță cu turcii³².

Cele două scrisori au fost luate în discuție de Consiliul de Stat al Spaniei la 6 mai 1617, consultul elaborat cu această ocazie recomandînd regelui să ceară contelui de Oñate, ambasadorul de la curtea imperială, să culeagă mai multe informații despre situația pretendentului și despre ajutoarele pe care împăratul este dispus să i le pună la dispoziție, pentru ca, pe această bază, să poată fi adoptate măsurile necesare³³. Spania evita deci din nou să se angajeze în problemele Europei răsăritene și prefera să urmeze în continuare cu fidelitate interesele împăratului în această zonă, fără a întreprinde nimic care, în prealabil, să nu aibă și încuviințarea acestuia.

În primele două decenii ale secolului al XVII-lea, pînă la declanșarea războiului de treizeci de ani, rapoartele diplomatice spaniole au avut în vedere și alți pretendenți la tronurile țărilor române.

Unul dintre aceștia, a cărui viață ar putea umple paginile unui roman, a fost Ștefan Bogdan, fiul fostului domn al Moldovei, Iancu Sasul (1579—1582). El a străbătut multe țări ale Europei și s-a străduit vreme îndelungată, dar fără noroc, să capete unul din scaunele domnești pe care intrigile de la Constantinopol i le puteau oferi. În majoritatea tentativelor sale principala putere europeană care i-a oferit sprijinul a fost Anglia³⁴, dar Ștefan Bogdan nu s-a sfiit să apeleze și la ajutorul altor principii creștini, printre care s-a numărat și regele Spaniei, Filip al III-lea.

Primele informații în legătură cu acest pretendent pe care ni le furnizează rapoartele diplomatice spaniole datează din 1602³⁵, după care el va reapare, cu intermitențe, pînă în 1613, cînd aflăm că Ștefan Bogdan se turcise și plecase să-și ia în primire sangiacatul care-i fusese dat la hotarele Persiei³⁶. În acest interval de timp el a avut ocazia să stabilească legături directe cu diplomați spanioli de la Praga, Napoli și Londra.

Astfel, în vara anului 1607, aflat în capitala Imperiului habsburgic, principele moldovean a avut o întrevedere cu ambasadorul San Clemente căruia i-a exprimat dorința de a merge personal în Spania și i-a expus planurile sale himerice cu privire la o campanie antiotomană, planuri pe care le făcuse cunoscute și lui don Juan Alfonso Pimentel de Herrera, viceregele spaniol din Napoli cel pe care-l considera în măsură să le și pună în aplicare³⁷. San Clemente și-a informat prompt suveranul despre această întîlnire și, mai mult, l-a recomandat pe Ștefan Bogdan ca pe un fidel slujitor al casei de Austria³⁸.

În ciuda acestei favorabile recomandări, Ștefan Bogdan a preferat să plece în Anglia, deoarece acolo avea mai multe cunoștințe, și, prin urmare, speranțe mai mari de ajutor. Aflat la Londra în toamna anului 1607, el a luat legătura și cu ambasadorul regelui Spaniei de la curtea Angliei, don Pedro de Zúñiga, căruia, amintindu-i propunerile înaintate colegului său de la Praga, a revenit asupra lor cu rugămintea de a le susține în fața lui Filip al III-lea. Pretendentul se arăta dispus ca, în cazul în care i se puneau la dispoziție 10 000 de soldați și 20 000 de spade, archebuze și muschete, să debarce la Larissa și să cucerească Grecia, unde numai-decît ar izbucni o răscoală împotriva otomanilor. El arăta de asemenea că avea acolo oamenii săi de legătură. Diplomatul spaniol, fără a-și lua nici un angajament, s-a mărginit doar să transmită propunerea la Madrid, în scrisoarea trimisă la 20 noiembrie, umînd ca răspunsul să parvină lui Ștefan Bogdan la Veneția³⁹.

Demersurile lui Ștefan Bogdan au avut un oarecare răsnet în Spania deoarece, la 8 ianuarie 1608, deci foarte repede, propunerile sale au fost luate în discuția Consiliului de Stat care s-a arătat de acord cu maniera de a proceda a ambasadorului de la Londra și a recomandat să se ceară ambasadorului de la Veneția, don Alfonso de la Cueva, să afle care sînt bazele reale ale ofertei principelui moldovean⁴⁰. Bineînțeles că aceste baze reale nu existau și de aceea Spania nu va considera oportun să acorde vreun sprijin lui Ștefan Bogdan, cu toate că peripețiile sale se vor regăsi în corespondența diplomatică spaniolă, așa cum am mai arătat, pînă în 1613.

Tot în primii ani ai acestui secol reapare, pentru scurt timp, în atenția factorilor politici spanioli, Sigismund Báthory, cel care fusese de patru ori principe al Transilvaniei și cumnat al regelui Filip al III-lea. În 1609, aflându-se la Praga, Sigismund i-a scris fostului său confesor, iezuitul spaniol Alfonso Carrillo, exprimându-și dorința de a veni în Spania dar acesta se pare că a reușit să-l convingă să nu întreprindă această călătorie. Consiliul de Stat, întrunit la Madrid la 19 aprilie 1609, a aprobat acțiunea lui Carrillo și a cerut ambasadorului spaniol de la Praga, don Baltasar de Zúñiga, să arate fostului principe că ceea ce regele Spaniei poate să facă pentru el, o va face și fără proiectata sa călătorie în Spania⁴¹.

Peste doi ani, la 1 iunie 1611, Sigismund îi scria din nou lui Carrillo arătându-i că a fost arestat și întemnițat pe nedrept timp de 14 luni și doar intervenția lui don Baltasar de Zúñiga i-a ameliorat oarecum situația. În continuare el se plîngea de lipsa de cuvînt a împăratului care l-a deposedat de Transilvania fără a-i da compensațiile promise și cerea lui Carrillo să intervină la curtea spaniolă pentru a i se acorda o anumită sumă de bani și sprijin diplomatic pe lângă regele Mathias al Ungariei⁴².

De data aceasta lui Carrillo i s-a făcut, probabil, milă de fostul său discipol și, la 28 iulie, i-a scris lui Filip al III-lea și altor înalte personaje de la curte, insistînd ca cererile lui Sigismund să primească un răspuns favorabil⁴³. Din nou însă Consiliul de Stat al Spaniei s-a arătat foarte reținut și, în consultul său din 27 august, a recomandat ca fostului principe să i se promită tot sprijinul posibil, în afară de bani, căci „...visti-rii regală nu este făcută pentru a fi împrăștiată”⁴⁴.

Din toate cele spuse pînă acum rezultă faptul că Spania a evitat sistematic, și la începutul secolului al XVII-lea la fel ca și în ultimele decenii ale secolului anterior, să se angajeze direct și hotărît în problemele complicate ale Europei de sud-est și ale Mediteranei orientale. În aceste zone ea a preferat să lase inițiativa principalului său aliat, împăratul, care avea puternice interese aici, sprijinindu-l mai ales financiar, dar fără să se implice niciodată direct într-o confruntare de amploare cu turcii ce ar fi putut duce la ruperea armistițiului încheiat în 1581 între ea și Poartă. Această situație este ușor de explicat dacă avem în vedere că interesele majore ale Spaniei erau legate de problemele Europei apusene și ale Atlanticului, de confruntările cu Franța, Anglia și Țările de Jos, a căror reluare era inevitabilă și chiar foarte apropiată.

În această situație legăturile Spaniei cu țările române au scăzut în intensitate, devenind din ce în ce mai sporadice, interesul pentru personalitățile și evenimentele din spațiul locuit de români fiind provocat doar în măsura în care acestea puteau influența raporturile de forță dintre turci și imperiali. În primele decenii ale secolului al XVII-lea relațiile româno-spaniole s-au caracterizat, la fel ca și în secolul precedent, dar într-o măsură și mai mare, prin faptul că inițiativa a pornit, aproape întotdeauna, din țările române, a fost recepționată în Spania, dar răspunsurile au întîrziat mereu și nu au avut niciodată darul să satisfacă pe cei care le așteptau.

Declanșarea războiului de treizeci de ani în care au fost implicate, mai mult sau mai puțin, aproape toate puterile creștine, a diminuat considerabil posibilitatea stabilirii unor contacte româno-spaniole, iar participarea Transilvaniei la acest război alături de tabăra antihabsburgică a

adus un element nou, de ostilitate și antagonism, care nu existase pînă atunci în aceste raporturi.

Pentru Spania, dorința de a rezolva definitiv și favorabil rivalitățile din Occident a devenit obiectivul principal și, de aceea, a abandonat orice gînd de confruntare cu Imperiul otoman și a încercat să obțină încheierea unei păci, chiar a unui acord de colaborare cu turcii dacă acest lucru ar fi fost posibil. În acest scop ea a intrat în tratative cu dregătorii otomani, printre intermediarii folosiți aflîndu-se și Gaspar Grațiani, viitorul domn al Moldovei (1619—1620)⁴⁵, dar toate încercările au rămas fără nici un rezultat⁴⁶.

La rîndul ei Poarta, deși a respins orice încercare de amplificare a armistițiului cu Spania din 1581, nu a avut capacitatea necesară de a interveni direct împotriva Habsburgilor deoarece era confruntată cu grave tulburări interne și cu permanenta amenințare persană de la hotarele răsăritene⁴⁷. În această situație intervenția otomană în cadrul războiului de treizeci de ani s-a limitat doar la expediția de la Hotin (1621), care a vizat eliminarea definitivă a influenței polone din țările române și a oprit Polonia de la o alianță activă cu Habsburgii, precum și la sprijinul diplomatic și militar acordat principilor Transilvaniei în luptele lor cu Habsburgii⁴⁸.

Primul care a încercat să profite de această dispoziție favorabilă a Porții a fost Gabriel Bethlen. El considera că trebuie să elibereze de sub dominația Habsburgilor și acea parte a fostului regat ungar deținută de aceștia și, cu acest scop, a organizat între 1619 și 1626 mai multe campanii în Ungaria, Austria și Cehia, în cea mai mare parte încheiate cu victorii de răsunset. În timpul acestor lupte, armatele transilvănene s-au ciocnit și cu trupe de mercenari conduse de generalul Buquoy⁴⁹, aflate în solda Spaniei dar puse la dispoziția împăratului Ferdinand al II-lea (1619—1637).

Victoriile lui Bethlen din Ungaria au provocat îngrijorare în Spania, astfel încît, la 20 martie 1620, consilierul don Godofredo Riquez îi scria lui Filip al III-lea arătîndu-i cît de necesară ar fi trimiterea unei sume de bani regelui Poloniei, care ar putea cu ajutorul lor să intervină în Ungaria și să-l alunge pe Bethlen⁵⁰. Această propunere a fost luată în discuție și aprobată de Consiliul de Stat la 15 aprilie⁵¹. Nu știm dacă regele Poloniei Sigismund al III-lea, a primit bani din Spania, dar este sigur că atacul otoman de la Hotin din 1621, a obligat Polonia ca, de teama unei confruntări majore cu turcii, să nu intervină în războiul de treizeci de ani de partea împăratului.

Dar Gabriel Bethlen, la fel ca și alți principii și domnitori ai țărilor române, a înțeles să ducă totuși o politică de echilibru între marile puteri ale vremii, și mai ales între imperiile otoman și habsburgic. Astfel, prin păcile de la Mikulov (1622), Viena (1624) și Bratislava (1626) el obține de la imperiali în stăpînire viageră șapte comitate: Borsod, Abaúj, Zemplén, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Satu Mare și plata unei sume anuale de 50 000 de florini, dar de asemenea introduce în tratate și o clauză prin care, în cazul unei eventuale amenințări venite din partea turcilor, el putea obține ajutor de la împărat, de la regele Spaniei și de la alți principii creștini, cu singura condiție de a cere acest ajutor și de a anunța la timp profilarea pericolului otoman⁵². Iată deci că se deschidea, pe această cale, posibilitatea unei colaborări cu puterile creștine catolice și, ceea ce ne interesează pe noi mai mult, posibilitatea unei colaborări politice și militare

cu Spania. Trebuie subliniat însă, că toate aceste posibilități au fost doar simple tentative, fără nici o urmare practică, politica promovată de Gabriel Bethlen situându-se în permanență de partea blocului opus Habsburgilor și, prin urmare, Spaniei. Legăturile lui Gabriel Bethlen cu Spania nu s-au limitat însă numai la confruntările din Europa centrală sau la aceste tentative esuate de apropiere, ci au îmbrăcat aspecte mai variate. Astfel, în timpul domniei sale au venit în Transilvania, din Imperiul otoman, evrei sefardiți refugiați din Spania, cărora principele le-a dat un privilegiu în 1623, acordându-le libertăți egale cu cele ale habanilor (anabapțiști refugiați din Moravia)⁵³.

Se pare că Bethlen a avut cu Spania și legături economice, deoarece misiunea pe care a trimis-o în anii 1626—1627 în mai multe țări apusene, condusă de nepotul său Petru Bethlen, și care avea ca scop „...de a face legături de prietenie și negustorie cu regii, principii și domnii din aceste țări, precum și de a se socoti cu câțiva negustori din aceste țări care lucrau pentru el...” a trecut și prin Spania⁵⁴. Așa cum am arătat într-un alt studiu al nostru⁵⁵ este posibil ca Bethlen să fi vîndut în Spania cantități de aramă necesară pentru baterea monedei de mică valoare, dar cu mare putere de circulație, numită billon sau vellon.

Misiunea transilvană, pe drumul de întoarcere, a recrutat la Padova, pentru serviciul principelui un cavaler spaniol, don Diego Duque de Estrada care, pentru o soldă de 500 de scuzi pe an, un cal și întreținerea pentru sine și doi slujitori a venit în Transilvania unde a rămas timp de 2 ani⁵⁶. Se pare că aducerea lui Duque de Estrada aici a fost făcută în scopuri artistice deoarece el avea voce, știa să cînte la ghitara spaniolă și se pricepea să pună în scenă diferite comedii⁵⁷. Oricum, răstimpul petreut aici s-a reflectat în textul amintirilor sale, intitulat *Comentarios de el Desengañado de si mismo*⁵⁸, care, deși sînt un amestec de fantezie și adevăr au contribuit la pătrunderea imaginii Transilvaniei și, implicit, a poporului român în cultura și spiritualitatea spaniolă.

Politica lui Gabriel Bethlen a fost continuată de urmașul său Gheorghe Rákóczi I (1630—1648), dar acțiunile antihabsburgice ale acestuia s-au limitat la anii 1644 și 1645, deoarece declanșarea războiului turco-venetian pentru insula Creta, l-a făcut pe sultan să-i ceară încetarea ostilităților și încheierea unui acord cu Habsburgii⁵⁹.

Interesant de remarcat este faptul că, atunci cînd a declanșat lupta antihabsburgică, Rákóczi I a comparat ridicarea sa în manifestul lansat la 17 februarie 1644 din Kallo, cu cea a portughezilor și catalanilor împotriva dominației spaniole⁶⁰, ceea ce este o indicație clară a ostilității sale față de această putere.

În condițiile în care, pe de o parte Spania căuta să menajeze cit mai mult Imperiul otoman pentru a nu provoca o intrare a acestuia în războiul de treizeci de ani, iar pe de altă parte principii Transilvaniei ducea o politică antihabsburgică, implicit antspaniolă, relațiile româno-spaniole au încetat, practic, la mijlocul secolului al XVII-lea. O ultimă încercare de colaborare a avut loc, probabil, în 1655, cînd viitorul domn al Țării Românești, Mihnea al III-lea (1658—1659) îi declara secretarului ambasadei Venețiene de la Poartă, Giovanni Ballarino, că avusese întrevederi cu agenți ai Spaniei care-i promisese ajutorul Regelui Catolic⁶¹. Aceste promisiuni, chiar dacă fuseseră făcute cu adevărat, nu aveau nici o bază

reală, la fel cum nu aveau nici speranțele pe care venețienii le exprimau în toamna anului 1659 solului lui Mihnea al III-lea, Grigorie de la Chiprovăț, cu privire la posibilitatea de a obține sprijinul Franței și Spaniei împotriva turcilor⁶².

Pacea Pirineilor din noiembrie 1659, deși eliberase Spania de povara războiului cu Franța, dăduse lovitura de grație preponderenței sale din apusul Europei și nu rezolvase problema conflictului cu Portugalia. În această situație, atunci când papa Alexandru al VII-lea a încercat să realizeze o ligă antiotomană, ambasadorul spaniol de la Roma a declarat, în aprilie 1662, că „...regele Spaniei nu dorea nici un fel de ligă și că dacă s-ar realiza una ea ar trebui îndreptată împotriva Portugaliei”⁶³. Această atitudine față de lupta antiotomană a continuat să se manifeste pînă la sfîrșitul secolului, diplomația spaniolă încercînd să-l determine chiar și pe împăratul Leopold I (1658—1705) să evite războiul cu turcii și să-și concentreze toate forțele în apus, împotriva Franței⁶⁴.

Abia la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu schimbarea de dinastie intervenită în Spania și datorită puternicei ostilități manifestată de populația Transilvaniei față de instaurarea dominației habsburgice, va reapare posibilitatea reluării legăturilor româno-spaniole⁶⁵, de data aceasta însă nu pe fondul luptei antiotomane, ci pe cel al luptei anti-habsburgice.

NOTE

¹ Giancarlo Sorgja, *Problemi difensivi spagnoli nel Mediterraneo centro-occidentale nella prima metà del secolo XVII* în culegerea de studii *Spagna e problemi mediterranei nell'eta moderna*, Padova, 1973, p. 6.

² F. Soldevilla, *Historia de España*, tomo IV, Barcelona, 1955, p. 207.

³ *Ibidem*; *Diccionario de historia de España*, dirigitó por Germán Blciberg, tomo I, Madrid, 1968, pp. 162—163.

⁴ A. Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. a II-a, vol. VI, Barcelona, 1950, p. 523.

⁵ *Ibidem*, pp. 523—525.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XX, București, 1911, p. 395—396; Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele din Simancas* (În continuare se va cita Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*), București, 1940, pp. 219—221, 229—232, doc. CDXLIX și CDLXXVII; *Diccionario de historia de España*, tomo II, p. 28; Peter Bartl, *Der Westbalkan Zwischen Spanischer Monarchie und Osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblemantik an der Wende vom 16. Zum 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1974, pp. 235—243, doc. 13—19.

⁷ Vezi în acest sens raportul ambasadorului venețian din Constantinopol, Simone Contarini, din octombrie 1611, în Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, pp. 327—328, doc. CCCXXXIX.

⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 203—213, doc. CDXIII—CDXXX.

⁹ Traian Mutașen, *Radu Șerban*, Edit. Militară, București, 1978, p. 32.

¹⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 215, doc. CDXXXVI.

¹¹ *Ibidem*, p. 215, doc. CDXXXIX; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, București, 1902, p. XIX.

¹² Giorgio Tomasi, *Delle guerre et rivolgenti del Regno d'Ungaria e della Transilvania, con successi d'altre parti*, Veneția, MDCXXI (1621), pp. 18—51, 92.

¹³ Biblioteca Acad. R.S.R., ms. spaniol 1; V. A. Urechea, *Manuscriptu despre Mihai Viteazul*, în „Informațiunile politice, literare și comerciale. Galați—București”, III, nr. 281 din 18 noiembrie 1871, p. 2; Eugen Denize, *România în cultura medievală spaniolă* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XXIII, 1, 1986, pp. 81—82.

¹⁴ V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602—1611)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. VI, 1927, p. 278.

¹⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 214, doc. CDXXXIV.

¹⁶ *Ibidem*, p. 217, doc. CDXLIII.

¹⁷ *Ibidem*, p. 218, doc. CDXLVI.

¹⁸ M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Aspects de la crise de la domination des Habsburgs en Transylvanie au début du XVII-e siècle*, în „Nouvelles études d'histoire”, Edit. Acad. R.S.R., București, 1980, pp. 117–118.

¹⁹ Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și epoca sa*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 12.

²⁰ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 221; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, pp. 297–298; Philippe Erlanger avec le concours d'Eric Neweklowsky, *L'empereur insolite. Radolphe II de Hasbourg (1552–1612)*, Paris, 1971, p. 204.

²¹ Știrea despre reconcilierea dintre Radu Șerban și turci a fost transmisă în Spania în februarie 1605, din Constantinopol, arătîndu-se și faptul că mulți prizonieri munteni au fost eliberați (Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 222, doc. CDLIV și CDLV). În martie același an, San Clemente arată că, datorită situației din Transilvania, Radu Șerban a fost obligat să se împace cu turcii (*Ibidem*, pp. 223–224, doc. CDLVIII).

²² N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXXIX; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 15.

²³ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 245, doc. DXIV și DXV.

²⁴ *Ibidem*, pp. 249–250, doc. DXXVII.

²⁵ *Ibidem*, p. 254, doc. DXXXIX.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ C. Rezachevici, *op. cit.*, pp. 17–18.

²⁸ Théophile Lavallé, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1855, p. 282.

²⁹ *Istoria României*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 131.

³⁰ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, București, 1937, pp. 6–7, 10–11, doc. 8 și 12; Tahsin Gemil, *Țările române în contextul politic internațional (1621–1672)*, București, Edit. Acad. R.S.R., 1979, p. 36.

³¹ *Elementa ad Fontium editiones*, XIX, *Documenta Polonica ex archivo generali Hispaniae in Simancas*, VI pars, editio Valerianus Meysztowicz, Romae, 1968, pp. 129–130, doc. 116.

³² *Ibidem*, pp. 131–132, doc. 117.

³³ *Ibidem*, pp. 133–134, doc. 118.

³⁴ Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relații politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI–XVIII*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1974, pp. 44–51; P. Cernovodeanu, *Un principe moldovean la curtea regelui Iacob I Stuart*, în „Magazin istoric”, IX, nr. 3 (96), martie 1975, pp. 21–24 și nr. 4(97), aprilie 1975, pp. 51–55.

³⁵ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 215, doc. CDXXXVIII.

³⁶ *Ibidem*, p. 252, doc. DXXXIV.

³⁷ *Ibidem*, pp. 224–225, doc. CDLXI; P. Cernovodeanu, *art. cit.*, p. 51.

³⁸ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 224, doc. CDLXI.

³⁹ *Ibidem*, pp. 225–226, doc. CDLXV; P. Cernovodeanu, *art. cit.*, p. 51.

⁴⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 227, doc. CDLXVIII.

⁴¹ A. Veress, *Carrillo Alfons jezuita — atya levelezése és iratai (1591–1618)* (Scrisorile și actele părintelui iezuit Alfonso Carrillo), în *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, vol. XXXII, Budapesta, 1906, pp. 620–621, doc. 543.

⁴² *Ibidem*, pp. 394–397, doc. 319.

⁴³ *Ibidem*, pp. 401–405, doc. 321–324.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 622, doc. 544.

⁴⁵ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 375, doc. CCCCVI; N. Iorga, *Studii și documente*, XX, p. 49 și XXIII, pp. 116–117.

⁴⁶ Momentul culminant al ofensivei diplomatice spaniole la Constantinopol l-a reprezentat misiunea lui Giovanni Battista Montalbano din 1625, care a propus Porții un tratat în cinci puncte, respins însă de dregătorii otomani (J. de Hammer, *Histoire de L'Empire ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours*, tome IX, Paris 1837, pp. 115–116).

⁴⁷ Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, pp. 221–222.

⁴⁸ I. Hudiță, *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-e siècle (1635–1683)*, Paris, 1927, p. 77; M. A. Mehmed, L. Demény, *Noi documente turcești privitoare la istoria Transilvaniei din secolul al XVII-lea*, în „Revista arhivelor”, XLVII, vol. XXXII, nr. 1, 1970, pp. 209–236 doc. 3–36; Petre Bunta, *Gabriel Behlen*, Edit. militară, București, 1981, p. 183.

⁴⁹ P. Bunta, *op. cit.*, pp. 185, 191.

⁵⁰ *Elementa ad Fontium editiones*, XIX, pp. 136–137, doc. 120.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 137–138, doc. 121.

⁵² Iată această clauză așa cum apare ea în tratatul de la Mikulov din ianuarie 1622 clauză care, așa cum am arătat, va reapare și în tratatele de la Viena și Bratislava, avînd aceeași esență, dar cu mici modificări de formă: „Et licet pax cum Turca, utrinque observanda sit,

quod si tamen ipse D. Princeps ad pacem hanc initam, aliqua confinia, et fines aliquos editio- nibus D. Principis sibi dari postularet, quod illi omnino denegabitur, et ob hoc contra eundem Principem bellum moverit, ex tunc sua M. tam suis, quam etiam S.R. Imperii, Catholici His- paniarum regis, aliorumque xtranorum Regum, et Principum viribus, ac auxiliis impetratis, D. Principi auxiliabitur tempestive, dummodo idem Princeps ea de re suam M. mature edo- ceat, sicut etiam hoc ipsum apud Principes, et Ordines Imperii, regemque Catholicum pro- movere, et de voluntate, auxiliisque eorum, D. Principem quantocius certificare, non inter- mittet". (Georgius Pray, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae coaevis documentis*, tomus, I, Pestini, 1816, p. 255, doc. XLV și p. 269, doc. XLVI și tomus II, Pestini, 1816, p. 16, doc. I).

⁵³ P. Bunta, *op. cit.*, p. 117.

⁵⁴ Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608—1665)*, traducere de G. Duzinchevici și E. Reus-Mirza, Edit. Acad. R.P.R., București, 1965, p. 64.

⁵⁵ Eugen Denize, *Relațiile comerciale româno-spaniole pînă la pacea de la Adrianopol (1829)* în „Revista de istorie”, XXXVII, 5, 1984, pp. 475—476; cf. P. Chaunu, *Séville et l'Atlantique (1504—1650)*, t. VIII₂, 2, Paris, 1959, pp. 971—972.

⁵⁶ Andrei Pippidi, *Imagini spaniole ale Transilvaniei: Lope de Vega și Duque de Estrada*, în *culegrea de studii Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, pp. 182—183.

⁵⁷ G. Kraus, *op. cit.*, p. 45.

⁵⁸ A. Pippidi, *art. cit.*, p. 182.

⁵⁹ I. Iudiță, *op. cit.*, p. 120.

⁶⁰ Eugene Pavlesco, *La participation de la Principauté de Transylvanie à la guerre de trente ans, devant l'opinion publique française de 1643—1645*, extras din „Arhiva”, vol. XXXVIII, 1938, p. 17.

⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, V, 2, p. 22, doc. XXXII; Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea, III (Mihail Radu) 1658—1659*, București, 1936, pp. 46—47.

⁶² Al. Ciorănescu, *Documente privilegiate la domnia lui Mihail Radu (1658—1659) culese mai cu seamă din arhivele Veneției*, București, 1934, p. 73, doc. LXXXIII.

⁶³ Ch. Gerin, *Louis XIV et le Saint Siege*, vol. I, Paris, 1894, p. 234 apud I. Iudiță, *op. cit.*, p. 186.

⁶⁴ I. Iudiță, *op. cit.*, pp. 381—382; Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîrșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, p. 110.

⁶⁵ Vezi în acest sens studiul nostru, *Relațiile lui Francisc al II-lea Rákóczi cu Spania* în „Revista de istorie”, XXXIX, 6, 1986, pp. 557—570.

LES RELATIONS ROUMANO-ESPAGNOLES DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE

Résumé

L'auteur met sur le tapis un problème nouveau pour l'historiographie roumaine, celui des relations roumano-espagnoles dans la première moitié du XVIIe siècle, problème destiné à compléter certains aspects de la poli- tique extérieure menée par les pays roumains dans la période envisagée.

Les relations roumano-espagnoles des XVe—XVIe siècles sont con- tinuées au cours du XVIIe, mais, en même temps, leur intensité diminue à cause des changements survenus dans l'ensemble des relations interna- tionales en Europe, notamment après le début de la guerre de trente ans. Cet événement mettra pratiquement fin à ces relations dans la seconde moitié du siècle; elles seront reprises à peine au début du siècle suivant, mais elles seront fondées sur la lutte commune contre les Hasbourg, tandis que, jusqu'alors, elles s'étaient caractérisées par la lutte antiottomane. Cependant, dans la nouvelle conjoncture, les intérêts sur lesquels ces rela- tions se fondaient étaient de nature différente: défensifs pour les pays roumains qui voulaient garder leurs liberté et indépendance; offensifs pour l'Espagne des Bourbon, qui voulait regagner les positions perdues en Méditerranée et surtout en Italie.

OCTAVIANUS ȘI RHOLES, GETARUM REX*

VASILE LICA

În cunoscuta relatare despre campania daco-bastarnă a lui M. Licinius Crassus din anul 29 î.e.n., Cassius Dio 51, 24, 6, arată că generalul roman a primit — împotriva bastarnilor — ajutorul lui Rholes „regele unor geți”. Mai departe, Cassius Dio 51, 24, 7, menționează că „Rholes, mergînd la Octavianus Caesar, a fost distins cu titlul de prieten și aliat al său, pentru ajutorul ce-l dăduse”¹.

Expresia φίλος και σύμμαχος αὐτοῦ a fost interpretată — fără excepție aproape — ca desemnînd calitatea de *amicus et socius populi Romani*, pe care Rholes a obținut-o cu acel prilej. Este poziția adoptată de O. Benndorf², V. Pârvan³, H. Dessan⁴, C. Patsch⁵, D. M. Pippidi⁶, R. Vulpe⁷, C. Daicoviciu⁸, M. Oppermann⁹ etc. Trebuie semnalat că A. von Premerstein¹⁰ și M. P. Charlesworth¹¹ consideră că regatul lui Rholes devine unul de tip clientelar, ultimul istoric adăugînd că Octavianus „conferă lui Rholes titlul de *socius et amicus*”¹².

Aici va fi analizată această expresie în care se pot găsi indicații utile asupra naturii relațiilor juridice ce s-au stabilit între Roma și geto-daci. Cu atît mai mult cu cît, deocamdată, este prima mențiune, necontrovertată, a unor asemenea raporturi între romani și dinastia geților și dacilor. Tocmai absența unei analize speciale a acestei expresii a determinat interpretarea grăbită și nu a permis o mai îndelungă zăbavă asupra consecințelor juridice — statutul real al lui Rholes — impietînd și asupra integrării momentului de la Corint¹³ în contextul general al politicii romane a frontierelor.

Pentru discuția de față nu este fără însemnătate reamintirea cîtorva lucruri bine cunoscute despre Cassius Dio^{13a}. Autorul *Istoriei Romane* a fost nu numai un mare cărturar, ci și un important demnitar imperial în vremea Severilor. Prin urmare, un bun cunoscător al magistraturilor, al instrumentelor și al terminologiei juridice, fapt ilustrat de frecvențele sale referiri la „uzanță”, la „datină”. Este semnificativă, în cadrul expunerii succesiunii fazelor procesului instaurării Principatului, preocuparea lui Cassius Dio pentru „amănunte” de genul schimbării numelui întemeietorului Imperiului. Mai concret, Cassius Dio este consecvent¹⁴ în utilizarea numelui de Caesar — Καῖσαρ — pînă cînd Octavianus va fi numit, în 16 ianuarie 27 î.e.n., Augustus¹⁵. Din acest moment, pentru Cassius Dio numai acesta va fi apelativul împăratului, fără a mai alterna cu cel de *Caesar* (Octavianus).

În aceste împrejurări, recitirea pasajului în dezbatere din Cassius Dio sugerează distanța dintre interpretarea tradițională și expresia φίλος και σύμμαχος αὐτοῦ, care se pretează la o altă lectură. Într-un cuvînt, Cassius Dio știa sigur că Rholes a avut, în a. 29 î.e.n., calitatea de *prieten și aliat al lui Octavianus* și nu de *amicus et socius populi Romani*.

Desigur că în timpul Republicii, cel care avea această calitate, ori de *amicus* sau numai de *socius*, nu o deținea decât ca urmare a unei hotărâri a Senatului și a poporului roman, prin urmare el devenea *amicus et socius populi Romani*. Evidența rezultată din acest principiu fundamental al dreptului roman coroborată cu absența unui context favorabil analizei au determinat, probabil, istoricii amintiți să-l considere pe Rhodes un prieten și aliat al poporului roman, pe temeiul că istoricul roman a comis o scăpare.

Și, totuși, Cassius Dio nu a greșit, ci a notat cu încă un exemplu particular — o realitate. Realitatea — eufemistic vorbind — a derogărilor constituționale din ultimul secol al Republicii, perioadă pe care Tacitus, Ann, 3, 28, o caracteriza : *non mos, non ius*. Având la dispoziție puteri extraordinare, conferite de Senat și de popor sau asumate — uneori voalat — prin forță¹⁶, Pompeius, Caesar, Antonius și Octavianus au încheiat multe acte prin care înregistrau un mare număr de regi barbari între socii, aliați, ai lor personali. Existența acestor socii este ilustrată în literatura ultimei jumătăți a sec. I î.e.n., care deploră — între altele — prezența aliaților barbari în războaiele civile¹⁷.

Același Cassius Dio, 53, 4, 1, relatează că Octavianus — în discursul său de renunțare la putere din 13 ianuarie 27 î.e.n., — declară : „armata îmi arată bunăvoință... am și bani, și aliați”. Iar în alt loc (53, 8, 1) : „având la dispoziție un număr nesfârșit de soldați minunați, cetățeni și aliați care în la mine” (subl. ns.)¹⁸.

Izvoarele antice — literare, epigrafice, numismatice — menționează și alți dinastați aflați în situația lui Rhodes, chiar după anul 27 î.e.n. Poate cel mai cunoscut exemplu — datorită contorsiunilor destinului său și, de aici, a sinuozității poziției politico-juridice față de Roma — este cel al regelui Herodes cel Mare al Iudeii¹⁹. Acest protejat al lui Antonius, pe care nu-l va însoți, însă, la Actium, se va prezenta lui Octavianus drept un adversar al Cleopatrei. Viitorul împărat — căruia i se înfățișează, în Rhodos, cu toate însemnele regale dar fără diademă — îl iartă pentru alianța cu Antonius și-i redă coroana. Flavius Iosephus, A.I. 15, 10, adaugă că Octavianus — printr-un decret, *δέγμα* (= *senatus consultum*?) — îi redă posesiunea regatului. Dincolo de controversele²⁰ născute de această afirmație a istoricului iudeu, rămâne faptul că o epigrafă²¹ menționează că Herodes a avut, sigur, calitatea de *φιλοκαίσαρ* (*amicus Caesaris*), dar nu o documentează, la fel de cert, și pe aceea de *φιλορῶμαιος* (*amicus populi Romani*). Sau dacă ultimul titlu i-a fost acordat de Octavianus înainte de a. 27 î.e.n., Senatul îl-a retras după această dată²².

Calitatea de *φιλοκαίσαρ* o au și mulți regi ai Bosforului după a. 27 î.e.n., dar asociată cu aceea de *φιλορῶμαιος*²³. Sint și dinastați care nu au avut decât titlul de *φιλοκαίσαρ*²⁴ sau nu-l afișează decât pe acesta²⁵. Foarte interesantă este legenda aversului unei monede de bronz emisă în 43 e.n. de către Herodes al Chaliys-ului, protejatul lui Claudius : ΒΑΣΙΛ. ΗΡΩΔΗΣ ΦΙΛΟΚΛΑΥΔΙΟΣ²⁶, ceea ce se poate citi : *φιλοκαίσαρ*.

Există, deci, destule dovezi pentru a arăta că situația în care s-a aflat Rhodes nu era cu totul insolită. Dar cel mai puternic argument este oferit de același Cassius Dio, 53, 25, 1. Aceasta notează că, în a. 26 î.e.n., „Polemon²⁷, regele Pontului, a fost trecut în lista²⁸ prietenilor și, poporului roman”²⁹. Dacă sfatul lui Rhodes ar fi fost identic cu cel al

lui Polemon, nu exista nici o explicație rezonabilă a absenței precizării din partea lui Cassius Dio, a înscrierii regelui get în *formula amicorum* așa cum se proceda pentru cel care obținea calitatea de *amicus et socius populi Romani*.

A obținut Rholes această din urmă calitate? În amintita ședință a Senatului din 13 ianuarie 27 î.e.n., Octavianus — în același discurs de renunțare la putere — declară „renunț la orice prerogative ale puterii și vi le încredințez fără nici un ceremonial — puterea armelor, justiția, provinciile, nu numai acelea pe care mi le-ați acordat, ci și acele provincii pe care eu însumi le-am dobândit ulterior pentru voi”³⁰.

În cuprinsul activității legislative ce a urmat acestui discurs, Senatul a emis și decretul privind repartizarea provinciilor între împărat și Senat. Relativ la chestiune, Cassius Dio 53, 12, 4, notează că „Această listă am prezentat-o astfel deoarece actualmente fiecare din provinciile citate este guvernată autonom, în vreme ce în vechime, și mult timp după aceea, două, sau chiar trei provincii, erau guvernate de una și aceeași persoană. N-am amintit nici de celelalte provincii cite au mai rămas, pentru că unele din ele au fost adăugate abia mai târziu la Statul roman, iar altele, deși pe atunci fuseseră deja supuse — nu aveau încă un statut de guvernare roman, ci se conduceau după propriile lor rînduiri sau erau încredințate unor monarhi oarecare (subl. ns.). Dintre acestea din urmă, cite după evenimentele menționate au ajuns sub dominația romană, au fost adjuocate împăratului”³¹. De aici, M. Lemosse trage concluzia că — în ce privește aliații — Senatul a confirmat în bloc toate hotărârile lui Octavianus³². Cum nu există nici o informație despre Rholes ulterioară a. 28 î.e.n., nu se poate trage nici o concluzie asupra evoluției statutului său în raport cu Imperiul sau cu Augustus.

Dacă statutul lui Rholes după a. 27 î.e.n. rămîne necunoscut, există destule date pe temeiul cărora se poate contura acest statut în a. 29—28 î.e.n.

Este un truism că în cursul războaielor civile, protagoniștii vieții politice romane au arătat o deosebită preocupare pentru regiunile balcano-dunărene, atît sub unghi strategic cît și pentru valoarea militară redutabilă a locuitorilor de aici³³. Nu este, deci, improbabil ca — regiunea fiind în zona atribuită lui Antonius — dinastii de aici să-i fi fost acestuia *amici et socii*. Sau pe aceștia, Octavianus „putea să-i trateze în învinși, chiar dacă nu făcuseră niciodată *delitio*, căci faptul de a-l fi înfruntat echivala, juridic, cu revolta contra puterii romane, el fiind singurul considerat a o exercita legitim”³⁴.

Determinat de perspectiva unei primejdioase vecinătăți cu bastarnii, în cazul așezării lor în regiune³⁵, sau, mai curînd, pentru a preveni o acțiune romană punitivă³⁶, Rholes vine în ajutorul lui Crassus cu un contingent suficient de puternic pentru a hotărî înfringerea bastarnilor, Drept pentru care — s-a văzut — Octavianus îi conferă titlul de φίλος και σύμμαχος αὐτοῦ. În anul următor (28. î.e.n.), Rholes solicită el ajutor — în circumstanțele cunoscute — pe care Crassus îl oferă (Cassius Dio 51, 26, 1).

Situația descrisă de Cassius Dio este tipică pentru cazul unui *rex socius*. Așa cum se știe, termenul *socius* este aplicat — în dreptul public

roman — ideii de concurs, sprijin militar, traducerea sa constantă în greacă fiind *σύμμαχος*; *reges socii* au dreptul, limitat, de a face război pe cont propriu ³⁷. Trebuie reamintită, de asemenea, similitudinea teoretică a regulilor privind pe simplii *socii* și *socii et amici*, de unde *formula amicorum* sau *formula sociorum* ³⁸. Relațiile Romei cu un *rex socius* se întemeiază, de regulă, pe următoarele elemente: împăratul roman îl recunoaște pe rege drept cel mai înalt stăpînitor al teritoriului sau îl repune în drepturi, asigurîndu-l astfel indirect, împotriva adversarului; regele încheie cu romanii o alianță defensivă și ofensivă prin care el este obligat să răspundă, la chemare, cu trupe și alte mijloace de luptă; regatul intră în domeniul economic, comercial, valutar și monetar roman; drepturile și îndatoririle romanilor în regat precum și ale supușilor regatului în teritoriul roman erau precis reglementate ³⁹.

Nu există motive care să indice că Rholes nu intra în acest model ⁴⁰. Prin urmare, regele get este un *rex socius* sau mai curînd un *rex amicus*, *et socius*. Fundamentul juridic al relațiilor sale cu Octavianus este, evident *deditio*, ceea ce poate părea surprinzător, cunoscută fiind duritatea condițiilor presupuse de acest statut. Nu este lipsit de importanță să prezentăm aprecierea unui cunoscător al problemei asupra evoluției acestui instrument al relațiilor internaționale. M. Lemosse — despre el este vorba — arată că, spre sfîrșitul Republicii și începutul Imperiului, *deditio* „nu mai este supunerea umiltoare a unui inamic ce se recunoaște învins; acesta își păstrează instituțiile și propria conducere; are libertate în afacerile politice în măsura compatibilității cu drepturile și interesele învingătorului, ca un aliat sau ca un federat; învinsul nu este nici anexat și nici guvernat ca o provincie”; la această epocă, Roma utilizează „*deditio* pentru a stabili legături cu popoare cărora le-a lăsat o libertate internă inimaginabilă în raport cu ceea ce se întîmpla cu cei care, în vremuri mai vechi, se aflau la discreția ei ⁴¹.

Așadar, sub acest unghi trebuie interpretată și relatarea mai sus citată a lui Cassius Dio 53, 12, 4, despre acele teritorii supuse Romei, dar guvernat după legile lor de către oarecari monarhi, în care trebuie inclus și „regatul” lui Rholes. Fără îndoială însă că la Corint nu s-a încheiat nici un *fedus*, iar Rholes nu a fost nici măcar înscris în *formula amicorum*, așa cum tot Cassius Dio 53, 25, 1 — am arătat mai sus — relatează că s-a întîmplat cu regele Pontului, Polemon.

În această situație — nefiind un *foederatus*, dar nici un *amicus et socius populi Romani* — care este adevăratul statut al lui Rholes? Așa cum însă din paginile anterioare am anticipat, Rholes era un *rex socius et amicus*, dar nu al poporului roman, ci al lui Octavianus. Sau, dacă vrem să-l încadrăm într-o categorie de aliați — „legalizată” la începutul Principatului — era un *amicus Caesaris*, în traducere greacă: *φιλοκαίσαρ*. Dacă a mai domnit și după 27 î.e.n., Rholes a purtat cu siguranță acest titlu.

Despre titlul acesta și acela — superior — de *φιλοκόμμιος* un ilustru savant spunea că cel puțin la început, erau conferite rar, pentru a le păstra valoarea. În același context, el preciza că „evident situația juridică a regatului nu se modifică, dar regele nu mai este un învins. El nu este totuși un aliat, un *foederatus*...; fundamentul juridic inițial rămîne adică *deditio*, dar regele beneficiază de o prietenie evident de invidiat,

care îi asigură — mult mai sigur dacă nu ar avea această calitate — bunăvoința și protecția Romei”⁴².

Prin urmare, acest *φιλοκαίσαρ* *avant la lettre* era între dinastii cu o situație privilegiată. De aceea, este aproape sigur că — după înfringerea bastarnilor — *Scythia Minor*, în întregul ei va intra în regatul lui Rholes⁴³, regulii get revenindu-i un rol important în acest sector al „unsichtbaren Grenzen des römischen Kaiserreiches” (E. Kornemann). Destinul ulterior al lui Rholes și al regatului rămâne însă necunoscut.

NOTE

* Comunicare prezentată la Sesiunea Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca ’ mai 1988.

¹ Cassius Dio, *Istoria Romană*, II, trad. și note de Adelina Piatkowski, București, 1977, 301. Cf. și *FHDR*, I, 675, unde însă, *Καῖσαρ* este tradus împărat, cind, acum, —29 i.e.n.— *Caesar* nu este decât o parte a numelui lui Octavianus, fostul triumvir, și din 13 ianuarie 27 i.e.n. abia, împărat iar din 16 ianuarie 27 i.e.n. *Augustus* (καὶ ὁ τε Ῥώλης πρὸς τὸν Καίσαρα ἑλλάνων φίλος τε ἐπὶ τοῦτο καὶ σύμμαχος αὐτοῦ ἐνομίσθη).

² O. Benndorf, *JÖAI*, I, 1898, 131.

³ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, 88.

⁴ H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, I, Berlin, 1924, 393.

⁵ C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa. V.1. Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanubien*, Viena, 1932, 73, 77.

⁶ D. M. Pippidi, *DID*, I, 292.

⁷ R. Vulpe, *IAD*, 102 : „Rholes reconnut l’authorité romaine en qualité d’amicus et de *so cius*”; idem, *DID*, II, 33.

⁸ C. Daicoviciu, *Dacica*, Cluj, 1969, 136.

⁹ M. Oppermann, *Thraker zwischen Karpatenbogen u. Agais*, Berlin, 1984, 177.

¹⁰ A. von Premerstein, *JÖAI*, I, 1898 (Beiblatt), 178.

¹¹ M. P. Charlesworth, *CAH*, X, 1934, 117–118.

¹² La fel, N. A. Mașkin, *Principatul lui Augustus*, București, 1954, 453.

¹³ Unde a avut loc întâlnirea dintre Octavianus — în drum din Asia către Italia — și Rholes. Cf. A. von Premerstein, *loc. cit.*, 178; M. P. Charlesworth, *loc. cit.*, 118, crede că întâlnirea a avut loc „perhaps in the late spring”.

^{13a} E. Schwartz, *RE*, III, (1899) 1684–1772; K. Stiewe, *Der Kleine Pauly*, I, München, 1979, 1076–1077 (*dKP*) etc.

¹⁴ Cece ce nu se observă, e.g., și la Titus Livius, *Per.* 138; *Per.* 139.

¹⁵ Pentru semnificația numelui, cf. N. A. Mașkin, *op. cit.*, 316–317; H. Bengtson, *Grundriss der römischen Geschichte*, München, 1967, 254, unde sînt prezentate și ipotezele mai vechi și mai noi.

¹⁶ Pentru detalii, izvoare antice și istoriografie, L. Homo, *Le Haut — Empire*, Paris, 1941, 1–17, 45 și urm.; H. Bengtson, *op. cit.*, 178–266; J. Bleicken, *Geschichte der römischen Republik*², München–Vienna, 1982, 63–95; 156–195; W. Dahlheim, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, München, 1984, 1–13, 180 etc. Sugestivă este aprecierea lui H. Bengtson, *op. cit.*, 243 : „Antonius hatte sich im Orient eine eigene Machtstellung aufgebaut, er war zum ungekrönten König des ganzen Ostens aufgestiegen, an seinem Hof antichambrierten zahlreiche Vasallenkönige”.

¹⁷ Cf. P. Jal, *Latomus*, XXI, 1962, 29 urm. : M. Lemosse, *Le régime des relations internationales dans le Haut-Empire*, Paris, 1967, 74.

¹⁸ Traducerea Adelina Piatkowski, *loc. cit.*, II, 358, 361.

¹⁹ Flavius Iosephus, *A.I.* 15, 6 : 15, 10; idem *B.I.* 1, 20, 3; Plutarh, *Ant.*, 71; Cassius Dio 39, 22, 5; 54, 9, 2; 59, 8, 2; W. Otto, VIII, *RE*, 918 urm.; idem, *Herodes*, Stuttgart, 1913, 31 urm.; C. Colpe *dKP*, II, 1090–1092, s.v. *Herodes*, nr. 1; N. A. Mașkin, *op. cit.*, 462; H. Bengtson, *op. cit.*, 243. Detaliată și relevantă pentru prezenta dezbatere este expunerea lui M. Lemosse, *op. cit.*, 35–37, 75, n. 153.

²⁰ Pentru toată discuția, M. Lemosse, *op. cit.*, 35–37.

²¹ *IG*, I, 550 = Dittenberger, *OGIS*, I, 414.

²² Așa cum presupune M. Lemosse, *op. cit.*, 75, n. 153.

²² Lattşev, *IOSPE*, II, 30; II, 36; E. Mary Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Gaius, Claudius and Nero*, Cambridge, 1967, 61—62, nr. 203b—204; N. A. Maşkin, *op. cit.*, 466—468 cu discuţia problemei dar, uncori, cu observaţii neinspirate.

²⁴ E. Mary Smallwood, *op. cit.*, 62, nr. 209.

²⁵ *Ibidem*, 63, nr. 211 b.

²⁶ *Ibidem*, nr. 210.

²⁷ Cf. H. Bengtson, *op. cit.*, 270; H. Volkmann, *dKP*, IV, München, 1979, 970, nr. 1.

²⁸ Despre această listă oficială — *formula amicorum, formula sociorum* (τό τῶν φίλων διαβαγγμα) — cf. Th. Mommsen, *Droit public romain*³, VI: 2, ed. fr. P. F. Girard, Paris, 1887, 210.

²⁹ Traducere Adelina Piatkowski, *op. cit.*, II, 380.

³⁰ Cassius Dio 53, 4, 2; 53, 9, 2. Traducere, *ibidem*, 358, 363.

³¹ Traducere, *ibidem*, 366.

³² M. Lemosse, *op. cit.*, 35—37, unde discută poziţia lui Herodes şi reglementarea ei de către Senat.

³³ Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea romană. Sec. I—III c.n.*, Bucureşti, 1977, 16 urm., pentru o expunere densă a datelor, cu discuţie pertinentă a istoriografiei antice şi moderne şi sugestii fertile.

³⁴ M. Lemosse, *op. cit.*, 30—31.

³⁵ Cum presupunea V. Pârvan, *op. cit.*, 88.

³⁶ Aşa cum a procedat, cu puţin înainte, Herodes al Iudeii, „scenariul” putînd fi identic (*supra* n. 19).

³⁷ Th. Mommsen, *op. cit.*, VI, 2, 285—286.

³⁸ *Ibidem*, 210; H. Volkmann, *dKP*, V, 1979, 246, *s.v. socii*.

³⁹ M. Hofmann, *Altertum*, V, 1959, 154.

⁴⁰ Cf. Al. Suceveanu, *op. cit.*, 18, pentru problemele organizării „preprovinciale” a dominaţiei romane la Dunăre.

⁴¹ M. Lemosse, *op. cit.*, 25—26.

⁴² *Ibidem*, 66—67.

⁴³ A. von Premerstein, *loc. cit.*, 178; V. Pârvan, *op. cit.*, 88.

⁴⁴ E. Kornemann, *Staaten, Völker, Männer*, Leipzig, 1934, 96.

OCTAVIANUS UND RHOLES, GETARUM REX

Zusammenfassung

In seinem Bericht über den dakisch-bastarnischen Feldzug von M. Licinius Crassus erwähnt Cassius Dio, 51, 24, 7, daß der mit den Römern mitwirkende *Rholes* infolge eines Treffens mit Octavianus zu φίλος και σύμμαχος αὐτοῦ geworden ist. Daraus wurde gefolgert, *Rholes* habe den Titel von *amicus et socius populi Romani* erhalten.

Tatsächlich aber zeigen der Passus selbst und die verfassungsmäßige Stellung von Octavianus im Jahre 29 v.u.Z., daß *Rholes* nur ein persönlicher Freund und Bundesgenosse des Octavianus war. Anders gesagt war *Rholes* in der Terminologie des Prinzipats (in griechischer Übersetzung) bloß ein φιλοκαίσαρ, jedoch kein φιλορώμαιοσ, wie viele der Machthaber rings um das Kaiserreich (vgl. E. Mary Smallwood, *Documents*... usw.).

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ȘI NEGUSTORII DIN TRANSILVANIA

PAUL BINDER

Domnia lui Constantin Brâncoveanu în Țara Românească a coincis cu încercările autorităților habsburgice din Transilvania de a obliga pe români la unirea cu biserica Romei. În această situație grea, ortodoxismul transilvănean a primit lot sprijinul din partea domnului român. Principatul susținător intern al ortodoxismului în provincia de peste Carpați l-a constituit burghezia comercială română în formare, în special negustorii români și greci (printre care mulți macedoromâni). Negustorii ortodoși, mai ales membrii companiilor comerciale din Sibiu și Brașov, nu numai că dețineau principatul capital, dar arendând venitul vămile și a comerțului cu sare, au controlat veniturile financiare ale principatului, ajuns, după 1690 sub stăpânirea Habsburgilor.

Principalul exponent al capitalului financiar din Transilvania anilor 1680—1705 a fost *Pater Ianoș* (grecește *Papaiani*) judele companiei grecești din Sibiu. Acomodându-se situației constituționale date, el a obținut în 1672 indigenatul ardelean și titlul de nobil, intrând astfel în rîndul națiunilor privilegiate, fără să renunțe însă la religia ortodoxă. Personalitatea lui Pater Ianoș este cunoscută istoriografiei românești¹, fiind menționată și de istoricul maghiar Árpád Bitay, prietenul lui Nicolae Iorga².

Activitatea comercială a lui Pater Ianoș este menționată în numeroase izvoare ardelen. Numele lui apare în socoteliile făgărășene a principesei Ana Bornemisza (soția lui Mihai Apafi) — încă din anul 1666³, precum și în actele lui Petru Alinzi, prefectul bunurilor fiscale princiare din Transilvania⁴.

Pater Ianoș, care în 1685 este menționat și ca arendașul Portușului — adică a portului de sare de lângă Alba Iulia — făcea comerț cu stoffe fine, inclusiv cu cele din Anglia⁵. În 1673 comandantul dragomanilor (adică a soldaților mercenari din Țara Românească) a cumpărat postav verde de la Pater Ianoș⁶.

Deoarece în studiile citate se prezintă pe larg activitatea comercială a lui Pater Ianoș, în cele ce urmează dorim ea pe scurt să relevăm și aspectele politice ale activității comerciale ale companiilor grecești. Deși burghezia săscască era îngrijorată față de consolidarea economică a negustorilor de proveniență transcarpatică și balcanică, nobilimea în general sprijinea pe a cesți reprezentanți ai capitalismului incipient. Sub principele Apafi membrii companiei comerciale grecești din Sibiu primesc dreptul de a arenda vămile, porturile și oenel de sare. Dieta transilvăneană la 10 sept. 1672 ridică — după cum am amintit — la rangul de nobil pe Pater Ianoș stabilit la Sebeș-Alba, însă este obligat să-și aducă în Ardeal soția și copiii. Spre sfîrșitul domniei lui Apafi se iese o luptă între Pater Ianoș și o parte a nobilimii maghiare interesată în activitatea comercială, care sub conducerea lui Nicolae Bethlen dorește să înființeze o nouă companie comercială — Compania Orientală. Conducătorul companiei grecești din Sibiu, Pater Ianoș a dorit să împiedice crearea acestei noi societăți comerciale. Desigur că nici Bethlen nu se lasa intimidat, pentru un timp este arestat și Pater Ianoș arestat. Pînă la urmă membrii consiliului de conducere a principatului — nobilii Gheorghe Bánffi, Ladislau Székely, Mihai Teleki, Ștefan Apor și Clement Mikes cer și obțin eliberarea lui Pater. În această perioadă oenel de sare au fost arendate de comerciantul „sîrb” Gheorghe Szegedi și de „grecul” Pater Ianoș. Observînd unele nereguli în exploatarea oenelor, o parte a nobilimii obține din nou arestarea lui Pater. Însă cei mai bogăți aristocrați ardeleni (Mihai Teleki, Grigore Bethlen, Ladislau Székely, Gheorghe Bánffi, Ștefan Apor) și încă 13 nobili intervin din nou cerînd și obținînd eliberarea lui Pater, cu argumentul, că după arestarea lui au scăzut veniturile oenelor⁷.

Începînd din deceniul al 7-lea Pater Ianoș devine proprietar de casă la Alba Iulia și curatorul mitropoliei ortodoxe din capitala principatului transilvan. Cînd mitropolitul ortodox Sava Brancovici a fost chemat în fața instanței princiare (formată din episcopul reformat Mihai

Tofeus, protonotarul Petru Alvinczi din Vurpăr, Ioan Veresmarti preotul reformat din Benie și protopopul român calvinist Ioan Zoba din Vinț) el a fost apărut de fratele lui, Gheorghe Brancovici și de negustorul ortodox Pater Ianoș⁸.

La 10 iunie 1680 „nobilul domn Pater Ianoș din Bălgrad” arendează furnalul de fier din Ciuc și oficiul tricesimal din pasul, Ghimes⁹. Conționarul Sigismund Szaniszló din Turda la 9 mai 1689 nota în jurnalul său că inapoiindu-se din Păgăraș a fost adăpostit la Peter Ianoș din Alba Iulia; de la bogatul negustor, el a cumpărat, postav¹⁰. Din 30 aprilie 1683 s-a păstrat textul de arendare a lui Pater Ianoș și Gheorghe Szegedi pentru ocele de sare, vama de la Oarda și a porturilor de sare de la Alba Iulia și Deva. Conform textului cei doi comercianți ortodocși arendau ocele de sare de la Ocna Sibiului, Turda, Cojocna, Sic și Ocna Dejului pentru 38 000 de taleri imperiali¹¹.

În deceniul 8 al secolului al XVII-lea în izvoarele istorice apar și fiii (sau nepoții) lui Pater Ianoș. Din 1681 s-a păstrat scrisoarea în limba română a lui „Istratie, nepotul lui Patri Ianaș de Belgrad către Mihai Gonoș”¹², iar din 1685 avem publicată mărturia lui Christophorus Pater de 40 de ani, raționist (funcționar) la portul de sare de la Oarda¹³.

În ultimul deceniu al principatului autohton, Pater Ianoș, deci un comerciant ortodox a devenit cel mai bogat om din Transilvania. Când în anul 1685 autoritățile n-au reușit să aduce impozitul ce urma să fie plătit turcilor, deputațiunea l-a convocat pe Pater ordonându-i ca în zece zile să facă rost de bani, în caz contrar urmînd a fi arestat. Deputațiunea l-a reținut pe Pater, însă prezentînd chezași, el a fost eliberat¹⁴.

Pe lângă activitatea comercială și de abondare, Pater Ianoș a început să investească capitalul său și în proprietăți funciare feudale. În 1682 el era arendatorul muntelui Șureanu situat pe domeniul cetății Hunedoara¹⁵. Conform conscripției Scaunului Arieș din anul 1694, conaech nobiliar din satul Cornești (Șinfalău) se află în proprietatea lui Pater Ianoș¹⁶. Tot el era proprietarul prediului Petea (Petendorf) din scaunul Medias; situat între Copșa Mare și Biertan. Aici în 1698 au fost consemnați 17 iobagi rîmîni și 11 iobagi sași, toți subordonați lui Pater Ianoș¹⁷. Probabil la acești supuși se referă conscripțiunile din Alba Iulia, cînd în 1698 Universitatea Săsească cere să reducă din impozitele iobagiilor săi¹⁸.

Deși instalat definitiv în Transilvania, Pater Ianoș avea strîns relații cu Țara Românească, cu voievozii acestei țări. El și-a păstrat moșia „Porșani, ot sud Arșes” iar pe munții din nordul Țării Românești pășteau oile bogatului negustor din Bălgrad: Șerban Cantacuzino, dar mai ales Constantin Brâncoveanu se considera prieten cu acest fruntaș al ortodoxismului din Transilvania. Cînd episcopul Atanasie acceptă unirea cu biserica Romei, marele negustor Pater Ianoș într-o scrisoare îi face reproșuri grave, pentru încălcarea jurămintelor sale și părăsirea credinței: „Iară legea, au rea avem sau bună, nemica nu vom mișca, nici avem a primi mai mult, pînă nu va fi cu voia și a tuturor mireanilor, nu numai a popilor. Iar de primești sfinția-ța, și copii, numai voi să fiți, iar noi nu vom fi... Noi pentru nemîșugul popilor n-am primi mai mult de ce avem dat, am au trăit pînă-acum, trăiașă”¹⁹.

La începutul secolului al XVIII-lea fiii și ginereii lui Pater Ianoș continuă lupta pentru menținerea ortodoxiei. Fiul lui, *Nicolae Pater* a locuit la Brașov, a fost raționist la oficiul vama l din oraș²⁰, fiind — după spusele eronicarului Mihai Cserei — „creatura tezaurierului Ștefan Apor”. Cînd Oltenia devine temporar în 1717 o provincie habsburgică, Nicolaus Pater a fost numit membru în consiliul de administrație a provinciei. Amintirea lui — nu prea bună — se păstra la Brașov pînă prin anii 1733²¹. Numele lui mai apare și în corespondența dintre anii 1711—1717 ce o purta memorialistul transilvănean Petru Apor cu soțul contesei Agnes Kálnokii, Bartolomeo Ferrati, medicul lui Constantin Brâncoveanu²².

Fratele lui Nicolae, *Paul Pater* trece la catolicism și în această calitate reușește să devină cetățean al orașului Cluj. Între anii 1723—1736 a fost ales adeseori din partea catolicilor ca jude prim și jude regal²³. Cînd în anul 1734 s-a întocmit descrierea Clujului conducerea magistratului a ținut ca această lucrare să fie o operă de colaborare a intelectualilor reformați, unitarieni și catolici, deoarece conducerea orașului se găsea alternativ în mina unor funcționari aleși din diferite confesiuni. Din partea catolicilor ca autor a acestei descrieri a fost desemnat Paul Pater²⁴. În lista lui Petru Apor despre dragătorii Transilvaniei nu lipsește nici „judele prim al Clujului, Paul Pater”²⁵.

Acest Paul Pater „civitatis Clujopolis senator et deputatus” se considera membru al comunității românești unite din Transilvania. Cu ocazia sinodului din 1732 a confesiunii greco-catolice, pe lângă alți nobili romîni din Transilvania (Josephus Boer de Nagy Beriovi suae maj, sacratissimae rationum fiscalium în Transylvania exactor et regalista, Vojlai Sorban Gabor districtus Fogoras juratus assessor et deputatus) și Paul Pater a fost unul din notarii sinodali²⁶.

Curia nobiliară a lui Pater Ianoș din Cornești (Scaunul Arieșului) a fost moștenită de ginerele său, Tadol alias Ladislau Dindar, unul din secretarii lui Constantin Brâncoveanu și emisarul l său pe lângă autoritățile imperiale din Sibiu și de la Curtea din Viena. În conscripția scaunului l

Arieș din anul 1711 printre „domni și nobili”¹ va fi trecută și casa „domnului Ladislau Dindar”²⁷.

În literatura despre epoca lui Brâncoveanu găsim numeroase date despre secretarul domnesc Dindar. În timpul unirii cu biserica Romei L. Th. Dindar a fost trimis la Brașov unde se ocupa cu corespondența secretă dintre Brâncoveanu și împăratul Leopold²⁸. În această perioadă Dindar și socrul său Pater Ianoș — desigur cu știința și aprobarea lui Brâncoveanu — luptau împreună pentru cauza ortodoxismului românesc din Transilvania. În jurnalul lui Ștefan Weselényi, editat recent, este menționat deseori Teodor Dindar, rezidentul lui Brâncoveanu în Transilvania: De ex (26 martie 1704) „Azi am scris în problema cailor domnului Ștefan Gyulai care locuiește în Țara Românească; scrisoarea a fost trimisă la Golești prin Todor Dindar”. (La 4 aprilie): „Azi rezidentul voievodului, Dindar, a trimis scrisoarea fiului voievodului în care răspunde lui Ștefan Gyulai... (La 3 iulie) Dindar plecând astăzi am trimis cu el slugilor mele [din Țara Românească] 16 zloți românești, drept simbrie pe lunile iulie și august (12 februarie 1705). Astăzi seara a sosit la Sibiu Todor Dindar și azi a venit în audiență la domnul meu [Gheorghe Bánffy guvernatorul Transilvaniei] cu care ocazie a prezentat scrisorile voievodului” [Constantin Brâncoveanu]²⁹.

Dupăuciderea lui Constantin Brâncoveanu, Teodor Ladislau Dindar rămâne definitiv în Transilvania. Familia lui a locuit în continuare la Cornești în scaunul Arieșului. Conform tradiției familiale strămoșul nobililor Dindar de Tindaris și Alba Iulia a venit în Transilvania ca secretar al lui Mihai Viteazul apoi în secolul al XVIII-lea membrii familiei au obținut titlu de cavalier al Sf. Imperiu³⁰. Probabil fiul lui Teodor a fost acel Ștefan Dindar, care în anul 1744 a funcționat ca delegat al Scaunului secuiesc Arieș iar în 1745 ca secretar al Scaunului. În perioada 1778—1795 David Dindar a fost jude regal al aceleiași Scaun. În anii 1860 Alexiu Dindar din Poian (azi înglobat municipiului Turda) mai păstra un buciurn sculptat din fildeș, care conform tradiției a fost adus de strămoșii familiei din Grecia³¹. Anton Dindar a fost ultimul jude regal al Scaunului Arieș (1834—1849). Pînă în secolul al XIX-lea familia Dindar s-a integrat total, atît social cît și etnic, nobilimii transilvănene. Astfel de ex. Barbara Dindar devine soția lui Ludovic Zeyk decedat în 1898³², nobil de origine românească din Hunedoara.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu în Țara Românească corespunde cu activitatea cea mai fecundă a comercianților circociși (români și greci) din Transilvania. În ultimul deceniu al secolului al XVII-lea cele mai importante venituri de stat ale principatului recent intrat în sfera de influență a Imperiului habsburgic erau concentrate în mîna conducătorilor Companiei comerciale „grecești” din Sibiu. În această perioadă biserica ortodoxă română din Transilvania era sprijinită atît de această burghezie ortodoxă, cît și de domnul Țării Românești. La începutul secolului al XVIII-lea situația se schimbă: fiul lui Pater Ianoș sprijinitor al ortodoxiei, Paul Pater devine un membru de bază a bisericii unite. După moartea lui Brâncoveanu, secretarul său Ladislau Teodor Dindar se căsătorește cu fiica lui Pater Ianoș și se așază în Transilvania, urmașii săi putînd fi urmăriți în rîndul nobililor din scaunul Arieș pînă la 1849.

NOTE

¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, București, 1906, p. VII—VIII; *Istoria României III* București, 1964, p. 109; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum* București, 1967, p. 131; Eugen Pavlescu, *Regimul negustorilor străini din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Studii, Revistă de istorie, 26, 1973, nr. 2, p. 283; Lidia Demény, *Regimul tricesimelor și punctele vamale din Transilvania în perioada principatului autonom* în „Studii și Materiale de Istorie Medie” VII/1974, p. 207—222.

² „Erdélyi Irodalmi Szemle”, 1928, p. 119—120.

³ „Történelmi Társ”, 1892, p. 745.

⁴ *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. II (1651—1680), editate de Acad. D. Prodan, București, 1976, p. 533.

⁵ Szabó T. Attila, *Erdély magyar szótörténeti tár* (Dicționarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania) vol. I, București, 1975, p. 333 (1683: Pater Ianoș az adosságban Mium szin Angliai postztott adott); p. 1179 (1685: Páter János portusi árendátornak adminisztrált... cikkiny aranyakat, 600).

⁶ Idem (*op. cit.*) vol. II București, 1974, p. 484.

⁷ Lidia Demény în „Studii” 26, 1977, nr. 2 p. 283—297.

⁸ Pavel Binder, *Membrii familiei Pater din Transilvania, sprijinitori ai ortodoxiei și factori de unitate națională*, în „Mitropolia Ardealului” 24, 1979 nr. 4–6 (apr.–iunie) p. 347–352; Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, ediție critică de Damaschin Mioc și Marieta Adam-Chiper. București, 1987 p. 8.

⁹ Pataki József, *A esiki vashámor a XVII század második felében* (Furnalul de fier din Ciuc în a doua jumătate a sec. al XVII-lea) Miercurea Ciuc, 1971, p. 67–70.

¹⁰ „Történelmi Tár”, 1889 p. 231.

¹¹ *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, Budapesta, vol. XVIII p. 113–120, 232–233 (Maijos MCRT).

¹² Nicolae Iorga, *Documente Hurmuzaki*, XV/2, p. 1393.

¹³ MCRT XVIII p. 288.

¹⁴ Trócsányi Zsolt, *Erdély központi kormányzata* (Guvernul centralizat al Transilvaniei), Budapesta, 1979, p. 154.

¹⁵ Ștefan Meșes, *Din trecutul satelor și munților cetății Hunedoara în Omagiul lui Ion Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani*. București, 1913.

¹⁶ *Székely Oktenéltár* (Diplomatariul secuiesc) vol. IV. Cluj, 1895 p. 333–340.

¹⁷ Heinrich Sigmund, *Deutsche Dämmerung in Siebenbürgen*, Hermaunstadt, 1931, p. 77.

¹⁸ Ion Lupaș, *Documente istorice transilvănene*, vol. I. (1599–1695) Cluj, 1940, p. 468–471.

¹⁹ Alexandru Lapedatu, *Pater Ianoș*, în *Prinosul lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 304–309.

²⁰ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*. Kronstadt, 1915, vol. VI, p. 365 (1716; Die 25. heben unsere Ratzen den Pater Miklós in Compolung auf), vol. VII p. 38, 124; vol. VII. p. 462, 572, 590; Nicolae Iorga, *Documente Hurmuzaki* XV/2 p. 1478, 1574, 1556.

²¹ Johann Filstich, *Tentamen Historiae Valachiae. Încercare de istorie românească*. București, 1979, p. 242–243.

²² Apor Péter, *Verses művei és levelezése* (Opere poetice și corespondența) II Budapesta, 1903 p. 41–43, 73–74.

²³ Binder Pál, *Közös múltunk* (Trecutul nostru comun) București, 1982, p. 211–212.

²⁴ Pataki Gyergyai, Füzéri, Péter, *Kolozsvári teirása 1731 – böl.* (Descrierea Clujului din anul 1734) Edit. Márkos Albert, Cluj, 1944.

²⁵ Apor, *op. cit.*, p. 236.

²⁶ Augustin Bunca, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728–1751)* Blaj, 1900 p. 10.

²⁷ *Genealogiai Füzetek*, Cluj, 1907, p. 104.

²⁸ Gheorghe Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. I Sibiu, 1889, p. 172–173, 181.

²⁹ Wesselényi István, *Sanyaru világ. Napló 1705–1708* (Jurnal din 1707–1708) Edit. Magyarai András, București, 1983, p. 72, 73, 124, 351.

³⁰ Nagy Iván, *Magyarország Családai* (Familile nobile din Ungaria) vol. IV, Pesta, 1958, p. 315–316.

³¹ Orbán Balázs, *Székelyföld teirása* (Descrierea Secuimii), vol. V, Pest, 1873, p. 14–15, 152.

³² Kővári László, *Erdély nevezetesebb családai* (Familile importante ale Transilvaniei), Kolozsvári, 1854, p. 248.

O CARTE CU PECETEA LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECHII CENTRALE UNIVERSITARE DIN BUCUREȘTI

DORU BĂDĂRĂ

Anul acesta se împlinesc 300 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Constantin Brâncoveanu, domnul de numele căruia se leagă, nu numai amintirea unei subtile politici de echilibru și valorificare a tuturor conjuncturilor internaționale în favoarea salvării, intereselor românești, ci și, mai ales, o perioadă de excepțională înflorire a culturii și artei noastre, ajunsă în acest moment în faza realizării unor sinteze ce vor înscena apariția unui stil original contribuție românească la îmbogățirea patrimoniului artistic universal.

În astfel de ocazii se acordă o atenție sporită din partea celor mai diverse categorii de cercetători evenimentului aniversat, se valorifică ultimile descoperiri documentare sau se abordează din unghiuri noi cele mai vechi, totul concurând spre o mai bună și mai completă cunoaștere a momentului, spre deslușirea cât mai clară a semnificațiilor sale.

Constantin Brâncoveanu, generos ctitor de așezăminte monahale, a acordat o atenție deosebită celui de la Hurez, menit în intenția sa să devină loc de veșnică odihnă pentru el și urmașii săi. Dar nu numai la frumusețea construcției, la împodobirea sa sau la asigurarea unor venituri bogate s-a gândit domnul ei și la „prea înțeleaptă îmbelșugare” a sufletelor pe care o bibliotecă o poate asigura așa după cum glăsuște inscripția grecească de „pe una din ușile caselor egumenești”¹ unde a funcționat la un moment dat această bibliotecă.

Rodnicia gândului domnesc este incontestabilă, de aici de la Hurez cu a sa bibliotecă se vor ridica Lavrentie și Rafail, diorthositori ai cărților românești imprimate la Râmnic sau se va impune în viața culturală contemporană arhimandritul Ioan, ispravnic la construcția ansamblului mănăstiresc trecut în rindul ctitorilor, prin a cărui osteneală se va tipări la Râmnic în 1706² una din primele cărți ieșite de sub teacurile acestui centru tipografic. În climatul spiritual hurezean se va edifica o înaltă concepție despre importanța cărții și a bibliotecii care se va face remarcată la egumenii și monahii având Hurezu de postrig. Astfel episcopul Climent dăruiește mănăstirii 6 cărți românești³ iar egumenul Dionisie Bălăeșcu va nota pe un frumos liturghier greco-român scris de „Kir Kliment ieromonahul Grădișteanu”, care s-a călugărit la Hurez, și pe care el îl va cumpăra de la popa Cosma din mănăstirea Cotroceni „am dăruit-o sfintei mână. Hurez ca să se afle la bibliotichie”⁴ (s.n.) pe când Rafail diorthositorul, ajuns egumen al mănăstirii, îi va lăsa moștenire o impresionantă colecție de cărți și manuscrise⁵. Aceste cărți, adunate într-o valoroasă bibliotecă prin generozitatea ctitorului al cărui exemplu a găsit un larg ecou, după cum am arătat, au fost consultațe nu numai în bibliotecă ci erau cerute și în afara ei cum este cazul cu *Iliada* împrumutată în 1821 la mănăstirea Bistrița⁶, sau operele lui Georgius Syncellus și Hesiod împrumutate, în același an, unui Iosif care avea „mare nevoie de acești scriitori”⁷; chiar învățațul episcop Iosif al Argeșului solicită o „Filonichie au avut un Athanasie Moldovean(ă) cu răpt(ă)toșă)t(ă)l star(ă)ț Paisie de la Siatagora”⁸. Sînt fapte ce contrazic ideea că Hurezu nu a fost „un centru în viața de cultură a țării și a neamului”⁹, ele demonstrează că și această bibliotecă, care a funcționat la Hurez de la sfîrșitul sec. XVII pînă la jumătatea sec. XIX, a fost o instituție vie, ce a stîrnit interesul contemporanilor, cu beneficiari ai căror interese au determinat creșterea fondului de carte pînă în deceniul al doilea al sec. XIX¹⁰, situînd această ctitorie brîncovenească în poziția unui focar cultural activ în raport cu cerințele epocii.

Printre lucrările care ni s-au păstrat din această atît de importantă bibliotecă este și un exemplar al Bibliei apărute la București în 1688, aflat actualmente în colecțiile Bibliotecii Facultății de Filologie, Secția de Limba și Literatură Română din cadrul Bibliotecii Centrale Universitare București¹¹. Această operă fundamentală a culturii noastre, de la a cărei apariție se vor împlini în luna septembrie a acestui an trei secole, adevărat summum al activității intelectuale românești din sec. XVII, realizare de excepție a unor meșteri tipografi și gravori

reputa¹², se găsea în biblioteca mănăstirii Hurez în trei exemplare, așa după cum rezultă din lista cărților „rumânești” aflată în *Catastihul de avuturile sfintei mănăstiri Hurezii din sud Valcea*. . . încheiat la 21 mai 1791¹³. Exemplarul în discuție * este marcat cu pecetea mică în tuș negru a lui Constantin Brâncoveanu aplicată la p. 1 și p. 932¹⁴. Pecetea circulară are în centru, închisă în scut, pasărea heraldică a Țării Românești, contornată cu aripile deschise și zborul în jos având o cruce în cioc, este flancată în dreapta de un soarec iar în senestra de luna c-ai-nou, are înscris în terasă anul 1691, deasupra scutului se află coroana principilor imperiali și inițialele K.E., iar sub scut inițialele B.B., totul înconjurat de o eleganță cunună de lauri. Se pare că cu această pecete mică erau marcate cărțile oferite de citor mănăstirii căci într-un act din 27 aprilie 1747 episcopul Climent de Rîmnic, judecînd un proces între starețul Dionisie Bălăcescu și preotul Ion din satul Hurez, care își însușise din cărțile bibliotecii mănăstirești, afirmă că acesta „au fost ruptă și pecetia citorului, Măriei Sale Constantinu-Vodă Brâncoveanul”¹⁵. Pe volum se află înscrisă explicit apartenența sa la patrimoniul mănăstirii Hurez; astfel de la f. <3> la f. <4> stă scris „Dintru ale sfintei mănăstirii Hurezi”, de la p. 1 la p. 2 avem însemnarea „Această sfință Biblie este a sfintei mănăstiri Hurezi” pentru ea pe p. 929 933 să fie notat „Această sfință și dumnezeiască carte ce se chiamă Biblie este a sfintei și dumnezeiești mănăstiri Hurezi”; toate aceste însemnări sînt făcute de aceeași persoană cu cerneală neagră. Dacă asupra autorului însemnărilor nu putem formula, în această fază a cercetărilor, o ipoteză, în ceea ce privește datarea lor propunem corectarea celei avansate de autorii catalogului *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*, (post 1688), ea fiind mult prea largă. Avînd în vedere că lucrările pentru construcția mănăstirii au început abia la 1690 iar în 1691, data înscrisă pe pecete, ele nu erau încă terminate nici cel puțin la biserică¹⁶, că primul egumen Ioan vine la Hurez în septembrie 1692¹⁷, la început în calitate de ispravnic al construcției, apoi fiind numit starc, că în sfîrșit biserica mănăstirii a fost însoțită abia la 8 septembrie 1693 ** ni se pare mai precisă datarea post 1691 1701. Al doilea termen limită este propus pe baza faptului că la 1702 biblioteca își cucerise de acum o anumită notorietate din moment ce Ioan Comnenul nota „ai întemeiat bibliotecă vrednică de văzut, cu multă cheltuială în mănăstirea cea frumoasă a Hurezului, zidită de tine, și ai umplut-o cu cărți felurite și foarte de folos”¹⁸ iar Biblia de la 1688, prin utilitatea sa într-o astfel de bibliotecă, prin aportul pe care donatorul îl adusese la editarea ei și prin semnificația ce voia să dea acestui aport, a fost probabil una din primele cărți intrate în bibliotecă și în condițiile administrației îngrijite a starețului Ioan¹⁹ marcarea apartenenței acestora la tezaurul mănăstirii nu putea zăbovi. Cartea a interesat, nu a avut o prezență pasivă în rafturile bibliotecii, așa după cum atestă două din însemnările ce se găsesc pe filele sale. Prima din aceste însemnări, aflată la p. 825 ce precizează „pân(ă) aici să citească” aparține probabil arhimandritului Ioan după asemănarea scrisului cu cel al însemnării autografe de pe f. 255 a Ccaoslovului românesc din 1692²⁰ și a fost făcută credem în perioada 1693—1724 an după care probabil vîrsta și boala²¹ vor fi modificat scrisul lui Ioan. A doua însemnare este făcută la 27 mai 1787 de ierodiaconul Naum pe coperta a 3-a și spune „Eu Naum ierodiaconul din sfînta mănăstire Hurezi am săvîrșit trecerea aceșiei cărți cu cetirea la 27 mai 1787 prin rugăciunile sfinților apostoli, fie-mi Domnul milostiv la ziua cea mare, cînd acolo se va arăta ca nește foc.

Eu însumi cu mina mea a mai nevrednicului mult păcătosului

Naum ierodiacon.

Nu ascultătorii cuvîntului fac ale legii, ci făcătorii cuvîntului”.

În spiritul dragostei față de carte ce domnea în acest lăcaș, așa după cum am arătat, înfrîntînd războaie și ocupații, perioade de restriște economică și alte vicisitudini ale timpurilor cărțile au fost păstrate cu mare grijă. Atunci cînd unul din stareți va fi mai puțin grijuliu cu biblioteca faptul nu va trece nesemnălat, astfel într-o scrisoare din 9 decembrie 1814 fostul stareț Pahomie arată că: „unde era bibliotecă, unde se păstra cărțile, acum e tîlpăzarie (!) pentru masa lor... Apoi socotească înțelepciunea prea sf., ce păstrare să fie la cărți...”²² acuzînd în fața mitropolitului Nectarie neglijența manifestată de egumenul Gherolamò. Exemplarul în discuție este foarte bine păstrat; prezența sa în biblioteca de la Hurez fiind consemnată în cele două documente din 21 mai 1791 și 8 iunie 1804 ce cuprind inventare ale averii chinoviale întocmite cu ocazia schimbării egumenilor. După anul 1804 nu mai apar mențiuni referitoare la acest exemplar al Bibliei; în catalogul întocmit de revizorul școlar al județului Vilcea I. Eliade, citat mai sus²³ nu figurează decît cărțile grecești și latinești din mănăstire potrivit solicitărilor din ordinul Ministerului Instrucțiunii nr. 13811/20.04.1865²⁴. Ulterior, cu adresa nr. 202/02.05.1865²⁵, I. Eliade arată că în mănăstirea Hurez mai există o bibliotecă cu cărți grecești, slavonești și românești avînd conținut strict bisericesc și despre care autorul, considerîndu-le de mai mică importanță spune că va raporta ulterior. Ultima mențiune despre fondurile bibliotecii mănăstirii Hurez o găsim la Gr. G. Tocilescu care în raportul prezentat

ministerului arată că a ridicat de la amintita mănăstire 38 manuscrise și 393 tipărituri (228 grecești, 15 slavonești, 89 românești, 13 latine, 43 greco-latine, 5 diverse)²⁶, printre cele 89 de cărți românești se va fi aflat probabil și exemplarul nostru din Biblia lui Șerban ajuns împreună cu celelalte cărți de la Ilurezu la Muzeul Național.

N O T E

¹ N. Iorga, *Biblioteca lui Vodă Brâncoveanu la Ilurezi*, în „Revista istorică”, XI, 1925, nr. 1—3, p. 4.

² *B.R.V.*, I, 150.

³ B.A.R.S.R. *Mss. rom.*, 1396, f. 22—23.

⁴ G. T. Bulat, *Inscripții din bisericile Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, I, 1922, nr. 2—3, p. 241—243.

⁵ I. Ionașcu, *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez după documente inedite din arhiva Eforiei Spitalelor Civile*, Craiova, 1935, p. 19 și 83—85.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria României*, vol. XIV, București, 1907, p. 168.

⁷ *Ibidem*, p. 168—169.

⁸ *Ibidem*, p. 152.

⁹ *Ibidem*, p. XLV.

¹⁰ Arhivele Statului București — *Ministerul Instrucțiunii, dosar 561/1864*, f. 404—414; 419—422. (*Catalogul cărților din Biblioteca Monasteriului Orezu* întocmit de I. Eliade la 1 mai 1865).

¹¹ Cotă B. 23259 D.S. inv. 27458. Vezi catalogul: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare — București*, București, 1972, nr. 10 d, p. 37—38 (în continuare *C.V.R. din B.C.U.*). *Loc. cit.* într-o notă de subsol de C. Dima-Drăgan și M. Caratașu, *Biblioteca unei vechi ctitorii voivodale, mănăstirea Hurezu*, în C. Dima-Drăgan, *Ex libris. Bibliologie și bibliofilie*, București, 1973, p. 156.

¹² D. Morărescu, *Xilografii, „Bibliei” lui Șerban Cantacuzino*, în „Revista de istorie și teorie literară”, XXXV, 1987, nr. 1—2, p. 170—177.

¹³ I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 82.

* Cu legătură bogat ornamentată din piele maro-roșcat pe lemn. Coperta 1 are 2 chenare, 1 exterior, mai lat, din elemente florale, celălalt din elemente geometrice având spre interior colțare bogat ornamentate cu elemente florale iar în centru un medalion romboidal împodobit cu aceleași ornamente. Coperta 4 are și ea 2 chenare cu elemente florale, cel exterior fiind mai lat, între cele 2 chenare sînt plasate 16 fleuroane iar în mijlocul celui interior 3 coloane cu ornamente florale. Întreaga ornamentație este realizată prin imprimare la rece. Cotorul are bînduri iar cheitorile sînt din piele și aramă.

¹⁴ *C.V.R. din B.C.U.*, p. 37—38 nu menționează existența pecelii domnești decît la p. 1.

¹⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 1X.

¹⁶ I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 6—7.

¹⁷ B.A.R.S.R. *Mss. rom.* 2381, f. 255.

** Vezi discuția asupra problemei cu bibliografie la I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 7.

¹⁸ Apud C. Dima-Drăgan și M. Caratașu, *op. cit.*, p. 156.

¹⁹ G. T. Bulat, *Ioan arhimanaritul, întiiul egumen al mănăstirii Ilurezi*, în „Mitropolia Olteniei”, XVIII, 1966, nr. 5—6, p. 432—448.

²⁰ B.A.R.S.R. *Mss. rom.* 2381, f. 255.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 20.

²² I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 170.

²³ Vezi nota 10.

²⁴ Arhivele Statului București — *Ministerul Instrucțiunii, dosar 561/1864*, f. 304.

²⁵ *Ibidem*, f. 368.

²⁶ Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra mănăstirii, schiturii și bisericilor din țară*, București, 1887, p. 181.

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGĂ” ÎN ANUL 1988

Adunarea generală a oamenilor muncii din Institutul de istorie „N. Iorgă” se deschide în climatul de efervescență creatoare stimulat de *Expunerea* secretarului general al partidului la Plenara din 28—30 noiembrie 1988, de angajarea fermă a întregului popor român pentru a traduce în faptă programele ce revin fiecărui sector de activitate în vederea ridicării patriei pe noua treaptă istorică a socialismului multilateral dezvoltat, a înaintării ei spre comunism.

Fiecare moment și fiecare etapă își au valoarea și semnificația lor în cadrul procesului istoric pe care-l parcurgem. Fiecare vine să adauge aportul său distinct, formulează exigențele sale proprii, se înscrie cu valențele sale specifice.

Așa este și acest moment potențat de *Expunerea* secretarului general și situat în perspectiva celei de a 45 aniversări a revoluției de eliberare din august 1944 și a Congresului al XIV-lea al P.C.R.

Parcurend o etapă istorică marcată din punct de vedere al performanțelor activității și muncii noastre sub împriul *calității* este firesc ca ea să-și asocieze în tot mai mare măsură și atributele *exigenței*, ale responsabilității, ale spiritului revoluționar. Așa cum știm, după ele se judecă, atât în mare cit și în mic, la ele ne raportăm preocupările și realizările. Iar momentul analizei activității pe un an este un prilej nemijlocit de raportare.

Cu numai două săptămâni în urmă, în *Cuvîntarea* rostită cu prilejul vizitei la unele întreprinderi din Capitală, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat: „Este necesar ca, în adunările generale să se analizeze lucrurile în adevărata lor realitate, să se privească în mod critic și auto-critic stările negative, pentru a se trage concluziile necesare privind lichidarea lor”.

Iată îndreptarul în lumina căruia urmează să analizăm și în colectivul nostru de muncă activitatea pe anul trecut, să facem un bilanț al realizărilor, al problemelor care ne-au stat în față, dar mai ales să concentrăm atenția asupra a ceea ce ne revine să facem în etapa următoare.

Activitatea institutului este multiplană: ea se materializează în cercetări științifice, în prezența în cîmpul propagării și difuzării cunoștințelor istorice prin conferințe, simpozioane, sesiuni de comunicări, în colaborarea la presa culturală și politică-ideologică, la radio și televiziune, în participarea la formele de învățămînt politico-ideologic și cel universitar. Se cuvin, apoi, menționate colaborările pe plan internațional, solicitările organelor superioare în probleme de specialitate, contactele cu alte instituții de specialitate etc. etc.

Indicatorii sintetici cei mai relevanți ai activității noastre sînt, desigur, scrierile apărute și lucrările încheiate în cadrul contractelor de plan.

Au apărut în 1988 și făcînd parte din planul de activitate a Institutului următoarele lucrări:

Instituții feudale din țările române. Dicționar, Edit. Academiei, XXXII + 583 p., autori Alexandru Constantinescu, Florin Constantiniu, Valentin Al. Georgescu, Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coordonatori ai ediției) Tudor Voinea.

Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, vol. VII, (1571—1575), întocmit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Edit. Academiei, XXVII + 440 p.

Matei Basarab, Edit. Academiei, de Nicolae Stoicescu, 223 p.

Răscoala țăranilor din 1888, Edit. Academiei, de Nichita Adăniloae, 287 p.

Originiile conservatorismului politic din România 1821—1882, Edit. politică, de Anastasie Iordache, 312 p.

Tot în 1988 au mai apărut o serie de lucrări întocmite de membri ai Institutului nostru, dar care nu făceau parte integral din obligațiile contractuale:

Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională, Edit. politică, de Apostol Stan, 447 p.

Geneza statului în evul mediu românesc, Edit. Dacia, de Șerban Paparostea, 259 p.

Istoria învățămîntului primar sucevean în epoca modernă, Edit. Litra, de Nichita Adăniloae, 280 p.

În același timp sînt de semnalat o serie de colaborări la volume care au fost editate sau sînt în curs de editare.

1. *Istoria poporului român în concepția președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, 1988 (colaborează Ștefan Ștefănescu, Florin Constantinii).

2. *Istoria municipiului Pitești*, Edit. Academiei R.S.R., 1988 (colaborează Ștefan Ștefănescu).

Menționăm de asemeni apariția unor lucrări scrise sau îngrijite de membri pensionari ai Institutului nostru :

State mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei în relațiile internaționale (prima jumătate a secolului al XX-lea) Edit. politică, 330 p. de Eliza Campus ; ediția bilingvă *Seton Watson și românii*, îngrijită de Cornelia Bodea, și editarea sub îngrijirea lui Damaschin Mioe, a lucrării : *Nicolae Iorga. Despre cronici și cronicari*.

Cu această imagine bilanț asupra lucrărilor și volumelor apărute în anul precedent, fiecare mare în felul lor contribuții efective în sfera cercetării, fiecare constituind puncte de reper, inclusiv valorice, în evoluția activității autorilor, să ne întoarcem la situația lucrărilor din planul pe anul trecut, atât a celor încheiate, cit și mai ales a celor aflate pe șantier.

Un compartiment însemnat al muncii în institut l-a constituit, ca și în anii precedenți, întocmirea unor ediții de documente și izvoare istorice. Circa 30% din numărul de cercetători sînt antrenați în cadrul acestui compartiment. E vorba de cercetătorii care lucrează la ediția *Documenta Historica Romaniae, Inscrisiunile medievale ale României, Călători străini despre Țările Române*, scrie nouă, *Diplomatariu Secuiesc*, la realizarea unor ediții critice de cronici, în sfîrșit, la editarea unor volume de documente din perioada domniei lui Cuza.

Fiecare dintre volumele de documente sau de izvoare istorice pune, evident, problemele lui, prezintă gradul lui de dificultate, cere acribia cuvenită pentru întocmirea ireproșabilă a acestora. În aceste domenii Institutul a acumulat o mare experiență și problema care se pune este aceea a transmiterii experienței, a formării unor cadre tinere apte să preia „din mers”, cum se spune, ștafeta, să se dedice unei munci indispensabile, paralel, bineînțeles, cu preocupările lor în sfera studiilor de interpretare. Credem, dealtfel, că ținînd seama de volumul mare de sarcini care se află în fața Institutului, se naște nevoia unei cit mai judicioase și mai echilibrate repartizări a acestora, și în acest sens unii specialiști antrenați în prezent în realizarea edițiilor de documente și izvoare s-ar putea și trebuie să se implice mai activ la lucrările de interpretare.

În anul ce a trecut colectivul care lucrează la tema *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, alcătuit din Paul Cernovodcanu, Georgeta Penelca, Marian Stroia, Beatrice Marinescu și Șerban Rădulescu-Zoner — colaborator extern — a predat, în iulie, vol. (1800—1821), totalizînd 1576 pagini și fiind prevăzută cu un bogat aparat critic și cu 2 studii cu caracter introductiv.

La 28 septembrie 1988 a fost încheiată cercetarea lui Constantin Bălan *Inscrisiunile medievale românești — Județul Argeș (sec. XIV — 1848)* însumînd circa 1000 de pagini.

Tot la aceeași dată s-a încheiat lucrarea Marietei Chiper *Cronistica românească a secolului al XVIII-lea ca izvor istoric*, analiză istorică, însumînd circa 200 de pagini. Dintre temele și lucrările de interpretare încheiate în anul trecut în cadrul sectorului sau al departamentelor menționăm, în ordinea receptării lor : *Emigrația română pașoptistă (1848—1857)* de Valeriu Stan ; *Istoriografia engleză și americană despre istoria românilor* de Andrei Busuioceanu ; *Transformări revoluționare democratice în România în perioada 23 August 1944 — 11 iunie 1948* de Traian Udrea.

La sfîrșitul lui iulie 1988 au fost recepționate lucrările : *Civilizația română modernă de Damian Hurezeanu*, însumînd 470 pagini ; *Franța și mișcările de eliberare națională din Europa centrală și de răsărit (1852—1870)* de Lucia Taftă.

De asemenea, în trimestrul III al anului trecut au mai fost recepționate lucrările : *Boierimea din Țara Românească în secolele XIV—XVII*, de Iolanda Țighiliiu ; *Societatea din România în deceniul premergător cuceririi independenței*, de Dan Berindei ; *Revoluția franceză, moment de răsruce în istoria umanității de Nicolae Liu ; Relații comerciale ale României cu statele de la sudul Dunării 1878—1900*, de Daniela Bușă ; *Imaginea României în S.U.A. în perioada interbelică*, de Nicolae Dascălu ; *Ponderea și dinamica intereselor comerciale ale Marilor Puteri în Europa Central-răsăriteană în perioada interbelică*, de Ion Stanciu ; *Concepții economice românești privind industrializarea țării 1859—1900*, de Radu-Dan Vlad ; *Procesul crimelor de război comise în 1940—1944 în nord-vestul României*, de Alexandru Porțcanu ; *Știința Heraldicii ca izvor istoric*, de Ileana Căzan.

Așadar, pe anul 1988 au fost încheiate 17 lucrări, antrenînd aproape jumătate din cercetătorii institutului. Este un coeficient ridicat de predări finale, necesitînd eforturi îndelungate de muncă, de acțiuni cu caracter organizatoric. Multe lucrări au caracter monografic, unele dintre ele se impun prin rezonanța tematicii, ceea ce presupune un grad dificil de tratare,

destule depășese substanțial numărul de pagini fixat prin obligațiile de contract. Aproape că nu este nici una care să nu trezească interes editorial, dar cel puțin jumătate, în mod normal, ar trebui să-și găsească o rapidă valorificare editorială.

Hotărâtoare pentru aceasta sînt, bineînțeles, datele lor intrinseci valorice.

Și cu aceasta am ajuns la un punct care ne vizează pe toți și care este acela al calității, al valorii și valorificării.

Sîntem cu toții de acord că nu putem fi mulțumiți cu măsura în care reușim să valorificăm editorial producția noastră științifică.

Situația trebuie judecată de la caz la caz. Trebuie să medităm mai mult și asupra orientării temelor, a structurii lor, a direcțiilor de cercetare. Nu o putem face, însă, decît ținînd seama de experiența întregului colectiv, însumînd această experiență. Oricum, nivelul valoric al lucrărilor este un factor esențial în orice sistem de raportare a problemei și asupra lui trebuie să punem un mai mare accent, fiecare în parte, și colectivul nostru în ansamblu. Evident, urmează să perfecționăm și cadrul de efectuare a aprecierii valorice. În această privință Consiliul științific, Biroul executiv al acestuia, Biroul organizației de bază pot face și trebuie să facă mai mult.

Dacă de aci vom trece la situația concretă a valorificării lucrărilor din anul trecut, sau a celor care sînt în curs de efectuare, putem face cîteva constatări care întăresc remarcă enunțată mai sus.

Sînt, desigur, destule cazuri cînd s-a manifestat o preocupare mai mare decît înainte pentru valorificarea lucrărilor. De pildă, colectivul care lucrează la volumul de *Călători străini despre țările române* a asigurat un număr tematic la „Revista de istorie” (7/88). Grigore Chiriță valorifică constant în paginile „Revistei de istorie” părți din lucrările sale, atît cea precedentă, cît și cea în curs de elaborare — încît în ultimii ani are 6 articole publicate, dacă adăugăm și pe cel din numărul pe ianuarie 1989 al revistei; Traian Udrea a publicat două articole în „Revista de istorie” pe baza lucrării de plan predată anul precedent; Dan Berindei a publicat din lucrarea de plan 1 studiu în R. R. d’H., 2 articole la Magazin istoric și a ținut 3 Conferințe; Ioana Constantinescu a întocmit, pe baza unei lucrări precedente și a celei la care lucrează în prezent un amplu studiu documentar predat culegerii SMIM și un articol pentru „Revista de istorie”, urmînd să apară în nr. 3 pe acest an; Nicolae Dascălu a publicat un amplu studiu în volumul III al culegerii *Români în istoria universală*; *Propaganda culturală a României în S.U.A. în perioada interbelică*, iar în „Revista de istorie” nr. 11 și 12 pe 1988 a publicat, pe baza unei cercetări anterioare, studiul *Diplomația franceză și unirea românilor din 1918*; Ileana Căzan a publicat sau a predat liparului trei articole; Damian Ilurzeanu a valorificat trei capitole ale lucrării de plan din anul trecut: *1848 — moment inou în istoria României*, în „Revista de istorie”, nr. 4/1988; în nr. 1 pe acest an apare articolul *Renașterea națională fenomen constitutiv al formării României moderne*: în „Anuarul Institutului de istorie „A. D. Xenopol”, partea a II-a pe 1988, apare capitolul *Trecerea de la vechiul regim la formele de viață moderne (O problemă controversată a mișcării de idei din România)*, iar pentru o culegere pregătită de istoricii ieșeni cu prilejul comemorării centenarului morții lui Mihai Eminescu a predat, valorificînd și o parte din lucrarea de plan, un amplu studiu intitulat *Mihai Eminescu — analist al civilizației române moderne*. Virgil Ciociltan și Eugen Denize au valorificat aspecte ale cercetărilor pe care le desfășoară în prezent. Am putea multiplica asemenea exemple prin Mirecea Iosa, într-o măsură prin Marieta Chiper, Irina Gavrilă etc. după cum am putea face ample referiri la studiile, articolele sau lucrările realizate de cercetătorii din Institut în afara sarcinilor de plan.

O mențiune specială se impune pentru culegerea *Constantin Brâncoveanu* a cărei coordonare este asigurată de Florin Constantiniu și Paul Cernovodeanu, lucrare reprezentativă a istoriografiei noastre în problema dată; volumul, în curs de apariție, al lui Constantin Rezachevici, *Constantin Brâncoveanu. Zărnești 1690*, culegerea de izvoare referitoare la *Răscoala de la Bobila* din 1437—1438, întocmită de Ludovic Démeny etc.

Părți dintr-o serie de lucrări au fost valorificate, într-un fel, prin comunicări, dar trebuie să recunoaștem că aceasta nu este suficient, nu este pragul la care trebuie să ne oprim.

În ultima vreme Institutul și-a improspătat colectivul cu o serie de cadre tinere. Numai în ultimii cinci ani au fost angajați 11 cercetători. Este un fapt care ne bucură, este chezașia continuității în activitatea istoriografică. Exprîmîndu-ne satisfacția pentru aceasta trebuie să facem totul, și în primul rînd trebuie s-o facă cei în cauză, spre a îndreptăți așteptările care au fost puse în ei.

Trăim o epocă a comprimării etapelor; fenomenul este la îndemîna oricărei observații empirice. Toate condițiile vremii noastre, inclusiv împrejurările de ordin obiectiv în care lucrează Institutul, cer o cît mai rapidă includere a tuturor în fluxul cercetării, o prezență de natură să confirme speranțele și să răspundă parametrilor muncii de creație. Este o muncă grea,

serioasă, de solicitări deosebite. Nu vom insista aici asupra caracteristicilor ei; așa cum o facem la toți cercetătorii, la toți oamenii de știință în genere, sintem datori și în cazul tinerilor, mai ales al lor, s-o urmărim atent, s-o apreciem cum se cuvine, în mod conerct și la obiect, în perspectiva dezvoltării, dar și a materializării ei efective. Cele amintite mai sus le privim mai ales prin prisma sarcinilor în curs, a realizării cercetărilor la care sintem angajați în prezent, a solicitărilor actuale spre care trebuie să ne îndreptăm în mod deosebit atenția. Acestea trebuie să ne preocupe mai ales, să devină centrul de localizare a interesului nostru.

Și dacă vom arunca o privire asupra cercetărilor aflate pe șantier, în afara celor pe care le-am menționat, vom observa cit de importante și complexe sint acestea. La istoria medie Emil Lazea lucrează la tema *Relații româno-ungare pînă la 1526*. Este inutil să insistăm asupra importanței temei; Costin Feneșan arc înscrisă în obligația contractuală tema *Istoria României în cronici săsești* (secolul XVII); tot în domeniul cronisticii continuă activitatea Marieta Chiper; pregătind ediția *Naum Rimniceanu, Catagrafie de istoria Țării Românești (1290—1834)*: Constantin Bălan s-a antrenat la o cercetare complexă de istorie socială: *Societate și populație în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea — începutul sec. XVIII*; Virgil Ciociltan continuă cercetarea la tema de plan *Lupta pentru independență a statelor române împotriva Hoardei de Aur în context internațional (mijlocul sec. XIV — sfîrșitul secolului al XV-lea)*; Ileana Căzan-Neagu abordează tema *Europa centrală și țările Române la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea*. O temă comparabilă ca factură arc înscrisă în plan și Eugen Denize: *Țările române și politica internațională în timpul lui Petru Rareș*. Din sfera problemelor de istorie modernă se cercetează temele: Anastasie Iordache, care a publicat anterior într-o serie susținută lucrări de plan, cercetează acum *Procesul de modernizare a Principatelor Române 1821—1831*; Lucia Taftă, *Relații economice româno-franceze între 1821—1878*; Grigore Chiriță lucrează la tema *Societatea din Principate la 1859*; Radu-Dan Vlad tratează tema *Structura capitalului în economia României și implicațiile sale social-politice 1878—1900*, valorificînd și din tema precedentă un studiu în „Revista de istorie”: Daniela Bușă insistă asupra temei *Relațiile comerciale ale României cu țările din sud-estul Europei urmărind în prezent segmentul de timp: 1900—1911*.

În cadrul problematicii de istorie contemporană se abordează temele: Alexandru Porțeanu, *Relațiile diplomatice dintre România și Ungaria în perioada interbelică*; Nicolae Dascălu, *România și revizionismul maghiar în perioada interbelică*, ambele lucrări de mare interes și răspundere; Ion M. Oprea examinează tema: *Acordurile economice regionale din Europa 1900—1950*, după cum se vede cercetare exclusiv de istorie universală implicînd, desigur, și fenomenul românesc.

În mod special se impun atenției noastre cele două teme înscrise în planul de stat: *Istoria agriculturii din România*, care antrenează un colectiv larg de autori din Institut (Constantin Rezașevici, Gemil Tahsin, Ludovic Dămeny, Iolanda Țighilău, Emil Lazea, Andrei Căpușean, Florin Constantin, Ioana Constantinescu, Apostol Stan, Nichita Adăniloae, Mircea Iosa, Damian Hurzeanu, Traian Udrea, Ștefan Ștefănescu (coordonator) și *Istoria diplomației românești* la care lucrează Șerban Papacostea, Florin Constantin, Dan Berindei, Ioan Chiper, Tatiana Duțu).

S-au orientat, așadar, spre aceste lucrări un grup compact de cercetători (aproape 30% din Institut) iar pentru *Istoria agriculturii*. . . am apelat și la specialiști din afară spre a acoperi anumite perioade: Marin Cîrciumaru, Ștefan Olteanu, Victor Axenciuc. Caracterul de sinteză al lucrărilor, complexitatea problematică, disparitatea surselor de informare și a aspectelor tratate pînă acum în istoriografie sint evidente și ele trebuie să devină cu atît mai mult sursă de intensificare a eforturilor, de angajare deplină și responsabilă, la nivel de vîrf, pentru a realiza aceste obiective care ne stau în față. Din dezbaterica tematicii la lucrarea *Istoria agriculturii* am observat cite chestiuni se ridică numai în definirea profilului cărții.

Imposibilitatea de a sincroniza munca datorită faptului că autorii s-au inclus în abordarea temei pe măsura predării temelor anterioare a creat spații laxe în frontul general de lucru, a îngreunat coordonarea și urmărirea frontală a cercetărilor. Deși există o bună experiență cîștigată pînă în prezent, desi unii dintre cercetătorii cuprinși în colective au lucrat mulți ani pe tematica agrar-țărănească, nu ne putem îngădui de acum înainte, ținînd seama de timpul care ne stă la dispoziție, nici o relaxare.

Nu putem fi deplin satisfăcuți cu ceea ce am realizat pînă acum în planul sintetizării temelor din obligațiile contractuale și trebuie să manifestăm maximum de grijă ca pe lîngă aceste obligații să esențializăm cele expuse acolo în capitole și paragrafe care vor intra nemijlocit în sinteze. Altfel se vor crea dificultăți greu de depășit în faza de asamblare și finalizare a cercetării.

Sperăm că fiecare dintre noi se consideră ferm și responsabil angajat la aceste teme pe care trebuie să le onorăm la nivelul exigențelor cuvnite.

În cadrul preocupărilor noastre se înscriu, ca o componentă distinctă, dar articulată cu întreaga activitate din Institut, cele două publicații de specialitate: *Revista de Istorie* și *Revue roumaine d'histoire*.

Pentru aprecierea lor ar trebui luate în considerație cel puțin trei aspecte: profilul și calitatea publicației asigurate în primul rînd de structura și țînuta articolelor, comunicărilor sau recenziilor; măsura în care cercetătorii institutului participă la realizarea celor două publicații și, desigur, munca redacțiilor și a colegiilor de redacție.

Socotim că și în 1988 cele două publicații s-au menținut pe linia evoluțiilor favorabile din 1987. Redacțiile au depus o muncă spornică, de solicitări continue, mai ales în cazul „*Revistei de Istorie*”, ca publicație lunară. Preocupări speciale din partea echipei redacționale (Ion Apostol, Mihai Opreșescu și Dan Nagy Pienaru) au suscitat numerele aniversative ale publicației. Am beneficiat de ajutorul forurilor competente care îndrumă activitatea revistelor.

O subliniere specială o impune faptul că în ultimii ani este tot mai susținută colaborarea membrilor institutului în paginile celor două reviste și că numeroase articole valorifică teme din planul nostru de cercetare.

Totuși, observăm și acum inegalități de nivel între unele numere ale revistelor, direcții de cercetare încă puțin sau chiar slab acoperite, așa cum sint temele de istorie universală, dificultăți în acoperirea rubricilor de critică și bibliografic.

Redacțiile, mai ales *Revue roumaine d'histoire* unde lucrează activ și în cîmpul istoriografiei noastre Ștefan Andreescu împreună cu Constantin Zaharia, îndrumați de tovarășul Nicolae Fotino, caută să ridice nivelul publicațiilor, să le facă competitive pe plan internațional. Preocuparea lor trebuie conjugată cu strădaniile autorilor de lărgire a orizontului științific, de a ține pas cu cele mai noi cuceriri în domeniul în care lucrăm. Prezența în coloanele celor două publicații centrale ar trebui să fie un punct de prestigiu.

O activitate susținută cu ecou în cercurile științifice din țară și din străinătate s-a depus în cadrul Laboratorului de demografie istorică — ce-și impune promovarea cercetării științifice interdisciplinare — și în cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, care cultivă științele speciale ale istoriei, ambele direcții de cercetare funcționînd în cadrul Institutului.

În afara sarcinilor inscrite nemijlocit în plan, cercetătorii institutului nostru s-au implicat activ în sfera activității de propagare și difuzare a cunoștințelor istorice, în opera nobilă de educație patriotică, de conștientizare a valorilor trecutului nostru, de apărarea lor împotriva tentativelor denigratoare din afară. În revistele și publicațiile de specialitate au fost scrise numeroase articole, note și recenzii în afara sarcinilor de plan; compartimentul comunicărilor și conferințelor ținute de membrii Institutului la sesiuni științifice și jubiliare numără sute de titluri; este notabilă prezența cercetătorilor în publicațiile cultural-ideologice, în presa cotidiană, la emisiunile radio. Remarcăm în special activitatea lui Florin Constantin, care se asociază și unei susținute munci științifice.

Ca și în anul precedent, o serie de cercetători din Institut — anul acesta 9 — predau cursul de probleme fundamentale ale istoriei patriei la Politehnică și Institutul de construcții. Sint mai ales tineri cercetători.

În planul relațiilor și colaborării externe există multiple semne ale prețurii institutului nostru, ale tradițiilor sale, ilustrate de marea figură a lui Nicolae Iorga. Nu vom exagera spunînd că sintem implicați în deschiderea spre dialogul cultural promovat de țara noastră; vizitele unor oameni de știință și cultură, ale unor diplomați sau parlamentari străini, conferințele sau participările lor la unele acțiuni comune de colaborare vădînd aceasta cu elocvență. Rod al unei asemenea colaborări este, de pildă, numărul 3-4 pe 1988 din „*Revue roumaine d'histoire*” care consacră o bună parte a sa comemorării a 50 de ani de la moartea lui Antonio Gramsci. La rîndul lor, și anul trecut membri ai Institutului au fost prezenți în paginile unor publicații din exterior. S-au menținut contacte cu institute și instituții din afară.

Am beneficiat de deplasări de documentare în străinătate: anul trecut s-au efectuat 6 deplasări a cite 3 săptămîni în țările socialiste, au fost participări la reuniuni științifice peste hotare; de asemenea, colegi ai noștri au făcut călătorii de studii în Anglia și Franța. S-au acordat trei burse de cite trei luni în S.U.A.

Institutul are un prețios tezaur de cărți și reviste — biblioteca sa — alcătuită cu trudă și perseverență de cărturarul fără egal care a fost Nicolae Iorga, extinsă apoi prin achiziții semnificative și donații în etapele ulterioare. Deși nu dispune de tot ce se publică semnificativ în afară, este neîndoios că ea oferă totuși o imagine destul de lămuritoare a realizărilor și direcțiilor de preocupări istoriografice contemporane.

Anul 1989 este deosebit de bogat în evenimente cu înaltă semnificație istorică. Aniversăm, la începutul lui mai, cinci decenii de la marea manifestație antifascistă din București condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu; patru decenii și jumătate de la Revoluția de eliberare

socială și națională din august 1944: partidul și poporul nostru se pregătesc să întâmpine cu noi realizări și împliniri cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român.

Toate aceste momente, ca și altele cu incidență directă asupra preocupărilor istoriografice — centenarul morții lui Eminescu, 170 de ani de la nașterea lui Nicolae Bălcescu, bicentenarul Revoluției franceze — trebuie să stea în atenția colectivului nostru, a Biroului organizației de bază și Consiliului științific.

Ele ne implică multiplu și nemijlocit în sensul participării la ele pe căi diferite, al prezenței prin scris, conținute, sesiuni științifice și simpoziocane, cit și în sensul angajării hotărâte în vederea îndeplinirii sarcinilor de plan, a realizării lor la timp și la nivelul calitativ superior. Avem în față un volum mare de muncă, avem sarcini importante de realizat. Se impune, în consecință, să mobilizăm cit mai activ potențialul științific al Institutului, să dăm dovadă de disciplină, responsabilitate în muncă, de mobilizare în jurul obiectivelor prioritare, de gospodărire minuțioasă și eficientă a timpului, de participare a tuturor la realizarea planului de activitate și a celorlalte solicitări care vor fi puse în fața Institutului.

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN S.U.A.

În perioada 19 octombrie 1988 — 19 ianuarie 1989 am întreprins, cu recomandarea AASP-ului și a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, o deplasare de documentare în Statele Unite ale Americii pe baza unei burse Fulbright. Conform programului inițial stabilit și ca urmare a consultării coordonatorilor din partea Consiliului pentru Schimbul Internațional de Oameni de Știință (CIES), din Washington, activitatea de documentare a început în arhivele Institutului Hoover (Hoover Institution on War and Peace) din cadrul Universității Stanford din California. La această prestigioasă instituție, ale cărei fonduri de documentare s-au îmbogățit foarte mult în anii din urmă, inclusiv cu materiale privind istoria României în perioada 1917—1920, am cercetat, în perioada 24 octombrie 1988 — 29 noiembrie 1988, o serie de arhive din fondurile recent achiziționate sau mai vechi. Pornind de la necesitățile documentării la tema curentă de contract cit și de la cele ale completării documentării la cercetările mele anterioare, privind istoria relațiilor româno-americane în perioada 1900—1945, am studiat și am cules informații din fondurile N. Petrescu Comnen, George Caranfil, Herbert Hoover, Radu Irimescu, James Logan, Nicolae Titulescu, Dumitru Popescu, G. Loucheur, George Herron, Joseph Green, American Red Cross collection. Materialele culese au un caracter nedit și valorificarea lor în lucrările de plan, prin studii și articole se va solda cu contribuții originale la cunoașterea mai exactă a unor aspecte însemnate privind diplomația României în slujba cauzei unității naționale în anii primului război mondial, propaganda românească în slujba aceluiași cauză, atitudinea marilor puteri, a Statelor Unite îndeosebi, față de problemele românești în anii 1917—1920, situația politică a României în perioada interbelică, politica ei externă și relațiile cu SUA în aceeași perioadă, raporturile cu Statele Unite în anii celui de al doilea război mondial, în preajma lui 23 August 1944 și după aceea, în vremea conferinței de pace postbelice.

În timpul șederii la Institutul Hoover am participat la două conferințe susținute de membrii ai Institutului și un oaspete străin, conferințe la care am fost invitat, ca și la o a treia ținută la San Francisco, pe tema rezultatelor alegerilor prezidențiale americane.

La cele două întâlniri avute cu profesorul Richard Starr, care conduce la Institutul Hoover programul de studii est-europene și care, din punct de vedere formal, gira buna desfășurare a programului nostru de documentare, ne-am bucurat de toată solitudinea, am transmis mulțumiri pentru atenția ce ne-a fost acordată și înlesnirile de studiu ce ni s-au făcut la arhivele Institutului.

În perioada 30 noiembrie — 5 ianuarie 1989, în cadrul celei de a doua etape a programului, am întreprins cercetări la Washington, la Arhivele Naționale ale SUA și la Biblioteca Congresului. În raport cu timpul disponibil și marea bogăție a materialului documentar aflat în fondurile Arhivelor Naționale mai ales, am cercetat îndeosebi fondurile privitoare la România și situația internațională în perioada 1938—1940 și în anii celui de al doilea război mondial. Am studiat și am cules de asemenea informații privind anii 1945—1947, toate acestea întregind cu date și mărturii inedite aspecte esențiale ale relațiilor româno-americane în intervalele menționate, România și marile crize politice internaționale premergătoare războiului, atitudinea marilor puteri față de problemele românești și ale Statelor Unite mai ales, ecurile luptei României împotriva revizionismului și a puterilor fasciste. Aceste informații se dovedesc foarte utile pentru completarea bazei de documentare a temei de plan începută în anul 1988 iar o parte din ele vor servi publicării unor studii legate de aceleași preocupări, privitoare la mărturii străine asupra politicii externe românești înaintea și în cursul celui de al doilea război mondial.

În intervalul 5 ianuarie – 19 ianuarie 1989 am continuat cercetările la New York, în ultima fază a programului stabilit, la New York Public Library și Columbia University Library. În aceste mari biblioteci am studiat publicații, americane și străine în general, conținând materiale mai recente privitoare la istoria noastră, am cules informații documentare devenite necesare în urma studiilor de arhivă întreprinse anterior, am studiat periodice și lucrări publicate recent. Aceste lucrări, prin aportul de informație, permit lărgirea bazei documentare de care dispun pentru întocmirea tezei de contract curente, dovedindu-se de o mare utilitate.

În perioada celor trei luni în care m-am aflat la documentare în Statele Unite am participat, de asemenea, la mai multe manifestări științifice.

În zilele de 21–22 octombrie 1988, împreună cu colegul meu, dr. Ioan Chiper, am participat la lucrările întrunirii anuale ale Societății de Studii Românești, ce s-a ținut în orașul Lincoln, Nebraska. La această reuniune, la care au participat un număr însemnat de specialiști americani preocupați de studii românești în diferite domenii (istorie, literatură, politologie, lingvistică), prezența unor istorici din România a fost remarcată și apreciată. Personal, am participat cu comunicarea *Atitudini publice și oficiale în Statele Unite față de situația politică din România în anii 1930–1939*, în ziua de 21 octombrie 1988. În această comunicare am subliniat evoluția procesului prin care publicul și oficialitățile americane au ajuns la o mai bună cunoaștere și înțelegere a problemelor politice românești în perioada critică a anilor din al doilea război mondial, în vreme ce în intervenția ce am avut-o o zi mai târziu, la 22 octombrie, în cadrul mesei rotunde dedicate *Făuririi României întregite*, am accentuat continuitatea de obiective naționale ce se desprinde din politica și diplomația românească de la începutul războiului prim mondial și până la realizarea statului național unitar ca și în perioada conferinței de pace din anii 1919–1920.

La solicitarea conducerii Bibliotecii Române din New York, în ziua de 30 noiembrie 1988 am participat, de asemenea, la sediul bibliotecii, la festivitatea dedicată sărbătoririi zilei Marii Uniri din 1 decembrie 1918. Cu acest prilej am prezentat o expunere axată pe nodul în care realizarea statului național unitar român a marcat o etapă nouă, de justă rezolvare în viitor a problemei raporturilor dintre toți cetățenii statului român, în lumina promisiunilor și deciziilor luate încă din anul 1919 de guvernul român.

În zilele de 27–28 decembrie 1988 m-am deplasat, de asemenea, de la Washington la Cincinnati, Ohio, pentru a participa la Convenția anuală a Asociației Istoricilor Americani, unde era așteptată și prezența unui grup de istorici români incluși în program cu o dezbateră pe marginea evenimentului de la 1 decembrie 1918. Cum grupul menționat nu a sosit, am folosit prilejul prezenței la convenția AHA pentru a audia discuții, în diferitele reuniuni ale convenției, pe teme de interes pentru istoria României, precum cea privitoare la Dictatul de la München, în perspectiva celor 50 de ani ce s-au scurs de la acest eveniment.

În general, pe marginea activității de cercetare întreprinse se poate aprecia că ea s-a desfășurat în bune condiții, rezultatele fiind, pe măsura așteptărilor, rodnice. Partea americană a cooperat în toate fazele realizării programului de studii, arătând toată atenția și sollicitudinea în vreme ce colaborarea cu Biblioteca Română din New York a contribuit, de asemenea, la succesul programului sub raportul prezenței științifice.

Ion Stanciu

CARTEA ROMĂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ANASTASIE IORDACHE, *Originile conservatorismului politic din România și rezistența sa contra procesului de democratizare (1821—1882)*, Edit. Politică, București, 1987, 312 p.

Cercetător pasionat și prolific în același timp, pe o perioadă deosebit de complexă din istoria României epoca modernă, doctorul în istorie Anastasie Iordache a publicat în ultimul timp o nouă lucrare care aduce noi aspecte ale unei teme mai puțin cercetate în anii noștri; geneza conservatorismului românesc, pînă la apariția partidului conservator*. Autorul, și acest aspect este relevant, a avut ca axionă documentele noastre de partid, cuvîntările secretarului general, tovarășul Nicolae Ceașescu, privind înfățișarea obiectivă a faptelor și interpretarea lor justă care dau valoarea unei istorii cu adevărat științifice.

Autorul structurează lucrarea în opt capitole: 1) Revoluția română de la 1821 și reacțiunea politică; 2) Prefacerile din timpul domniilor pămîntene și opoziția boierimii conservatoare; 3) Supremația oligarhiei conservatoare sub domniile regulamentare; 4) Acțiunile contra-revoluționare ale boierimii conservatoare la 1848; 5) Rolul conservator în restaurarea și încercarea de reconsolidare a vechiului regim; 6) Regruparea conservatorilor în perspectiva prăbușirii vechiului regim și Unirii Principatelor; 7) Opoziția conservatoare la reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și, 8) Coalizarea grupărilor și constituirea Partidului Conservator din România.

De subliniat un alt aspect al lucrării, pe care autorul încearcă să și-l însușească încă din introducere, încadrarea istoriei românești în istoria universală; cerința logică, obiectivă a tratării unei lucrări științifice.

Autorul, de la bun început, caută să delimiteze anumite acțiuni conservatoriste față de cele liberale subliniind: „oricît de înaintate vor fi fost în țările române ideile boierimii, ele n-au atins nivelul și intensitatea care să ducă la separarea definitivă pe temeuri doctrinare și interese aparte a marii boierimi, adică să se producă o scindare, în timpul revoluției de la 1821, așa cum s-a produs la 1848—1849” (p. 22). Referindu-se la marile evenimente revoluționare din 1821, autorul subliniază un aspect absolut real și anume că: „scindarea nu s-a produs în rîndurile marii boierimi la 1821, membrii clasei conducătoare solidarizîndu-se, indiferent de convingere și concepții în lupta contra pericolului extern comun”. Nu ne raliem însă la afirmațiile autorului formulate astfel: „boierimea liberală nu s-a integrat acțiunii revoluționare, situîndu-se de partea reacțiunii politice, care în mare parte se refugiase peste hotare” (p. 22—23). Este prea categorică această afirmație, dacă ne gândim că între obiectivele majore ale revoluției, înlăturarea dominației străine era problema tuturor, inclusiv a boierimii.

După revoluția lui Tudor, autorul face o analiză amănunțită asupra activității diferitelor grupuri de boieri față de principalele probleme cu care era confruntată societatea românească în acea vreme.

„Evident, subliniază pe bună dreptate autorul la p. 49, că prin termenii de filorus, filoture sau filoaustric adăugați diverselor grupări boierești nu trebuie înțeleasă prea marea dragoste a acestora față de Imperiile vecine asupritoare direct sau indirect a milioane de români, ci în mod firesc căutarea de sprijin în afară, la cei puternici și, deci, în măsură să le susțină interesele, pentru atingerea scopului urmărit, care, în ultima instanță, nu putea fi decît cel național”.

Desigur că interesele specifice de grup sau grupare politică vin în flagrantă contradicție între ele și uneori lezează chiar interesul național, printr-un prea mare atașament față de ideea emancipării politice de sub suzeranitatea otomană în schimbul unei protecții țariste sau habsburgice, mergînd pînă la cererea de intrare sub suzeranitatea directă a acestora.

Este cunoscut desigur faptul că situația politică a Principatelor, pînă la Convenția de la Paris, nu permitea în realitate nici o reformă îna. importantă vis-a-vis de proiectele și încercările care au fost în epocă indiferent de la cine emanau.

* Vezi între altele lucrările sale: *Viața politică a României 1910—1914; Locul Goleștilor în istoria Românilor; Pe urmele lui Dimitrie Brătianu.*

Pe cunoașterea temeinică a realității se sprijină autorul atunci când afirmă că : „Diplomația țarului și protecția sa acționau de asemenea manieră încât jigneau demnitatea națională a unei părți din boierime, care, din acest motiv, voia strânse legături cu Poarta, de teama unei perspective și mai sumbre”. (p. 57)

Caracterizând perioada domniei lui Mihail Sturdza, opoziția sa față de „novatori” și începuturile afirmării doctrinei conservatorismului, autorul redă în esență ceea ce Eugen Lovinescu afirmase mai demult, faptul că suferind unele îmbunătățiri de-a lungul unui veac de existență, această doctrină, am adăuga că nu numai a lui Mihail Sturdza, va rămâne, în esență, aceeași, vădind intransigența față de radicalismul unor prefaceri economice, sociale și politice. În fața unor deschideri spre progres, boierimea conservatoare începe în perioada regulărilor să părăsească teoriile imobilismului, asimilând treptat și propagandă pe cele ale evoluționismului, sub influența directă a filosofiei germane și engleze. Caracterizând această schimbare, boierul scriitor Costache Conachi spunea : „adevăratul început de civilizație ar fi a se învăța norodul catchismul, cum trebuie să lucreze pământul, să grijesească viețile și cum să ajute la gospodăria sau cu casnice lecuiri și oblojeți, iar starea deasupra norodului, acea boierească, să învețe cum trebuie să judece și să cîrmuiască pe norod”.

O nouă perioadă începe după 1840 sub flamura radicalismului liberal promovat de tinerii învățați la școlile din Franța. Curtea proteoctorare privește cu neliniște o deteriorare a situației politice din Principate sub influența directă a elementelor radicale.

Autorul descrie amănunțit politica reacționară a domnilor Mihail Sturdza și Gheorghe Bibescu față de o serie de manifestări novatoare, memoriul comisului Leonte Radu, acțiunile revoluționare premergătoare lui 1848. Se impunea totuși o nuanțare mai clară a conservatorismului celor doi domnitori.

De asemenea, titlul capitolului IV : Acțiunile contrarevoluționare ale boierimii conservatoare la 1848, putea fi ceva mai nuanțat în sensul de „Atitudinea boierimii conservatoare la 1848”, aceasta pentru a elimina orice echivoc în epilogul revoluției, înfringere care își are cauzele în intervenția brutală a armatelor țariste, habsburgice și otomane.

Aprecierea autorului : „În numele principiilor conservatoare ale unui regim politic impus și susținut cu forța din afară, foarte convenabil oligarhiei aflate la putere, se concentrau toate mijloacele de persuasiune, de influențare, apoi de amenințare, preconizându-se expulzarea străinilor și propagatorilor unor idei considerate subversive, primejdioase” este corectă. (p. 114), mai ales când proteoctoratul țarist tindea în mod firesc la desființarea drepturilor de autonomie a Principatelor.

Autorul se oprește pe larg la poziția conservatorilor în timpul desfășurării evenimentelor revoluționare din vara anului 1848 : Atitudinea mitropolitului Neofit este însă prea conservatoare, din paginile acestei lucrări. Desigur, că în timpul desfășurării evenimentelor revoluționare au fost cazuri, și ele sînt destul de cunoscute fiind unele elemente reacționare au atentat permanent împotriva guvernului revoluționar și a măsurilor luate de el, dar subliniem încă odată că factorul extern a fost hotărîtor în înfrîngerea revoluției.

În continuare autorul analizează restaurarea vechiului regim politic regulamentar și rolul conservatorilor în acest sens. Restaurarea vechiului regim regulamentar se dovedea incompatibilă cu înfăptuirea unor veritabile reforme, absolut necesare. În aceste împrejurări noi, create după revoluția de la 1848 „partidul conservator, cum numea A. D. Xenopol, boierimea conservatoare, se arăta totdeauna gata a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă”. În această tendință a sa, ea se întîlnea cu cea a Puterii proteoctorare, care căuta să aservească Principatele prin intermediul clasei conducătoare, pe care o sprijinea și-i asigura privilegiile, tocmai pentru că regimul său politic era bazat pe privilegiu și pe oprimarea năzuințelor de libertate și egalitate (p. 164).

Relatînd evenimentele premergătoare unirii din 1859, autorul analizează poziția conservatorului intransigent, care a fost Barbu Catargiu, unul dintre cei mai îndrîjiți susținători ai regimului politic bazat pe privilegiul de castă al mării boierimi. Dominat de o concepție conservatoare, pusă în slujba apărării privilegiilor castei boierești aflată la conducerea țării, Barbu Catargiu denatura grav esența relațiilor agrare în Principate dînd vina pe țărani (p. 175).

După Congresul de la Paris din 1856, în urma abolirii proteoctoratului țarist, fiind Poarta otomană încercă să-și întărească dominația asupra Principatelor Române, în Principate s-a declanșat o puternică mișcare unionistă, odată cu sosirea din exil a primilor revoluționari de la 1848—1849.

În acest context autorul relevă acele acțiuni ale boierimii conservatoare antiunioniste din Moldova (cu deosebire) și din Țara Românească unde „se îngăduia de către caimacam afirmarea dorințelor unioniștilor” (p. 180).

În pofida existenței unei orientări ultraconservatoare, moderatismul își face loc treptat și în rândurile mării boierimi, din necesitatea stringentă de a se adapta spiritului vremii și a păstra structura politică oligarhică a noului stat, se afirmă cu justete în lucrare (p. 181).

În paginile următoare regăsim aspecte în general cunoscute dar mult mai amănunțite, despre poziția celor doi caimacami din Moldova, Balș și Vogoride, acțiunile unor mari boieri conservatori. În același timp sînt inserate acele evenimente interne și internaționale care au pregătit crearea statului național român modern.

Un capitol bine scris din lucrare se referă la opoziția conservatoare la reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (vezi p. 226—261). Această opoziție a fost posibilă și autorul o remarcă datorită faptului că după Unirea din 1859, conservatorii constituiau majoritatea în Adunările electivă, datorită stipulațiilor electorale favorabile, bazate pe cens, din Convenția de la Paris.

În acest sens, în lucrare se regăsesc pozițiile fruntașilor conservatori, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Ion Em. Florescu, Barbu Catargiu și alții față de acordarea votului secret, cu nuanțările de rigoare pentru fiecare în parte. Pagini mai multe sînt dedicate opoziției conservatorilor față de reforma agrară, vis-a-vis de poziția progresistă a marelui om de stat care a fost Mihail Kogălniceanu și el mare proprietar ca și Barbu Catargiu dar evident de altă mentalitate.

În ultimul capitol al lucrării, „Coalizarea grupărilor și constituirea Partidului Conservator din România” se fac referiri concrete la situația politică intervenită după detronarea lui Cuza, opoziția unora (inclusiv a lui Titu Maiorescu) față de Constituția din 1866 care „era pătrunsă de un liberalism prematur” (p. 263), rolul ziarului „Constituțiunea” și al lui Gr. M. Sturdza în constituirea unui grup de conservatori, rolul și activitatea fruntașului conservator Petre P. Carp.

În general, conservatorismul politic din România, evoluează mai moderat și deci conciliator, după 1866, mai ales prin dezvoltarea junimismului, curent de esență occidentală ca și liberalismul (p. 266).

Și într-adevăr, se poate aprecia că în domeniul cultural junimismul a avut un rol pozitiv, în cel social a fost depășit de realitatea obiectivă.

Oricite scăderi a avut junimismul politic, subliniază autorul la p. 244, el a refortificat conservatorismul românesc politic din România, întemeindu-i o doctrină aparent rațională, înepărtindu-l de frazeologia vădit reacționară și retrogradă a foștilor boieri, dîndu-i strălucire formală, prin apariția în Parlament a unor excelenți oratori, oameni de înaltă distincție intelectuală, cu realizări mult mai importante în alte domenii decît în cel politic.

În lucrare, în mod firesc găsim și numele celor care sub președinția lui M. C. Epureanu au înființat la 3 februarie 1880 Clubul conservator și implicit a Partidului Conservator din România (p. 298). Partidul Conservator, arată autorul în încheiere, se instalează pentru o perioadă de patru decenii ca singura alternativă acceptată de șeful statului de guvernare alături de Partidul Liberal, înființat în 1875. Apărător îndrjit al privilegiilor politice și funciare, Partidul Conservator din România se menține concomitent cu acesta, dispărînd definitiv de pe scena politică a țării, odată cu ele, prin înfăptuirea reformelor democratice, de după primul război mondial care au consolidat statul național român unitar.

Încheiem și noi această scurtă prezentare, în a sublinia încă odată meritele incontestabile ale autorului la această lucrare, cu micile observații făcute pe parcurs. Ne gîndim că la o eventuală nouă ediție ar fi util de introdus și poziția unor fruntași conservatori (după 1859) față de mișcarea națională din provinciile istorice românești aflate sub dominație străină. În același timp, pot fi prezentate pe lingă conservatorismul unora și ultraconservatorismul altora și anumite contribuții politice la viața parlamentară și politică în genere. Pentru că au fost.

Stelian Popescu

KARL DIETRICH ERDMANN, *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 492 p.

Profesorul K. D. Erdmann, una dintre personalitățile proeminente ale istoriografiei din Republica Federală a Germaniei, fost vicepreședinte (1970—1975) și apoi președinte (1975—1980) al C.I.S.H.-ului (Comitetul Internațional de Științe Istorice), se dovedește a fi fost un energic și suficient diriguitor al mișcării istoriografice internaționale — din 1980 este membru consilier al C.I.S.H. — dar și un atent cercetător al istoriei ei în cursul secolului al XX-lea. Profesorul Erdmann s-a arătat și se arată necentenit însuflețit de dorința de a contribui la

accentuarea „ecumenicității” mișcării istoriografice din lume, nu numai în sensul unei cuprinderi cât mai largi pe plan geografic, ci și în acela al găsirii unor consensuri în domeniul propriu zis al istoriografiei și al metodelor ei. Ampla lucrare pe care a consacrat-o Congreselor internaționale de istorie și activității C.I.S.II.-ului reprezintă de aceea nu numai o foarte importantă contribuție științifică, ci și un apel la consolidarea unei solidarități profesionale a istoricilor din întreaga lume, în cadrul unui „forum al libertății intelectuale, al toleranței și comprehensiunii în lumea noastră conflictuală” (p. 6).

Autorul a supus minuțioaselor sale cercetări documentele Congreselor, a urmărit publicarea diferitelor contribuții necuprinse în acte în diferite publicații de profil, a studiat dările de seamă privind importanțele reuniuni, a cercetat arhiva C.I.S.II.-ului și arhivele ale personalităților de seamă ale istoriografiei secolului al XX-lea, ca și o amplă și variată literatură consacrată temei pe care o tratează. Ceea ce impresionează în primul rând pe cititorul volumului este crudiția autorului, puterea sa de pătrundere în esența temelor abordate. Descrieri sintetice confrunțate cu ample excursuri privind cercetările și domeniile de lucru ale unor raportori ai Congreselor, cu pagini întregi care depășesc aparent cadrele subiectului, dar în realitate le completează fericit printr-o competentă analiză a luptelor de opinii.

Prin cele șase capitole ale volumului sînt consacrate începuturilor mișcării istoriografice contemporane, pornindu-se de la tendințele de conlucrare remarcate în diferite domenii ale vieții științifice și culturale a națiunilor lumii. Cel dintîi congres avînd un caracter internațional în domeniul științelor istorice a fost cel organizat la Haga în 1898 de Société d'histoire diplomatique din Paris (constituită în 1886), care număra numeroși membri de peste hotare (în 1898 avea circa 500 de membri străini răspîndiți în 23 de țări). La Haga între cei 300 de participanți s-a constatat prezența a peste 100 de diplomați și a 60-70 profesori universitari și arhiviști; deși majoritatea celor care au luat parte la lucrările sale au fost francezi sau germani, au fost prezenți și reprezentanți ai altor țări europene, ai Statelor Unite și chiar și ai Japoniei și Persiei.

De la acest Congres Internațional de Istorie Diplomatică s-a trecut în 1900 la cel dintîi Congres al istoricilor propriu-zis desfășurat la Paris (printre orașele propuse în vederea acestei reuniuni figurînd inițial și București!), care a purtat numele de Congrès International d'histoire comparée. Deși s-au înscris peste 800 de specialiști, la lucrări n-au participat efectiv decît aproximativ 200 de persoane, remarcîndu-se însă o importantă participare sud-est europeană, ceea ce a dus și la o dezbateră mai susținută și a problemelor acestei zone a continentului. Printre figurile marcante, K. D. Erdmann relevă prezența lui A. D. Xenopol, importantă atît prin aportul său teoretic, cît și prin implicarea sa în problema continuității daco-romane, istoricul român înfruntîndu-se cu istoricul ungar Mauriciu Darvai (p. 32-33).

Al doilea Congres internațional de științe istorice a avut loc în 1903 la Roma, cu o participare numerică importantă — 2000 de înscriși! — dar cu una efectivă la lucrări mai redusă. În cuvîntul său de deschidere Pasquale Villari a arătat că nu era suficient „a cunoaște ceea ce a avut loc”, ci trebuie „știut de ce a avut loc” (p. 46). Tot el a evidențiat necesitatea ca istoria unui popor să fie explicată și cu ajutorul cunoașterii istoriei altor popoare. Printre vorbitori s-au remarcat Gabriel Monod, Benedetto Croce și cel dintîi marxist prezent într-un congres internațional de istorie — napolitanul Giulio de Montemayor. Reuniunea următoare a avut loc la Berlin în 1908, 77 dintre cele 135 contribuții prezentate în reuniune aparținînd specialiștilor germani. Participanții au însumat circa 1000 de persoane. În timpul congresului s-au reliefat controversele existente înăuntrul istoriografiei germane, inclusiv cele de ordin confesional, Lamprecht găsindu-se și el în centrul acestor contradicții „profesionale” germane. Ultimul congres dinaintea primului război mondial s-a desfășurat în 1913 la Londra, tot cu circa 1000 de participanți, în cadrul a două secții și a două ședințe plenary. Mai accentuat ca în 1908, s-au discutat probleme ale relațiilor interstatale, istoria politică, istoria social-economică și istoria culturală. Printre personalitățile marcante s-au remarcat Harold Temperley, Frederik Pollock, Alfons Dopsch, Henri Pirenne, Karl Lamprecht, dar și N. Iorga „cu o propunere radicală pentru o nouă interpretare universală a Evului Mediu” (p. 92).

Șirul Congreselor internaționale de istorie a fost întrerupt prin izbucnirea primului război mondial. Pentru anul 1918 se prevăzuse ca reuniunea internațională a istoricilor lumii să aibă loc la Petersburg, dar în fapt nu s-a ajuns la un nou congres decît în primăvara anului 1923 la Bruxelles, dar și atunci fără participarea statelor învinse și a U.R.S.S.-ului. Americanii Jameson și Leland, ca și norvegianul Koht au pledat pentru acceptarea Germaniei, dar fără succes, dintre țările învinse doar Ungaria luînd parte la reuniune. S-au înscris în jurul a 1000 de participanți, dar efectiv au fost prezenți la lucrări vreo 500. Din România au fost patru înscrieri; au participat individual și unii istorici din U.R.S.S. Figura centrală a Congresului de la Bruxelles a fost Henri Pirenne. S-au susținut 350 de contribuții în cadrul a 13 secții. Problemelor teoretice li s-au dat întreaga atenție. Importantă a fost rezoluția din 15 aprilie

1923 privind crearea unui Comitet internațional „aussi représentatif que possible de tous les pays”.

Printre cele 27 de țări cărora li s-au adresat invitația de a participa, în 1924, s-a remarcat și România, la ședința de constituire a C.I.S.H.-ului din 14—15 mai 1926 luând parte reprezentanți din 19 țări, România fiind reprezentată de V. Pârvan. Subvenții au fost acordate de Fundația Rockefeller. Din Sud-Estul Europei au participat la ședința amintită reprezentanți ai Bulgariei, Cehoslovaciei, Poloniei și României. Noul comitet urma să dezvolte studiile de istorie comparată, să cerceteze istoria din punct de vedere universal și să organizeze reuniunile internaționale ale istoricilor. S-a hotărât ca cel de-al VI-lea Congres să aibă loc la Oslo, norvegianul Koht fiind ales președinte, Pirenne și Dopsch vicepreședinți și Michel Lhéritier secretar general. Au fost desemnate ca limbi internaționale germana, engleza, franceza, italiana și spaniola. În 1927 a avut loc cea dintâi adunare generală a C.I.S.H.-ului, la Göttingen, sub semnul unei împăcări franco-germane.

Chiar în luna în care a fost încheiat pactul Briand-Kellogg a avut loc în 1928, într-un climat de înțelegere (s-a vorbit de „spiritul de la Oslo”) cel de-al VI-lea Congres, lista de participanți dezvâluind 18 nume de români (delegații români au avut 12 contribuții). S-a lucrat în cadrul a 15 secții, *națiunea și ideea națională* avind un rol important în dezbateri. Pirenne a ținut conferința inaugurală despre începuturile Evului Mediu. „Nume strălucite ca Dopsch și Halecki, Iorga, Handelsman și Marc Bloch” au discutat tezele lui Pirenne (p. 170). Ca un rezultat al lucrărilor Congresului de la Oslo a început în ianuarie 1929 publicarea revistei „Annales”. Tot la Oslo istoricii sovietici — conduși de Pokrovski — dar și alții au apărut teze marxiste. De asemenea, a fost adoptată pentru întâia oară o rezoluție privind învățămîntul istoriei și s-a discutat problema manualelor școlare de istorie.

În 1933 cel de-al VII-lea Congres Internațional de Științe Istorice s-a desfășurat la Varșovia, cu 1031 participanți efectivi. Au fost prezentate 286 de contribuții, românii revenindu-le 13. A fost înregistrat un număr ridicat de contribuții referitoare la istoria Poloniei și a Sud-Estului Europei. Din rîndul gaz lelor s-au evidențiat Halecki, Dembinski și Handelsman. „La românul Nicolae Iorga — serie K. D. Erdmann — care a ținut una din conferințele întocmite pentru deschiderea Congresului asupra ideii naționale în Sud Estul Europei, s-a auzit un ton critic și în privința exceselor naționaliste ale diferitelor fascisme” (p. 208). Istoricii sovietici au adus contribuții importante privind mișcărilor sociale. Au avut loc în cadrul secției de metodologie și teorie a istoriei unele confruntări de natură ideologică între istoricii „din vest” și cei sovietici.

Ultimul Congres dinaintea celui de-l doilea război mondial s-a desfășurat la Zürich în 1938. Un rol important a revenit de data aceasta organismelor internaționale; 12 comisii interne și 13 afiliate au prezentat contribuții. China și Valicanul au devenit membri ai C.I.S.H.-ului. Înainte, în 1936, avusese loc la București adunarea generală a C.I.S.H.-ului datorită energiei acțiunii întreprinsă de N. Iorga pe care o evocă profesorul Erdmann (p. 223—225). În perioada premergătoare izbucnirii celui de-al doilea război mondial au existat diferite complicații pe plan politic în activitatea C.I.S.H.-ului plină cînd s-a putut întruni reuniunea de la Zürich. În cadrul acesteia a avut loc, de asemenea, o confruntare româno-ungară în urma unui raport prezentat de A. Doanovszky privind „Statul național ungar în Evul mediu”. Reprezentanții istoriografiei sovietice n-au luat parte la Congres. Probleme au ridicat unele contribuții germane sub impactul național-socialismului. Iorga a vorbit despre *Permanențele istoriei*. „Iorga — serie profesorul Erdmann — este desigur cel mai original și productiv printre istoricii de nivel și cu renume, care s-au evidențiat din mulțimea participanților de la Zürich” (Observații pertinente privind opera marelui istoric român, mai ales în etapa finală a vieții, se regăsesc în cartea profesorului Erdmann — p. 239—243). Congresul de la Zürich s-a găsit sub impactul evenimentelor politice și a tensiunii epocii.

În timpul războiului, secretarul general, Lhéritier a căutat să se mențină pe o poziție „neutralistă”, ceea ce nu a fost acceptat de alții, între care și de Iorga, care i-a trimis în noiembrie 1939, în calitate sa de vicepreședinte al C.I.S.H.-ului, mai multe scrisori de principială atitudine (din care sînt redată frumoase citate — p. 254). Printre marile pierderi înregistrate de istoriografia mondială sînt enumerați de autor polonezul Handelsman, românul N. Iorga și francezul Marc Bloch (p. 265).

Datorită atitudinii sale, apreciată de unii drept „colaboraționistă”, Lhéritier a trebuit să renunțe la secretariatul general, care a fost preluat de Charles Morazé. Treptat, Comitetul s-a reînsuflețit. O adunare generală a avut loc în aprilie 1948 la Paris, la care au participat reprezentanți a 18 comitete naționale, printre care și cele din Cehoslovacia, Polonia și Ungaria. Tentativele lui Morazé de a obține un sprijin material important din partea Fundației Rockefeller, în vederea unei lărgiri a timpului de activitate al C.I.S.H.-ului au eșuat; în schimb, avea să fie obținut sprijinul organizației U.N.E.S.C.O.

Cel dintîi Congres după încheierea ostilităților a avut loc în 1950, la Paris, cu 1400 participanți din 33 de țări din care însă au lipsit U.R.S.S. și statele din răsăritul Europei. Debaterile au fost dominate de adeptii școlii de la „Annales”; în schimb, puține glasuri au reprezentat pozițiile istoriografiei marxiste. Au existat secții de Antropologie și demografie, Istoria ideilor și a mentalităților, Istoria economică, Istoria socială, Istoria culturii, Istoria instituțiilor. Deși europencentristă, reuniunea a fost importantă în privința noilor metode, a afirmării „noii istorii”. Dar, totodată, s-au vădit în mod accentuat pozițiile divergente ale „noii istorii” și ale celei tradiționaliste; pe o poziție intermediară, avînd autoritate în congres, s-a situat Pierre Renouvin. Tot în 1950 s-a afirmat mai pregnant la Paris în istoriografia internațională rolul organismelor de specialitate. Fawtier a fost ales ca președinte, iar succesorul lui Morazé a fost Michel François, un „tradiționalist”, secretar general timp de 30 de ani, căruia i s-a spus, pe drept cuvînt, „Monsieur C.I.S.H.”.

Cel de-al X-lea Congres Internațional de Științe Istorie s-a desfășurat la Roma în 1955. Reprezentanții „noii istorii” n-au mai dominat în măsura în care o făuseră în 1950, deși din 1600 de participanți 463 au fost francezi! În cadrul acestei reuniuni s-a analizat mai ales producția istoriografică a deceniului următor războiului. Momigliano, Ritter și Renouvin au prezentat rapoartele cele mai interesante. Istoricii americani au fost prezenți cu 24 de contribuții, unele orientate spre „noua istorie”. Importantă s-a arătat a fi Comisia pentru istoria mișcărilor sociale, care, la propunerea lui Ernest Labrousse și-a extins atenția și asupra „structurilor sociale”. Deosebit de însemnat a fost faptul că delegații din U.R.S.S. și din țările din răsăritul Europei au fost din nou prezente, ca înainte de război, caracterul ecumenic al mișcării istoriografice internaționale fiind astfel reafirmat. Trebuie însă să semnalăm autorului că a onis prezența delegației române, ca și publicarea cu acest prilej a celui dintîi volum din seria *Nouvelles Etudes d'Histoire* (p. 317). „Atacuri politice directe împotriva adversarilor ideologici, remarcă profesorul Erdmann, abia au existat”. Labrousse a vorbit chiar de o „coexistență a delegațiilor și a școlilor”. Tot la Roma, Vaticanul și Brazilia au devenit membri ai C.I.S.H.-ului. După congres a existat un moment de tensiune în urma respingerii invitației sovietice pentru o reuniune a adunării generale în 1957 la Moscova de către majoritatea membrilor C.I.S.H.-ului din cauza evenimentelor din Ungaria din 1956; datorită tactului secretarului general Michel François momentul n-a avut urmări în etapa următoare.

În continuare, K. D. Erdmann prezintă în capitole sintetice, în cadrul a cirea unui sfert din volumul său, Congreșele de la Stockholm, Viena, Moscova, San Francisco, București și Stuttgart. Într-un prim capitol tratează aspectele politice, considerînd că „ecumenizarea” mișcării istoriografice s-a accentuat și că tensiunile ideologice au scăzut în intensitate în cursul sfertului de veac analizat, deși, firesc, confruntările au continuat, avînd însă loc în general, într-o atmosferă de urbanitate. „Comunitatea istoricilor s-a dovedit — remarcă autorul privind Congresul de la Stockholm din 1960 — în ciuda tuturor pericolelor ca viabilă”. În legătură, cu evenimentele politice internaționale legate de Congresul de la Viena din 1965, profesorul Erdmann evocă și faptul că „România și-a găsit curajul pentru o politică de evidentă independență națională” (p. 344). La Viena, în 1965, după opinia sa „blînda lumină a coexistenței a luminat scena” reuniunii istorice (p.345). Tot acolo s-a evidențiat că existau și istorici „marxiști respectiv socialiști” printre personalități marcante din vestul Europei — Manacorda, Valiani, Vilar, Soboul, Labrousse etc. Printre temele importante supuse dezbaterii în acest congres a fost ansamblul de rapoarte franceze privind „Bilanțul lumii în 1815”, ori raportul lui Hans Kohn privind „Naționalismul și internaționalismul în secolele XIX—XX”. Au existat și tensiuni, de exemplu cînd s-a ajuns să se discute faza finală a monarhiei dualiste ori problematica primului război mondial.

Deși evenimentele din 1968 din Cehoslovacia au creat dificultăți mișcării istoriografice mondiale, cel de-al XIII-lea Congres Internațional de Științe Istorie a avut loc în 1970 la Moscova, din nou poziția ponderată a profesorului Michel François contribuind la evitarea unor dispute iremediabile. La Moscova unde au avut loc și discuții ideologice în contradictoriu — au fost primite în C.I.S.H. R. D. Germană și cele două state coreene. Cîinci ani mai tîrziu, în 1975, s-a desfășurat pentru prima oară un congres internațional al istoricilor în afara Europei, la San Francisco. Interesul oficialității și al presei americane față de această reuniune a fost însă redus. În cadrul acestui congres probleme de teorie și de metodă au fost discutate amplu, autorul semnalînd printre cele mai de seamă contribuții în această direcție cele ale istoricilor Engelberg, Weiler, Sestan și Brezzi.

O deosebită atenție este acordată de profesorul Erdmann celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorie de la București din 1980 (mai ales că între 1975 și 1980, ales președinte la San Francisco, i-a revenit profesorului Erdmann un rol foarte important în organizarea reuniunii). Este evidențiată participarea pentru prima oară după cel de-al doilea război mondial a unei delegații chineze și este scoasă în relief atenția acordată de țara-gază reuniunii din 1980, în contrast cu indiferența constatată în 1975 la San Francisco. „O organizare

fără fricțiuni, o ospitalitate generoasă și puternica participare a reprezentanților Statului-Partidului, Academiiilor și Bisericii, ea și o vie reflecție în presă, au făcut ca în timpul unei săptămîni știința internațională să fie prezentă în viața publică a României. . .” (p. 366—367). Autorul înfățișează pozitiv și munca de redactare a cinci volume cuprinzînd Actele Congresului, inclusiv dezbaterile (care, acestea din urmă, n-au fost înregistrate și publicate de organizatorii reuniunilor de la Moscova și San Francisco). Mai sînt amintite și temele privind istoria României reunite în reuniune, ca și pricetenescul gest românesc de a oferi Bulgariei prilejul de a avea o seară dedicată constituirii primului stat bulgar; de asemenea, a fost evidențiată și importanța pe care au avut-o dezbaterile privind problemele păcii, cărora le-a fost consacrată și o mare temă.

Congresul de la Stuttgart din 1985 a fost — remarcă autorul — „mai deschis, mai puțin împărțit dogmatic”. În privința organizării și a structurii s-a ajuns ca în 1985 comitetele naționale membre ale C.I.S.H. să se cifreze la 47, din care 16 comitete naționale reprezentînd state din Asia, Africa, America latină și Australia, accentuîndu-se evident rolul istoricilor din afara Europei. De altfel, încă din 1965 o secție a Congresului de la Viena fusese consacrată „istoriei continentelor”, iar în 1970, la Moscova, o mare temă fusese intitulată „Lupta națională și lupta de clasă în procesul de eliberare a Asiei și Africii”; de asemenea, de la congres la congres, secțiile cronologice au consacrat un număr crescînd de teme problematiceii extracuropene. Discutarea problemelor istoriei orale în 1980 la București și a celor ale Oceanului Indian în 1985 la Stuttgart s-au înscris printre aceleași preocupări, evidențînd un proces treptat de accentuare și pe acest plan a caracterului „ecumenic” al mișcării istoriografice mondiale.

Tot mai temeinică și mai „ecumenică” organizare a Congreselor pe planul dezbaterii științifice, preluarea mai accentuată a răspunderii de către Biroul C.I.S.H.-ului în întocmirea programelor, însemnătatea acordată organismelor interne și afiliate, cărora la Viena li s-a atribuit o secție, iar la București și la Stuttgart chiar două zile întregi în cadrul zilelor de lucru, „tematizarea” mai riguroasă a activității secțiilor cronologice și introducerea meselor rotunde (începînd din 1985), au ridicat nivelul activității Congreselor în ansamblul lor. Dacă traducerea simultană nu s-a dovedit a fi prea profitabilă, în schimb s-a vădit necesitatea ca participanții să poată stăpîni, măcar pasiv, pentru o reală integrare în programul de lucru al reuniunilor, două din limbile internaționale acceptate ca atare.

În ultimele două capitole, deosebit de interesante, sînt înfățișate direcțiile de cercetare, ea și diferențele și convergențele reflectate în activitatea Congreselor pe planul teoriei și al metodelor, evidențîndu-se utilitatea unor dezbateri nu rareori divergente pentru îmbogățirea reciprocă, atît pe planul interpretării, cit și al metodelor ori chiar al extinderii surselor de informație și a categoriilor lor. Insistîndu-se asupra unor tendințe de convergență, sînt totodată analizate cele mai importante dezbateri ale ultimelor Congrese, subliniîndu-se dezvoltarea unui „nou istorism”. Autorul evidențiază, între altele, însemnătatea dezbaterilor din 1980 de la București privind *Limbajul istoricului*, amintînd, cu acest prilej și rolul jucat de Xenopol și de Iorga în teoretizarea istoriei. Profesorul Erdmann atrage atenția asupra însemnătății pe care a avut-o crearea la București în 1980 a Comisiei internaționale de istoriografie, nemenționînd însă că acest organism a fost datorat și unor inițiative românești (ea și alte două organisme create *tot în 1980*: Comisia internațională de istorie a relațiilor internaționale și Comisia pentru aplicarea metodelor cantitative la istorie și *nu în 1985*, cum se indică în tabelul cuprinzînd organismele internaționale — p. 460!). Sînt trecute în revistă și dezbaterile cu caracter teoretic desfășurate în 1985, la Stuttgart. Autorul a dat întreaga importanță și prezenței gândirii marxiste în cadrul activității Congreselor, seriînd în această privință despre divergențe și convergențe, ea și despre faptul că s-a ajuns „să se vorbească împreună” și la „înțelegerea” pozițiilor reciproce.

Volumul este întregit printr-o bibliografie selectivă, prin lista membrilor Biroului C.I.S.H. între 1926—1985 (ultimii în funcție plină în 1990), prin lista Comitetele naționale și a organismelor de specialitate, prin tabele reflectînd participarea numerică și științifică a diferitelor țări la Congresele de Științe Istorice și, în sfîrșit, prin Statutele C.I.S.H. În lista organismelor, după cum am mai semnalat, trei comisii create în 1980 la București sînt înregistrate însă sub anul 1985 (p. 460).

Lucrarea profesorului K. D. Erdmann reprezintă o realizare de excepție, nu numai prin aceea că autorul a reușit să cuprindă într-o largă frescă istoria „organizatorică” din ultimul secol a mișcării istoriografice mondiale, dar mai ales deoarece el a căutat să desprindă *firul teoretic* al evoluției gândirii istorice și a metodelor, realizînd acest lucru cu o deosebită competență, dar și cu mult simț de echilibru. Desigur activitatea istoricilor din întreaga lume a fost în cadrul Congreselor de Științe Istorice cu mult mai amplă decît ea a putut fi sintetizată într-un volum de dimensiunile în cauză. Ar fi fost nefindoelnic foarte interesant ea o analiză a programelor succesive — și a conținutului științific al contribuțiilor — să fi fost făcută mai complet și a nu se fi limitat discuția doar la aspectele „de vir” ale activității comunității

„ecumenice” a istoricilor, mai ales la „mersul” gândirii și metodologici, dar este evident că o astfel de analiză ar fi impus o triplare a dimensiunilor lucrării. Oricum, efortul autorului a fost deosebit și neîndoiește metoda folosită în realizarea volumului a prezentat marea avantaj de a ne oferi una din cele mai frumoase analize a liniilor de forță ale istoriografiei lumii în ultimul vrac. Mai trebuie evidențiată implicarea personală a autorului în această comunitate „ecumenică”, dorința sa evidentă ca aceasta să devină — prin participare dar mai ales prin largirea necontenită a arilor de preocupare — din ce în ce o realitate mai desăvârșită. *Die Ökumene der Historiker* este în mod evident una din marile realizări-bilanț ale istoriografiei contemporane.

Dan Berindei

ALEKS BUDA, *Skkrime Historike* (Scrieri istorice), vol. I—II, Tirana, 1987, 708 p.

Sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Populare Socialiste Albania s-a început publicarea scrierilor istorice ale profesorului Aleks Buda, președintele Academiei de Științe a R. P. S. Albania, reputat cunoscător al istoriei Albaniei și a celei universale, cu deosebire a popoarelor din sud-estul Europei, din care au apărut primele două volume.

Cele două volume de opere alese cuprind articole și studii științifice asupra principalelor probleme ale istoriografiei albaneze contemporane, cu multe referiri și la evenimentele din Balcani, între care multe și la țara noastră. Este vorba de o selecție riguroasă din vasta activitate istorică de peste 50 de ani a profesorului Aleks Buda, făcută sub supravegherea atentă chiar a autorului, studiile fiind aranjate în ordine cronologică de la perioada iliră până la marea mișcare de renaștere națională albaneză din secolul al XIX-lea cunoscută în istorie sub denumirea de Rilindja Konbetare Shqiptare. Ele dovedesc marea aric de cercetare a autorului, competența sa științifică în analizarea și interpretarea tuturor evenimentelor din întreaga istorie a țării sale, în contextul desfășurării celorlalte evenimente istorice din țările vecine și din întregul spațiu al Europei centrale și de sud-est, având în vedere influența permanentă și amestecul marilor puteri în această parte a continentului.

În același timp trebuie să facem și sublinierea că o bună parte din studiile publicate în aceste prime două volume au trecut prin furcile caudine ale criticii de specialitate ele fiind susținute de autor la numeroase sesiuni și congrese științifice internaționale ca de exemplu Congreșele internaționale de istorie, cele de studii sud-est europene, diferitele conferințe naționale etc.

Pornind de la toate aceste considerente vom face prezentarea sumară a conținutului volumelor relevând tematica acestora și referirile la istoria țării noastre.

În primul volum, cu competența și experiența caracteristică, profesorul Aleks Buda tratează probleme ale istoriei ilirilor, autohtonii lor și raporturile cu vechile civilizații punând în evidență nivelul și particularitățile dezvoltării economice, sociale și politice, rolul statului ilir în crearea unității culturii ilire, cu deosebire a ilirilor din sud, confruntându-le cu punctele de vedere ale unor cercetători străini. Autorul susține continuitatea iliro-albaneză și autohtonii albanezilor în propriile lor teritorii, formarea poporului albanez, bazându-se pe temeinice și întinse cercetări din domeniile arheologiei, lingvisticii, etnografiei și folclorului, pe scrierile diferiților istorici vechi și contemporani, subliniind prioritatea studiilor albaneze asupra celor străine, mai ales în problema etnogenezei albanezilor. Sint dese și utile referirile la lumea tracică, la similitudinea dezvoltării geto-dacilor și formarea poporului român. Un rol important în acest prim volum îl ocupă cercetările asupra secolului al XV-lea, secolul marelui erou național albanez Gheorghe Castriotul-Skanderbeg, punind în evidență rolul maselor populare în rezistența contra stăpînirii otomane, rolul diferitelor clase sociale, al factorilor economici, al celor externi, între care și relațiile lui Skanderbeg cu Iancu de Hunedoara, cu luptele antiotomane ale românilor, subliniindu-se spiritul de sacrificiu și profunda dragoste de patrie a albanezilor. Autorul arată că prin erizna și eroismul de care au dat dovadă albanezii de sub conducerea lui Skanderbeg în luptele contra otomanilor, în apărarea pămînturilor străvechi, ei și-au înscris numele în pantheonul istoriei mondiale.

În cel de-al doilea volum sint cuprinse studiile consacrate nașterii și dezvoltării mișcării de renaștere națională a albanezilor, complexelor probleme ale luptei dintre marile puteri pentru dominația situației din sud-estul Europei, redeschiderea „problemei orientale”, cauzelor decăderii Imperiului Otoman sub loviturile acțiunilor popoarelor din Balcani pentru eliberarea lor

națională. Sînt analizate etapele dezvoltării insurecției albaneze și a noii sale ideologii, fenomenele și personalitățile care și-au pus amprenta asupra acestei importante perioade din istoria poporului albanez. În cadrul acestora sînt expuse și contribuțiile patrioților albanezi ce au activat pe ospitalierul teritoriu al țării noastre începînd cu ideologul mișcării de renaștere națională albaneză Naum Veqilbargi, continuînd cu aportul scriitoarei române de origine albaneză Elena Ghica (Dora d'Istria), cu tipărirea scrierilor lui Naim Frashëri la București, încheind cu bogata și fructuoasă activitate a unor societăți culturale albaneze ca de exemplu „Drita”, „Dituria”, „Bashkimi”. De o atenție deosebită se bucură Liga Albaneză de la Prizren și rolul ei în dirijarea acțiunilor mișcării de renaștere națională. Deși perioada este bine cunoscută scrierile istoricului Aleks Buda aduc un suflu nou la înțelegerea ideologiei și a felului în care s-au desfășurat acțiunile mișcării atât în planul intern, cît și în cel extern.

Vasta eruditie a autorului, puterea sa de sinteză și analiză, competența profesională, cît și frumusețea stilului în care sînt scrise aceste valoroase studii de istorie a Albaniei dau fiecărui volum în parte o notă distinctă și în același timp de continuitate a expunerii, fapt ce ne face să așteptăm cu nerăbdare apariția volumelor următoare din această colecție de opere alese ale istoricului de renume care este profesorul Aleks Buda bine cunoscut și specialiștilor din țara noastră din întîlnirile avute în ultimii 40 de ani în cadrul a diferite reuniuni științifice de istorie a sud-estului european. Cele două volume apărute pînă acum prezintă un mare interes și din punctul de vedere al studierii civilizației acestei zone datorită faptului că autorul acordă o importantă atenție fenomenelor culturii albaneze în contextul și interdependența cu celelalte culturi ale popoarelor din Balcani, dovedindu-se și din acest punct de vedere un strălucit cercetător și interpret al documentelor.

Gelcu Maksutovici

RICHARD E. NEUSTADT, ERNEST R. MAY, *Thinking in Time. The Uses of History for Decision-Makers*, The Free Press. A division of Macmillan Inc., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1986, 329 p.

Una din noile metode de cercetare a științelor sociale o constituie abordarea pluridisciplinară prin reiterarea caracterului pragmatic al istoriei. Pe această direcție se înscrie și lucrarea de față al cărei obiectiv este canalizat pe ideea de a dezvălui modalitățile concrete prin care istoria poate sprijini aripa executivă a conducerii politice din S.U.A.

Pentru autori cheia de pătrundere în analiza unor fapte istorice din ultimele patru decenii o constituie investigarea cu predilecție a unor evenimente calificate de autor ca eșecuri (*horror stories*) ale administrației americane: afacerea din Golful Porcilor, americanizarea războiului din Vietnam, epidemia din vremea lui G. Ford (care de fapt nu s-a produs), episoade din administrația J. Carter și R. Reagan legate de aplicarea sistemului securității sociale.

Sub aspect informativ majoritatea surselor provin din documente guvernamentale, presă, istorie orală, relatări ale unor participanți direcți și în special memoriile publicate ale unor oameni politici americani, din administrația J. Carter — despre care autorii susțin că nu a fost inspirat de istorie — și R. Reagan. Acești memorialiști spre deosebire de cei din timpul lui R. Nixon și Eisenhower privesc greșelile săvîrșite de administrație numai ca chestiuni tehnice și nu istorice. Considerînd prezentul ca o punte între trecut și viitor, autorii desigur utilizează tehnici moderne de cercetare a relației cauză-efect din granițele a trei științe: istorie, sociologie și politică, se limitează la oferirea unor sugestii referitoare la modul cum trebuie să acționeze diriguitorii prin ascendentul, nu numai moral, oferit de istorie. În opinia lui R. E. Neustadt și E. R. May istoria stimulează imaginația, trecutul oferă alternative pentru viitor iar experiența — acceptată ca aliat al conservatorismului — fundamentează sintezele și deciziile istoriei. Primele două capitole din cele 14 cit cuprind lucrarea, intitulată sugestiv *Success Story* (p. 1—16) și *A Second Success* (p. 17—33) analizează evenimentele pe care participanții și ziarisții le-au considerat ca atare: criza rachetelor și reforma securității sociale, deci un eveniment extern și unul intern primul sub democrați iar al doilea sub republicani. Această segmentare între intern-extern și democrați-republicani este prezentă și în capitolele următoare. Pentru J. F. Kennedy faza acută a crizei s-a declanșat în dimineața zilei de 16 octombrie 1962 și a durat pînă în 22 octombrie cînd s-a hotărît blocada navală asupra Cubei. Lansarea de U.R.S.S. cu cinci ani mai devreme a rachetei Sputnik dezvoltase în mîntea liderilor americani imaginea unui pericol. După opinia autorilor, Kennedy — ales ca președinte și prin promisiunea de a constitui

un solid sistem de apărare în condițiile relațiilor reci dintre Vest și Est și a succesului revoluției cubaneze — deși a manifestat o anumită miopie prin concentrarea la „ziua de mâine” totuși a demonstrat lucrul neprețuit până acum — o aplicare practică a istoriei prin focalizarea analizei situației spre similitudini anterioare, analogii, tradiție și ceea ce era neobișnuit pentru liderii americani observarea ei prin lecțiile istoriei referitoare la echilibrul dinamic dintre marile puteri.

Sistemul clasic american de asigurări bazat pe finanțarea de către contribuabili în perspectiva obținerii de beneficii la o vîrstă mai înaintată (sistemul *pay-as-you-go*) deși incongruent cu sistemul normal de asigurări a fost funcțional în deceniile în care acestea erau limitate și beneficiile reduse. După 1949 asigurările s-au răspîndit și beneficiile au crescut în mod gradual. Explozia demografică post-1945 a prelungit viața sistemului pînă în vremea războiului din Vietnam și a scaderii bruște a ratei utilizării forței de muncă sub 1 la 5. Republicanul R. Nixon prin programul său antiinflaționist a încercat — în speranța realegerii — să mențină beneficiile prin înșurii de corelare a prețurilor cu nivelul consumului. La mijlocul deceniului 8 evoluții neașteptate ca stingera exploziei demografice, creșterea prețurilor în ritmuri mai înalte decît a salariilor, recesiunea masivă a forței de muncă au marcat criza acută a acestui sistem care din 1977 era falimentar deoarece beneficiile creșteau cu prețurile în vreme ce resursele se reduceau cu forța de muncă. J. Carter a încercat soluționarea problemei printr-o infuzie a veniturii general dar Congresul a acționat în direcția creșterii taxelor asupra cheltuielilor. Repararea inflației în 1978 și menținerea ei în tot cursul mandatului lui J. Carter a transmis dășorul necrezolvat noii administrații a lui R. Reagan (din 1981). După opinia autorilor șochează în rezolvarea acestui caz neobișnuita utilizare a istoriei. Dar spre deosebire de anul 1962 punctul de plecare nu l-au constituit analogiile — pe care practica le modificase — ci analize efectuate de grupuri largi de specialiști care învățaseră din istoria eșecurilor anterioare. Autorii reproșează conducerii americane aplicarea numai în sens analitic și nu practic a istoriei, o alunecare spre acțiune imediată, dependența de analogii estompate, neinvestigarea antecedentelor considerate ca lipsite de trecut, neidentificarea pozițiilor principale (*Key Presumptions*), supoziții stereotip de despre persoane și organizații și efort redus în observarea opțiunilor ca părți ale unor evenimente istorice.

În prima parte a capitolului III: *Unreasoning from Analogues*, p. 34—57; autorii declează decizia rapidă și surprinzătoare a președintelui H. Truman din iunie 1950 de a impune S.U.A. în Coreea de Sud în condițiile în care Consiliul Național de Securitate în rapoartele din 1948 și 1949 reiteraseră valoarea strategică redusă a Coreii pentru S.U.A. și indicaseră efectele negative a utilizării trupelor americane în această zonă. Reflexiile pe marginea cazului coreean permit autorilor să sugereze o schemă necesară de urmat pentru o analiză istorică lucidă prin separarea a ceea ce este cunoscut de necunoscut și aceste două elemente de presupus. Din memoriile publicate ale președintelui rezultă că 3 evenimente s-au aflat în mintea acestuia în iunie 1950: incidentul din Manciuria (ocupația japoneză din 1931), agresiunea Italiei asupra Etiopiei (1935) și anexarea forțată de Hitler a Austriei (*Anschluss*, 1938). Comparînd asemănările și deosebirile autorii ajung la concluzia că în acel moment preocuparea principală a lui Truman nu o constituia Coreea, administrația neavînd un obiectiv clar definit: restaurarea graniței sau o entitate coreeană necomunistă? Războiul rece și evenimente interne l-au determinat pe Truman — a cărui analiză și analogii au fost eronate — de a găsi o supapă externă, războinică, în numele democrației. În partea a doua este prezentată o analogie captivantă a epidemiei din 1918 cu cea de pești porcină din 1976 ce urma să se producă. Concluzia autorilor este tranșantă: specialiștii medicali au acționat prin analogie mai corect decît Truman și consilierii săi care nu au reușit să delimiteze cunoscutul de presupus, să iasă din capcana analogiilor irezistibile (de fapt eronate) prin identificarea explicită a asemănărilor și a deosebirilor.

Afacerii Mayaguez (mai 1975) și perioadei ulterioare celor „100 de zile” ale administrației J. Carter îi este dedicat capitolul IV: *The Seducer and the Kid. Next Door*, p. 58—74. Referitor la prima chestiune se consideră că afacerea Mayaguez este un model cum nu trebuie alcătuit un plan de recuperare, eforturi prea mari pentru un țel prea mic, eroarea datorîndu-se necesității de liderii americani prin analogie a asemănărilor de deosebiri. Deși spre deosebire de președinți anteriori ca: F. D. Roosevelt, H. Truman, R. Nixon, G. Ford primele luni ale administrației J. Carter (din ianuarie 1977) au fost liniștite, totuși după trecerea celor „100 de zile” problemele interne și externe au fost surmontate cu dificultate. Compararea cu administrația F. D. Roosevelt și L. Johnson permite autorilor de a menționa pașii și inițiativele greșite ale unui președinte prea grăbit și totodată vulnerabil prin aria prea largă a promisiunilor neîndeplinite, piatră de hotar minimalizată de oficiali dar nu și de opinia publică americană.

Accesul autorilor la memoriul alcătuit de consilierul lui L. Johnson, Mc. George Bundy, conservat în Biblioteca Austin (Texas), cu titlul: *France in Vietnam, 1954 and The U.S. in Vietnam, 1965 — A Useful Analogy?* datat 30 iunie 1965, care oferă o imagine suplimentară

la cea furnizată de „faimoasele” documente ale Pentagonului publicate ilicit în 1970 constituie baza documentară a capitolului V : *Dodgind Brother. Some Analogues*, p. 75—90. Deși diferențele între prezența franceză și cea americană erau clare, iar analogiile indicau un război dificil și de lungă durată Johnson a escaladat războiul în Vietnam. Decizia s-a datorat faptului că pentru unii lideri situația S.U.A. în 1965 comparativ cu a Franței în 1950 era mult mai favorabilă iar comparația cu perioada lui Truman irelevantă. În concluzia autorilor lipsa de perspicacitate istorică a administrației a determinat ca Johnson să se afle în postura lui Truman din 1952. În capitolul următor : *Inspecting Issue History*, p. 91—110, sint creionate condițiile unei analize istorice complete. Această analiză precedată de definirea problemei prin regula lui Goldberg (*What's the Story?*) trebuie să răspundă la întrebările practice de ziariști care asigură înglobarea tuturor problemelor și limitează omisiunile. Pasul următor, selectivitatea, este mai dificil deoarece — consideră autorii — unii lideri americani pun pădurea în fața copacilor.

În vreme ce capitolul VII : *Finding History That Fits*, p. 111—133 este consacrat investigării relațiilor sovieto-americane — asupra cărora revin și în capitolul XI : *Noticing Patterns*, p. 196—211 — din vremea administrației Carter și a problemelor ridicate de dezvoltarea militară (nucleară) a celor două superputeri, cel următor : *Probing Presumptions*, p. 134—156, este mai teoretic. Aici autorii s-au concentrat asupra modului în care supozițiile au fost testate în cursul unor evenimente deja menționate prin paralele între erorile săvârșite de Truman în războiul din Coreea și Johnson în Vietnam, între cele „100 de zile” ale lui Carter și eșuarea tratativelor SALT. Conform opiniei autorilor supozițiile sint de reală importanță pentru factorii decizionali deoarece : permit definirea situației ; contribuie la stabilirea corelațiilor intime și la configurarea scopurilor și obiectivelor concrete ; influențează opțiunile prin eliminarea celor lipsite de suport.

Pentru a ilustra modul în care opțiunile pot fi „colorate” de supoziții construite pe percepri ale trecutului autorii menționează politica lui Johnson în Vietnam în 1965. Președintele american și consilierii săi erau convinși că R. D. Vietnam va începe tratative odată cu bombardarea ei. Dar opțiunile sale nu erau drenate dintr-un precedent semnificativ confundând empiric o țară cu o persoană, convins de faptul că S.U.A. întotdeauna câștigă. Ulterior consilierii d'n experiența istorică a celui de al doilea război mondial și a compromisului corean au înțeles că bombardarea strategică nu aduce rezultatele seantate. Aceasta a funcționat în Italia și Japonia dar numai după schimbarea guvernelor iar în Germania și Anglia a îndărătnicit mai mult guvernele respective. Între probabil și realitate supozițiile cuprind câteva elemente de convingere care nu pot fi testate de evidență ca genul supozițiilor care încep cu *dacă*. Acestui tip de supoziție necontrolată îi aparține eroarea lui Johnson, afacerea Mayaguez și cea din Golful Porcilor (*The Bay Pigs Affair*, p. 140—141), ultima considerată ca tipul clasic și deci analizată mai în detaliu. În acest caz autorii identifică șase supoziții cruciale de tipul *dacă* din care două de natură organizatorică, două de conținut iar celelalte datorate subinformației lui Kennedy asupra istoriei și situației din Cuba. Nici una din supozițiile președintelui nu au fost testate. Erorile de *plasmant* — scepticul Douglas Dillon ce cunoștea planurile elaborate de R. Bissel, lider C.I.A., subsecretar de stat în vremea lui Eisenhower era plasat acum secretar la finanțe — i s-a adăugat canalizarea experienței istorice la evenimentele din 1954 cind S.U.A. înlocuise facil guvernul din Guatemala dar în condițiile în care fuseseră implicate direct trupe americane iar C.I.A. eșuase în Indonezia în 1958. Ca rutină de acțiune autorii recomandă liderilor americani în adoptarea deciziilor majore de a identifica cunoscutul, necunoscutul și supozițiile, de a nota asemănările și deosebirile din analogiile unor evenimente legate de situația prezentă, de a stabili acțiunile implicate de opțiune, de a testa supozițiile și de a analiza stereotipurile despre oameni și instituții. Acest ultim aspect este analizat în capitolele IX—XII.

În *Placing Strangers*, p. 157—180 autorii observă modul în care *curseus honorum* al liderilor americani este influențat de experiențele politice eșuate ale predecesorilor și impactul sistemului guvernamental american care limitează plasarea celor necesari în locurile potrivite. *Plasmantul* din sistemul managerial american este analizat și în capitolul X : *Placing Across Barriers*, p. 191—195. Autorii plecind de la premiza că judecata politică se fundamentează pe înțelegerea istoriei, chiar dacă această percepere este intuitivă sau inconștientă, încearcă să demonstreze impactul rasei, educației, clasei sociale, relațiilor personale etc. asupra individului prin identificarea comparativă a evoluției politice a doi negri celebri : Martin Luther King și Malcolm X, a sinuoziității relațiilor americano-germane, a dialogului Carter cu cancelarul H. Schmidt (prin sublinierea diferențelor de mentalitate) și a celor americano-engleze dintre Kennedy și primul ministru H. Macmillan (privind rachetele Skybolt și Polaris).

Locul și rolul diverselor instituții ale administrației — prin cercetarea modului lor de organizare și funcționare — în adoptarea deciziilor sint prezentate în capitolul XII : *Placing Organizations*, p. 212—231. Aici autorii limitează cimpul de investigație la evoluția organizațiilor de „informare” (spionaj și contrasponaj), marcind erorile săvârșite în conceperea structurii

interne a C.I.A. și a Pentagonului, a căror cunoaștere ar fi lipsit pe liderii americani de săvârșirea unor grave greșeli politice. Apărarea și diplomația nu sînt singurele domenii edificatoare. Astfel pe plan intern se subliniază importanța — în vremea „epidemiei” din 1976 — istoriei serviciilor de sănătate și a implicațiilor. În capitolul următor: *What to Do and How: A Summary*, p. 232—246 se indică succesiunea pașilor în cazul unei situații care necesită o acțiune promptă și imediată: stabilirea ariei de manifestare; identificarea problemei și gradul de rezolvabilitate; clasificarea implicațiilor trecutului în prezent; întocmirea listei asemănărilor și deosebirilor prin analogii (pentru eliminarea greșelilor potențiale); delimitarea cunoscutului, necunoscutului și a supozițiilor. Cînd situația devine tolerabil de clară pasul următor, dat de logica istoriei, este de a defini obiectivul. Prin experiența istoriei autorii recomandă aplicarea a trei acțiuni de rutină: în primul rînd regula lui Goldberg și cum poate evolua problema; în al doilea rînd caracteristicile evoluției în mare durată (fără a neglija modificările legate de evenimente politice importante) și în al treilea rînd aplicarea întrebărilor ziaristilor. Autorii remarcă că ceea ce precipită evenimentele în majoritatea cazurilor o constituie o percepere alterată a condițiilor prezente de cele trecute. Perceperea corectă a sensului istoriei ajută în selecționarea obiectivelor iar odată stabilite istoria poate lumina următorul pas logic: selecționarea opțiunilor. În ierarhizarea opțiunilor istoria are însă un rol mai limitat ele fiind definite de condițiile existente. În 1950 Truman a adoptat cunoscuta decizie deoarece forțele americane erau în apropiere, în Japonia. Președintele și consilierii săi au analizat prea sunar cînd și de ce fuseseră primite acele trupe în Japonia. Testarea supozițiilor poate fi însă facilitată de istorie. Kennedy în afacerea din Golful Porcilor nu a confruntat realitatea cu supozițiile *dacă* și a considerat astfel debarcarea ca cea mai bună opțiune.

Ultimul capitol: *Seeing Time as a Stream*, p. 247—270, permite autorilor de a realiza o paralelă între F. D. Roosevelt și H. Truman. Ultimul avea cunoștințe enciclopedice asupra istoriei militare și politice a S.U.A. și spre deosebire de G. Marshall — care de asemenea citea multă istorie — poseda o înțelegere a sensului istoriei. Cu toate acestea Truman a conceput decizia sa fără o prospectare a istoriei, fără realizarea conexiunilor dintre fenomenele repetabile și a distincției dintre eveniment și detaliu. F. D. Roosevelt a gîndit timpul ca un proces în evoluție, poziție ilustrată de contribuția sa originală la actul de securitate socială. Deși a greșit cînd a afirmat că noile condiții create de criza economică erau un sfîrșit pentru creșterea economică, prin modul în care a privit prezentul în lumina unui lung trecut și prin recunoașterea proceselor de schimbare F. D. Roosevelt s-a autosalvat din primejdia de a fi un prizonier a propriei sale greșeli.

În concluzie o lucrare utilă nu numai pentru politologi ci și pentru istorici, gîndirea timpului în mișcare impunînd o vizualizare a istoriei în termeni realistici, pas cu pas, detaliu cu detaliu, prin relația trecut-prezent-viitor. Parcurgera și înțelegerea lucrării este facilitată de un *Appendice* documentar (p. 273—294), *Note* (p. 295—319) și un *Index* (p. 320—329).

Nagy Pienaru

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sint prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Reponsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Geneza orașului medieval în viziunea istoriografiei românești.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Mișcarea comunală în Europa apuseană (secolele X—XIII).

Rolul factorului demografic în Spania Secolului de aur.

Nicolae Iorga și Revoluția franceză.

Impactul Revoluției franceze asupra lumii hispano-americeane.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Un principe luminat pe tronul țărilor române: Nicolae Mavrocordat.

Mihai Racoviță — un pămîntean printre domnii fanarioți.

Problemele învățămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial.

Promovarea de către specialiștii români a idealului păcii a congresele internaționale.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Agricultura românească în gândirea social-economică neoliberală.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor Unite.

Un sfert de veac de existență a O.U.A.

RM ISSO 567—630

I. P. Informația c. 1203

43 358

Lei 15